

Bakalářská práce

2013

Tereza Příkazská

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

**PEDAGOGICKÁ FAKULTA
ATELIÉR ARTETERAPIE**

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE
v nezkrácené podobě

**Srovnání výtvarné produkce dětí žijících v dětských domovech,
adoptovaných dětí a dětí žijících ve svých přirozených rodinách**

Vedoucí práce: PaedDr. Evžen Perout

Autor práce: Tereza Příkazská

Studijní obor: Arteterapie, kombinovaná forma studia

Ročník: III.

2013

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci zpracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Dále prohlašuji, že u výtvarných prací klientů jsem neuvedla žádné autentické osobní údaje. Artefakty a kasuistiky byly použity se souhlasem klientů a jejich zákonných zástupců.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své bakalářské práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

v Českých Budějovicích dne 30. 04. 2013

.....
Tereza Příkazská

Děkuji vedoucímu bakalářské práce PaedDr. Evženu Peroutovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce. Dále děkuji PhDr. Yvoně Mazehóové, Ph.D. a PhDr. Pavle Klimešové - Adámkové za konzultace, dětem z Dětského domova Plesná, slečně Janě Hellerové, dětem ze Základní školy Kyselka a dětem žijících ve svých přirozených a adoptivních rodinách za ochotu a chuť výtvarně spolupracovat při psaní mé bakalářské práce. Dále děkuji zákonným zástupcům těchto dětí za projevenou důvěru.

OBSAH:

Úvod.....	6
TEORETICKÁ ČÁST	8
1. Rodina	8
1.1. Přirozené rodiny	10
1.2. Dětské domovy	12
1.3. Adoptované děti	14
2. Arteterapie.....	19
2.1. Arteterapie ve světě	19
2.2. Arteterapie v Čechách	26
2.3. Arteterapie v barvách a symbolech	28
2.3.1. Význam barev	29
2.3.2. Základní symbolika v dětské tvorbě	35
PRAKTICKÁ ČÁST.....	42
3. Výtvarná produkce dětí.....	42
3.1. Zadání výtvarných témat	44
3.1.1. Téma č. 1 – Perníková chaloupka	47
3.1.2. Téma č. 2 – Červená Karkulka.....	52
3.1.3. Téma č. 3 – Šípková Růženka.....	54
3.1.4. Téma č. 4 – Adam a Eva	56
3.1.5. Téma č. 5 – Autoportrét	59
3.1.6. Téma č. 6 – Mé tělo a já.....	63
3.1.7. Téma č. 7 – Rodina	65
3.1.8. Téma č. 8 – Velmi důležitá osoba.....	70
3.2. Barevná zkouška.....	73
3.2.1. Děti z přirozených rodin.....	75
3.2.2. Děti z dětských domovů.....	76
3.2.3. Adoptované děti	78
4. Závěr	79
5. Seznam použitých pramenů	87
6. Abstrakt	88
7. Přílohy	90

Úvod

Ve svém životě jsem ještě nenarazila na osobu, která by alespoň jednou nevzala do ruky tužku a nepokusila se výtvarně vyjádřit to, co prožívá, cítí, miluje, nesnáší apod.

Především v dětském věku rádi kreslíme/malujeme/tvoříme takřka bez zábran (alespoň těch vlastních) a to na nejrozmanitější místa. Přes papíry, knihy, chodníky se přesouváme na daleko lákavější prostory stěn a nábytku.

Tyto spontánní dětské výtvary v sobě skrývají určitou výpověď. Odráží se v nich pocity, touhy, představy, postoje k sobě samému, druhým lidem i okolnímu prostředí. Můžeme je dokonce považovat za zrcadla lidské duše.

Uvedených skutečností úspěšně využívá arteterapie, u nás poměrně mladá psychologická disciplína, která prostřednictvím nejrozmanitějších výtvarných technik (v době studií jsem se nejvíce seznámila s kresbou, malbou akvarelem, aktivní imaginací, akčním akvarelem a částečně také s keramickou hlinou) umožňuje neverbální vyjádření zážitků, vzájemných vztahů, pocitů, obav a názorů autora. Uplatnění nachází v procesu výtvarného myšlení a prožívání, stává se příjemnou relaxační činností. Napomáhá také odstraňovat psychické bloky, podporuje vytváření a rozvíjení pozitivních vztahů a sjednocení osobnosti a posiluje sebevědomí.

V psychologické praxi se čím dál více používá arteterapie v terapeutických záležitostech. Na první pohled nevinné dětské kresby v mateřských školkách mohou upozornit na závažné problémy (např. traumatizující a stresující zážitky, psychickou poruchu, zneužívání, týrání nebo zanedbávání). S přibývajícím věkem nám arteterapie může ukázat také další problémy (např. poruchy příjmu potravy, znásilnění), jelikož s vyšším věkem přibývá více skrytých témat, které lze snadněji vyjadřovat verbálně (např. pomocí výtvarné produkce) než řečí.

V teoretické části své práce budu pojednávat o rodině a arteterapii jako takové.

V praktické části se zaměřím na aspekty výtvarného projevu dětí ve věku od 7 do 18 let a srovnám jejich produkci a barevnou preferenci.

Cílem bakalářské práce je zodpovědět otázku, jestli je možné na základě výtvarné produkce rozpoznat, zda se jedná o dítě z dětského domova, adoptované dítě anebo dítě žijící ve své přirozené rodině a to bez předchozích informací o dítěti. Je možné určit, nebo se alespoň přiblížit k těmto závěrům pouze díky obrázkům, kresbám a výrobkům, které děti vytvářejí?

Během svého výzkumu jsem pracovala se skupinami dětí z dětského domova (DD), s dětmi adoptovanými (AD) a dětmi žijícími ve svých přirozených rodinách (PD). Děti ztvárňovaly obrázky na předem určená a volná témata libovolnými výtvarnými technikami, bez metodického vedení a časového omezení. Děti samozřejmě pracovaly samostatně, aby tak případně nemohly být ovlivněny výtvarným zpracováním ostatních dětí. Dále děti na základě svých pocitů volily vhodné barvy pro konkrétní situace, emoce, osoby a pojmy a každé z dětí také podstoupilo barevnou zkoušku KTC¹.

Za důležitý ukazatel také považuji fakt, že všechny adoptované děti o své adopci věděly a všechny děti žijící ve svých přirozených rodinách pocházejí z rodin úplných. Domnívám se, že neúplná rodina nebo nevědomí o adopci by mohlo výsledky práce výrazně změnit. Děti z dětských domovů své původní rodiny vůbec nevídají, jediný kontakt mezi nimi je prostřednictvím pohledů či dopisů a to jen ve velmi malé míře (jednou, dvakrát do roka). Mohlo by se adoptované dítě, které neví o své adopci výtvarně vyjadřovat stejně jako dítě žijící

¹ Kvinternocolour – je barvová zkouška. Svou povahou se blíží projektivním kvalitativním testům (WZT=Wartegg Zeichentest). Zkouška Kvinternocolour však není standartizovaná. Autorem této barvové zkoušky je PhDr. Milan Kyzour st. – mimo jiné vychází z Lüscherova testu (preferenční volba barev) a dále ho upravuje pro terapeutickou praxi.

ve své přirozené rodině? A naopak, mohlo by se dítě z neúplné rodiny výtvarně vyjadřovat podobně jako dítě z dětského domova? Těmto otázkám však bohužel nezbyl v práci prostor.

V práci se dále věnuji porovnávání barevné preference jednotlivých skupin. Upřednostňuje jednotlivá skupina jinou barevnost oproti zbývajícím skupinám? Dalo by se také na základě barevnosti rozpoznat, s jakým dítětem pracujeme?

Používá jednotlivá skupina jiné symboly a výtvarné motivy ve své produkci než skupiny zbývající? Pokud ano, jaké?

Jako informační zdroje mi posloužily odborné časopisy a publikace se zaměřením na danou problematiku, odborné práce na internetových stránkách, praktické zkušenosti z výuky arteterapie a následná praxe ze spolupráce s výše uvedenými skupinami dětí.

TEORETICKÁ ČÁST

1. Rodina

Na začátku své práce bych se mimo jiné také ráda zabývala otázkami, které se přímo vztahují k problematice probandů, se kterými jsem během výzkumu pracovala. Proč lidé zakládají manželství a vytváří rodiny? Ve všech případech se jedná o různou směsici motivací, důvodů či cizích vlivů, které lidi spojují dohromady. V dnešní době se čím dál tím častěji setkáváme s mladými lidmi, kteří ještě na roli manžela/ manželky a rodiče nejsou emočně a sociálně připraveni. Manželství velmi často končí rozvodem (podle posledních výzkumů, uveřejněných z roku 2008 na www.czso.cz, dosahuje rozvodovost v Čechách téměř 50%, přičemž Karlovarský kraj – ve kterém jsem výzkum prováděla – patří ke krajům s nejvyšší mírou rozvodovosti)² a děti žijí s jedním či

² www.czso.cz dne 03. 10. 2011 v 15:08 hodin

druhým rodičem nebo bývají umisťovány do dětských domovů a s trochou štěstí poté do náhradních rodin, což může mít později silný vliv na jejich další vývoj.

Rodina je zajisté nejstarší lidskou společenskou institucí. Vznikla kdysi dávno z potřeb nejen pohlavního pudu rozmnožování, ale především z potřeby své potomstvo ochraňovat, vychovávat a připravovat pro život. Samotná definice rodiny není vůbec jednoznačná, každá publikace ji uvádí s menšími či většími odlišnostmi. Lze ale obecně říci, že rodina je společenství dospělých a dětí, kde dospělí jsou (měli by být) odpovědní za výchovu dětí. Rodiny dále můžeme v širším slova smyslu dělit na rodiny vlastní a nevlastní (rodiny přirozené a rodiny adoptivní, náhradní), rodiny neúplné (rodiny rozvedené či rodiny po úmrtí jednoho z partnerů) a dále bych se také ráda zmínila o rodinách „uměle“ vytvořených, které vznikají ze společenství dětí v různém věku bez rodičů – tedy tzv. rodinných společenstvích dětských domovů, kde jsou citové vazby až překvapivě silné a pevné.

Podle Z. Matějčka v knize *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní* spadají v potaz další důležité faktory vnímání rodiny a to ze strany dítěte samotného. Matějček uvádí, že z hlediska dítěte nejsou vnější znaky rodiny příliš důležité. Rodinou pro dítě může a nemusí být situace, kdy se o něj stará jedna osoba nebo více osob, kdy jsou vzájemné svazky jedněch s druhými zákonem potvrzeny či nepotvrzeny, kdy děti jsou takzvaně vlastní či nevlastní. Druhý poznatek říká, že má-li se dítě vyvíjet po duševní a charakterové stránce v osobnost zdravou a společnosti užitečnou, potřebuje vyrůstat v prostředí stálém a citově příznivém, vřelém, přijímajícím.³

Ve své práci jsem spolupracovala s dětmi žijícími v dětských domovech (dále jen DD), s dětmi adoptovanými (dále jen AD) a s dětmi žijícími ve svých přirozených rodinách (dále jen PD). Bližšími rodinnými konstelacemi jsem se během výzkumu nezabývala, důležitým mezníkem bylo pouze, že se DD již

³ MATĚJČEK Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994

nevídaly se svými přirozenými rodinami, AD žijí s oběmi náhradními rodiči a o svém původu buď věděly, anebo ještě nevěděly a PD žijí v úplných rodinách (matka a otec). Ráda bych se nyní zabývala těmito třemi skupinami rodin.

1.1. Přirozené rodiny

Na pultech obchodních řetězců je dnes možné narazit na několik-set možných příruček o radách k správné výchově dětí. Osobně se však domnívám, že žádný obecný návod pro spokojenou výchovu není. Každé dítě, stejně tak jako každá rodina, je velmi individuální a dalo by se říci, že svým způsobem je každá rodina státem ve státě. Není proto zcela možné jednoznačně shrnout nějaké doporučení, neboť si každý musí přijít sám právě na to, co bude nejlépe vyhovovat vzorci pro jeho rodinu. Obecně však mohu shrnout to, že se dítě rodí matce většinou po devíti měsících od početí. Přirozené rodiny se obvykle zakládají na manželství či soužití obou partnerů, kteří se starají o potomky buď vlastní, nebo přivedené jedním z partnerů z předchozích vztahů.

Podle Virginie Satirové v *Knize o rodině* tvoří rodinu rodiče a děti. Aby byl pojem rodiny zcela vyčerpán, je třeba ho určit jejími funkcemi. Jsou to funkce reprodukční, materiální a výchovné, přičemž asi nejvýznamnější je funkce reprodukční. Reprodukce páru se pak odráží v ostatních funkcích, které jsou důležité pro vývoj a fungování rodiny. Týká se hmotného zabezpečení členů rodiny a výchovné funkce rodiny, kde se potomstvu předává vše potřebné pro přežití a konečně je zde také emocionální funkce, kdy rodina poskytuje svým členům citové zázemí. To je velmi důležité, stejně jako ekonomické zajištění, neboť rodina v této své funkci vytváří nebo má vytvářet zázemí, pocit jistoty, bezpečí, klidu a místo, kde si mohou všichni vzájemně důvěřovat. Pojem rodina má tedy mnoho rozměrů. Právní, sociální, ekonomický, psychologický a sociologický. Vše se vším souvisí. Aby rodina ideálně fungovala, všechny tyto aspekty by měly být v rovnováze, což je velmi vzácné. A proto snad každá rodina

prochází nejružnějšími peripetiemi, v nichž hraje důležitou roli právě emocionální funkce. Když se nad tím zamyslíme, dojdeme k názoru, že rodina je jedinečným a neopakovatelným vývojovým stupněm lidstva, který se nedá ničím nahradit. Předznamenává totiž další šťastné nebo nešťastné osudy svých členů.⁴

Pro harmonický vývoj dítěte však nestačí pouze přítomnost další lidské osoby a vnímání lidských hlasů. Pro spokojený růst dítěte je potřeba, aby vnímalo pocit bezpečí a kladného vztahu ze strany rodičů a vstoupilo s nimi v tzv. interakci, čili ve vzájemné předávání podnětů.

Podle Z. Matějčka v knize *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní* má dítě celkem pět základních duševních potřeb, aby bylo v rodině spokojené:

1) Potřeba náležitého přísunu podnětů zvenčí

Dítě potřebuje ke svému zdravému vývoji dostatek podnětů

2) Potřeba smysluplného světa

Aby se z podnětů staly zkušenosti, musí v nich být řád a smysl

3) Potřeba životní jistoty

Ta se nejvíce naplňuje v citových vztazích k lidem, kteří jsou dítěti nejbližší (tedy rodiče). Bez této jistoty dítě ovládá úzkost, která se nejčastěji projevuje agresivním chováním vůči slabším

4) Potřeba vlastní společenské hodnoty

Tedy potřeba být uznáván a oceňován, což vede k vytváření vlastní identity

5) Potřeba otevřené budoucnosti

Dítěti umožňuje žít v čase, na něco se těšit a plánovat budoucnost

(např. typické pro děti žijících v dětských domovech je fakt, že se nemají na co těšit. Typické pro děti, které přišly z dětských domovů do nových rodin je, že pojem budoucnosti teprve nadšeně objevují...)⁵

Spokojený vývoj a život ve vlastní rodině dále ovlivňuje několik neméně důležitých faktorů, jako jsou rodinné konstelace s ostatními členy rodiny,

⁴ SATIROVÁ V., *Knihy o rodině*, Praha: PRÁH, 2006

⁵ MATĚJČEK Z., *O rodině vlastní, nevlastní a náhradní*. Praha: Portál, 1994

sourozenecké vazby, časové možnosti obou z rodičů a samozřejmě nesmíme zapomenout na podněty, které jsou společné všem skupinám – tedy vztahy mezi vrstevníky, školu, kroužky apod.

1.2. Dětské domovy

„Děti přicházejí na svět s různým posláním. Některé jsou požehnáním, některé nás zkouší, některé dávají životu smysl, některé se o nás starají. Když přijdou děti, změní všechno – zvláště, když jsou nechtěné.“

Kevin Murphy

J. Buriáno a Z. Švancar ve své knize *Speciálně pedagogické problémy, ustanovení a ochranné výchovy* uvádějí jako první předchůdce dnešních dětských domovů dřívější sirotčince a útulky, které byly budovány na ryze charitativním základě. Ústavy poskytovaly dětem to nejnutnější zaopatření. Převládala zde náboženská výchova. Děti pracovaly ve prospěch ústavu, školní výuce nebývala věnována taková péče, jako je tomu například dnes.⁶

Dětské domovy se v České republice v nedávné době všechny transformovaly do tzv. rodinných typů. Každá rodinná buňka má svůj kompletní byt s kuchyňkou, obývacím pokojem, dětskými pokojíčky a dalším příslušenstvím dle možností institucí. Skupiny jsou obvykle tvořeny 10 – 15 dětmi v různém věkovém rozmezí, kde jsou si děti vzájemně „sourozenci“ a vychovatelé vystupují jako tety nebo svým způsobem jako „náhradní rodiče.“ Starší děti pečují o mladší, společně s vychovateli se učí vařit, prát, nakupovat a dalším nezbytně důležitým věcem pro praktický život. Účastní se také nejrozličnějších aktivit, mohou jezdit na tábory, společenské akce apod. Zhruba od patnácti let věku mají děti možnost využívat vlastní cvičné byty (obvykle 3 - 4 děti), kde si zkoušejí vlastní chod domácnosti. Pobyt v dětských domovech je zpravidla ukončen dosažením plnoletosti dítěte. Na vlastní žádost si však dítě může zažádat o prodloužení

⁶ BURIÁNO J., a ŠVANCAR Z., *Speciálně pedagogické problémy, ustanovení a ochranné výchovy*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988.

pobytu v dětském domově z důvodů přípravy na budoucí povolání. V takovém případě zde může pobývat do 26 let věku.

Děti se do domova dostávají tehdy, jestliže se o ně vlastní rodiče nemohou, nechtějí nebo neumějí starat. Často se také setkáváme s případy zneužívání a týrání. Umístění dětí v tomto zařízení je nejčastěji z rozhodnutí soudu, někdy i na vlastní žádost rodičů. Dětský domov by měl rodinám pomoci v překlenutí těžkých životních situací a případném navrácení dítěte do rodiny v případě, že se vše urovná a rodina je opět schopna se o dítě postarat. Ve druhém případě děti zůstávají v domovech až do doby své plnoletosti nebo do doby, než dostudují. Ve své práci jsem pracovala s dětmi ve druhé situaci.

Dětské domovy jako takové máme v České republice dvojího typu - dětský domov a dětský domov se školou. Dětský domov zajišťuje péči o dítě podle jeho individuálních potřeb. Plní úkoly socializace, výchovy a vzdělání. Děti, které jsou zde umístěny, nemají závažné poruchy chování a vzdělávají se ve školách, které tvoří součást dětského domova. Do tohoto typu dětského domova mohou být umísťovány i nezletilé matky s jejich dětmi. Dětský domov se školou se stará o děti, které mají nějaké závažné poruchy chování, vyžadují léčebnou péči nebo mají uloženou ochrannou výchovu. Nezletilá matka s dítětem může pobývat i v tomto dětském domově, ale jen v případě, pokud ona nebo její dítě trpí závažnou poruchou chování, vyžaduje léčebnou péči nebo je zde uložena ochranná výchova.⁷

V půli roku 2011 se poprvé začaly uveřejňovat zprávy o tom, že chce Česká vláda zrušit kojenecké ústavy a dětské domovy pro děti do dvanácti let. V České republice je nyní 150 dětských domovů pro děti do tří let, v nichž žije aktuálně 4 628 dětí a zhruba 11 000 dětí žijících v podobných ústavech. Podaří-li se vládě tento plán prosadit, bude od roku 2014 potřeba na 500 nových pěstounských rodin, které nahradí „tety“ z dětských domovů a kojeneckých

⁷ <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf> dne 15. 09. 2011 v 09:43 hodin

ústavů. Ministerstvo práce a sociálních věcí již připravilo návrh, jak by se měla zvýšit odměna pěstounským rodinám. V případě, že se náhradní rodina postará o jedno dítě, má od státu dostávat 8 tisíc namísto současných 3 126 korun, u dvou dětí má odměna činit 12 tisíc namísto současných 6 252 tisíc korun. Peníze, které pěstouni dostávají za 1 až 4 děti v současné době nepodléhají zdanění, nově z nich budou muset daň i sociální a zdravotní pojištění státu zpět odvádět. Finanční podpora náhradním rodinám se tak příliš nezvýší. Naopak v Česku přibude problém s umístěním odložených dětí, neboť již nyní je jen malé procento lidí, kteří jsou ochotni přímo se účastnit tohoto systému péče o nevlastní děti. Ke všemu tato nová forma příspěvků nebude platit pro rodinu v přímém pokolení, tedy například pro prarodiče. Ti mají podle nového ministerského návrhu dostávat jen příspěvek na výživné. Vláda chce také zamezit odkládání do ústavní péče rodinám, které nemají finance na obživu svých dětí. V případě, že by taková rodina chtěla umístit dítě do ústavní péče, musela by platit od 40 do 55 korun denně. Žene nás tak vláda touto novou reformou před problém, kdy bude rodinám narůstat dluh u státu za neplacení umístěných dětí či uchýlení se některých dětí a rodin na kriminální dráhu? Dalším problémem by mohlo být umístění dětí do náhradních rodin, protože se již se pravděpodobně nebude jednat o dobrovolné rozhodnutí rodin, neboť nechtěných dětí rok od roku přibývá.

Podle ředitelky dětského domova v Kašperských Horách Marie Kučerové budou však muset být ústavy pro těžce mentálně postižené děti nebo děti zabývající se trestnou činností zachovány, neboť mají mnohem těžší šanci na získání náhradní rodiny.

1.3. Adoptované děti

„Život s dětmi – neumíme si představit, že je budeme mít. A když je máme, neumíme si představit život bez nich.“

Marc Cherry

Adopce patří mezi formy náhradní rodinné péče pro děti, které nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní rodině.

Podmínky adopce jsou upraveny zákonem č. 94/1963 Sb., O rodině, ve znění pozdějších předpisů a zákonem č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.

„Žádost o zařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení dítěte v České republice mohou podat občané České republiky, kteří mají na území České republiky trvalý pobyt, a dále cizinci, kteří mají na území České republiky povolen trvalý pobyt nebo jsou na území České republiky hlášeni k pobytu po dobu nejméně 365 dnů, pokud prokáží, že se na území České republiky budou dlouhodobě zdržovat. Adoptovat děti mohou pouze fyzické osoby starší 18ti let, které zaručují způsobem svého života, že osvojení bude ku prospěchu dítěte i společnosti. Mezi “náhradním rodičem” (příp. náhradními rodiči) musí být přiměřený věkový rozdíl, tj. rozdíl, jaký mezi rodičem a dítětem obvykle bývá. Osvojit lze pouze nezletilé dítě (mladší 18ti let). K osvojení je třeba souhlasu zákonného zástupce osvojovaného dítěte (vyjma případu, kdy rodiče o dítě neprojeví dva měsíce od jeho narození žádný zájem - absolutní nezájem nebo po dobu šesti měsíců neprojevovali o dítě opravdový zájem – kvalifikovaný nezájem – o splnění těchto podmínek musí rozhodnout soud). Je-li toto dítě schopno posoudit dosah osvojení, je třeba také jeho souhlasu, ledaže by tím byl zmařen účel osvojení.“⁸

Jak zákon uvádí dále „osvojením vzniká mezi osvojitelem a osvojeným dítětem takový poměr, jaký je mezi rodiči a dětmi, to znamená, že manželé (nebo jednotlivci) mají vůči dítěti stejná práva a povinnosti, jako by byli jeho biologickými rodiči (např. vyživovací povinnost). Vztah mezi dítětem a příbuznými osvojitele je příbuzenský. Osvojením zanikají práva a povinnosti mezi osvojeným dítětem a původní rodinou. Osvojené dítě získá příjmení

⁸ Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, §67.

osvojitele. Pokud dítě adoptovali manželé, bude mít příjmení určené pro ostatní jejich děti.“⁹

Zprostředkování osvojení zajišťují krajské úřady a Ministerstvo práce a sociálních věcí ve spolupráci s dětskými domovy či zákonnými zástupci dětí.

„Zprostředkováním osvojení se rozumí pro děti vedené v evidenci krajských úřadů nebo Ministerstva práce a sociálních věcí vyhledat vhodné žadatele mezi osobami zařazenými do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení a zprostředkování kontaktu mezi určitým dítětem a žadatelem.“¹⁰

K žádosti o zařazení do evidence žadatelů zprostředkování se přikládá:

- doklad o státním občanství nebo o povolení k trvalému pobytu na území České republiky nebo o povolení k pobytu na území České republiky po dobu nejméně 365 dnů;
- opis z evidence Rejstříku trestů vyžádaný obecním úřadem obce s rozšířenou působností, který obsahuje i zahlazená odsouzení;
- zprávu o zdravotním stavu předloženou žadatelem;
- údaje o ekonomických a sociálních poměrech žadatelů;
- písemný souhlas s tím, že orgán sociálně-právní ochrany zprostředkující osvojení je oprávněn zjišťovat další údaje potřebné pro zprostředkování, zejména o tom, zda způsobem života bude žadatel zajišťovat pro dítě vhodné výchovné prostředí nebo, že je tento orgán oprávněn kdykoliv zjistit, zda nedošlo ke změně rozhodných skutečností uvedených ve spisové dokumentaci;
- písemný souhlas s účastí na přípravě fyzických osob k přijetí dítěte do rodiny;
- další náležitosti dle pokynů úředníka.

9 Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, §71.

10 Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, §20.

O zařazení resp. nezařazení do evidence žadatelů o zprostředkování osvojení rozhoduje krajský úřad a žadatelé obdrží písemné rozhodnutí.

„Zprostředkování osvojení se neprovádí v případě, že biologičtí rodiče dali souhlas k osvojení dítěte předem ve vztahu k určitým osvojitelům, nebo podal-li návrh na osvojení manžel rodiče dítěte nebo pozůstalý manžel po rodiči nebo osvojiteli dítěte. V tomto případě se návrh na osvojení dítěte podává přímo soudu.“¹¹

„Pokud jsou žadatelé vytipováni k určitému dítěti jako vhodní osvojitelé, obdrží písemné oznámení a mají právo se do 30ti dnů s dítětem seznámit a podat návrh na svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele. Podají-li žádost o svěřeni dítěte do péče budoucího osvojitele, je jim dítě svěřeno do péče rozhodnutím orgánu sociálně-právní ochrany. Pokud této možnosti ve stanoveném termínu nevyužijí, jsou kontaktováni jiní žadatelé. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele a před jeho rozhodnutím musí být dítě nejméně tři měsíce v péči budoucího osvojitele, který o dítě pečuje zcela na své náklady (tzv. předadopční péče).“¹²

Soud v České republice může rozhodnout o dvou typech osvojení – o zrušitelné a nezrušitelné adopci. Zrušitelná adopce je vždy u dětí do jednoho roku. To znamená, že osvojitelé mohou dítě pojmenovat, zastupují ho, ale nejsou na matrice uvedeni jako jeho rodiče. Po dovršení jednoho roku je možné žádat o nezrušitelné osvojení, v tomto případě dítě rodiče zapíší do rodného listu a už ho nemohou vrátit. Pokud ale rodiče nechtějí, k nezrušitelnému osvojení nikdy dojít nemusí. Samotný proces adopce je velmi zdoluhavý. Na úplném začátku musejí žadatelé navštívit sociálního pracovníka na příslušném obecním, městském úřadě či na magistrátu. Alespoň jeden z páru musí při tom mít v místě trvalé bydliště. Na prvním setkání dostanou zájemci základní informace a několik dotazníků,

¹¹ Zákon č. 359/1999 Sb., O sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, §20.

¹² Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, §20.

které budou muset vyplnit. Kromě osobních údajů se jich úřady zeptají i na představy o dítěti. Mohou si vybrat nejen pohlaví či věk, ale i barvu očí nebo vlasů. Druhá schůzka se poté již může konat u žadatelů doma. Sociální pracovník se podívá, jak rodina žije v jejím přirozeném prostředí. Nejde však o podrobnou kontrolu skříní, pracovník pozoruje, jak se k sobě členové domácnosti chovají, zda je obydlí velikostně a hygienicky vhodné pro děti apod. Poté přichází na řadu testování toho, zda jsou žadatelé vhodní kandidáti. Vyplňují se různé formuláře, dotazníky, vyžaduje se také posudek z místa bydliště, ze zaměstnání, od lékaře. Žadatelé docházejí za psycholožkou, která jim v závěru podává také psychologický test. Pokud již manželé mají nějaké děti, musejí rovněž projít psychologickým testem a pohovorem s psychologem. Vyžaduje se také posudek ze školy. To vše trvá asi rok a déle.

Poté přichází na řadu čekání, které je dlouhé v závislosti na požadavcích, které žadatelé na dítě uvedli (tedy žadatelé, kteří chtějí kojence bílé pleti čekají na osvojení daleko déle než ti, kteří chtějí dítě již ve školním věku bez ohledů na rasové či etnické odlišnosti). Objeví-li se v ústavu vhodné dítě, je rodina zkontaktována a k prvním kontaktům dochází v prostředí ústavu. Poté si rodina dítě bere na víkendy. Poslední fází je čtrnáctidenní pobyt dítěte v rodině, kdy se definitivně rozhodne o tom, zda dítě v rodině zůstane či ne (zda jsou obě strany spokojené).

Je však také potřeba počítat s možnými genetickými vlohami dítěte, které si přináší ze své původní rodiny. Může se tedy stát, že i když jsou osvojitelé výbornými rodiči, dítě je nezvladatelné, problémové či agresivní. Adopce se tak z pohádky může proměnit v noční můru. Tento vzorec nemusí platit vždy, je ale potřeba s tímto rizikem počítat.

2. Arteterapie

Arteterapie je mladý psychoterapeutický obor, který do České republiky přichází ke konci dvacátého století a který je dnes znám po celém světě. Jedná se především o „léčbu uměním“, do které pacienti přicházejí dobrovolně a ve které pracují na vlastním rozvoji a sebepoznání. Pacient v léčebném procesu vytváří artefakty a společně s terapeutem se jim po zhotovení metodicky a interpretačně věnují. Klient tak neúmyslně odkrývá své nevědomé obsahy a pracuje se symboly.

Obecně tak lze říci, že tam, kde již slova nestačí, lze použít obraz.

2.1. Arteterapie ve světě

O arteterapii je možné se dozvědět v několika knihách, které lze nalézt v knihkupectvích českých i zahraničních. Osobně bych však nyní ráda čerpala z přednášek PaedDr. Jana Slavíka, CSc., který se, mimo jiné, zabývá právě tímto oborem. Následující řádky jsou přímo čerpány z poznámek a textů z přednášek, na kterých jsem byla přítomna ve školním roce 2010/2011.

„Rozvoji arteterapie jako oboru předcházelo období, v němž lidé intuitivně využívali psychoterapeutických funkcí výtvarného projevu. Počátky těchto arteterapeutických snah spadají do starověku a v jistém ohledu až do pravěku. Souvisí především s magickými úlohami výtvarných fenoménů a se symbolikou určitých barev, tvarů, kompozičních sestav apod. Léčebné sošky nebo obrazce měly formu určenou pevnými pravidly léčebné magie a můžeme se s nimi dodnes setkat u přírodních národů (např. v rovníkové Africe), kde tyto předměty mají více než magickou moc a jsou uctívány všemi členy kmene.

Arteterapie jako samostatný moderní obor se rozvíjela ve dvou liniích již od 18. a 19. století. První linie (psychiatrická) vycházela z poznatků léčby psychotických onemocnění, zejména schizofrenie, a vyvíjela se od poslední třetiny 19. století. Na tyto výzkumy navazuje ve dvacátých letech 20. století německý psychiatr Hans Prinzhorn, který shromáždil práce svých klientů do

rozsáhlé sbírky, jejíž část dodnes putuje po výstavách po celém světě. (Osobně jsem se s touto sbírkou setkala v roce 2009 na výstavě v Praze).¹³

Druhá linie (psychoanalytická) navazovala na poznatky psychoanalýzy Sigmunda Freuda a rozvíjela se od první čtvrtiny 20. století.¹⁴

Pozastavíme-li se ještě na okamžik u Prinzhornovy sbírky, kterou někteří kritici neuznávají například proto, že se může v přeneseném významu jednat o chválu umění duševně nemocných a tím o jejich utvrzení v nemoci, spatříme jeden z největších přínosů především v zaměření a to ne na diagnostiku obrazů duševně chorých, ale v zaujetí, že tyto patientské kazuistiky poukazují na vlastnosti, které jsou v latentní nebo nevyjádřené formě v každém člověku a tím jej spojují se světem imaginace.¹⁵ Na to bychom mohli také navázat myšlenkou tzv. „art brut“¹⁶ neboli „syrového umění“, které zavádí francouzský malíř Jean Dubuffet. Ten vnímal tvorbu psychiatrických pacientů v pozitivním světle. Zřejmě z tohoto důvodu zakládá v roce 1957 muzeum duševně nemocných v Lausanne¹⁷, kde shromažďoval díla umělců tvořících na okraji kultury a díla vzniklá v psychiatrických léčebnách. Reakce na tyto sbírky přichází i od rakouského psychiatra Leo Navratila v roce 1981, který zakládá v psychiatrické léčebně ve Vídni Dům umělců Gugging.¹⁸

J. A. Rubinová ve své knize *Přístupy v arteterapii* dále dělí arteterapii do čtyř základních okruhů, se kterými se podle ní můžeme v současné době v praxi nejčastěji setkat.

¹³ Pozn. autora. Galerie hlavního města Prahy, Prinzhornova sbírka. Praha: 2009.

¹⁴ SLAVÍK J., Přednáška arteterapeutické disciplíny. České Budějovice, školní rok 2010/2011.

¹⁵ KALINA P., Přednáška z dějin umění, na výstavě Prinzhornovy sbírky. Praha, školní rok 2009/2010.

¹⁶ Pozn. autora. Pojem Art brut byl poprvé zaveden francouzský malíř J. Dubuffetem v srpnu 1945 a znamená označení pro hrubé, neškolené umění. In KRÍŽ J. Jean Dubuffet. Praha: 1989.

¹⁷ Pozn. autora. dnes pod názvem Olympic Museum Lausanne, Švýcarsko.

¹⁸ ŠIČKOVÁ – FABRICI J., Základy arteterapie. Praha: Portál 2002

1) Psychodynamické přístupy

Tyto lze dále rozdělit na Freudiánské a Jungiánské.

- a) *Freud* pracoval se sny a nechával své pacienty, aby je buď překládali do slov, anebo aby se je pokoušeli výtvarně zaznamenat, přičemž už v roce 1925 D. C. Lewis usuzuje, že interpretace artefaktů je uznávaná jako plnohodnotná součást psychoanalytických technik.¹⁹ Více časté však bylo výtvarné vyjadřování u dětí (Freudová Anna) než u dospělých. Skutečné využití Freudiánských postřehů pak zavádí až průkopnice arteterapie M. Naumurgerová, která v roce 1914 založila tzv. Waldenskou školu, vycházející z principů psychoanalýzy s důrazem na výtvarnou tvorbu. Jejím hlavním cílem bylo uvolňování nevědomých obrazů prostřednictvím spontánního výtvarného projevu.

Za hlavní cíle psychoanalytické psychoterapie lze tedy považovat

- odkrývání potlačených materiálů (zvnitřněných konfliktů)
 - pomoc pacientovi získat vhled (uvědomění si smyslu možných, nevysvětlitelných věcí)
 - dalším důležitým aspektem je sublimace (přenesení sexuálních nebo agresivních aktivit na uměleckou činnost)
 - lateralizovaný přenos (psychoanalytická interpretace výtvarného projevu, jakým pacient reaguje na svého terapeuta) a protipřenos (symbolický způsob, jakým terapeut vnímá svého pacienta)
 - Nakonec bych ráda zmínila symbol (něco, co zastupuje něco jiného a to buď na základě podobnosti nebo za pomoci asociace či konvenčního spojení), který provází celou arteterapii a stává se tak její důležitou, neodmyslitelnou součástí.
- b) *Jungiánská arteterapie* předpokládá myšlenku, že je možné pracovat v terapii s představami jako s jedinečnou jednotkou. Způsob interpretace tak nabízí přehodnocení tradičních způsobů porozumění vnitřním konfliktům, kdy pacient vstupuje do vztahu s nevědomým obsahem a často

¹⁹ LEWIS D. C., 1925 in RUBINOVÁ J., Přístupy v arteterapii. Praha: 2008.

pracuje také s aktivní imaginací, ve které může kreslení a malování nevědomých obsahů sehrát významnou roli. Jung přisuzuje symbolickým událostem kolektivní původ založený na individuální zkušenost, závislé svou podstatou na metafoře incestu. Kolektivní nevědomí se zde projevuje prostřednictvím individuálního nevědomí. Dále se zde setkáváme s myšlenkou, že nejhlubší roviny nevědomí jsou osobě naprogramovány již při narození vlivem archetypů (psychologická podoba biologických instinktů), které mohou zůstat v útlumu, pokud nejsou životními událostmi aktivovány. Projevem archetypů jsou komplexy, nevědomí a životní situace jedince.

2) Humanistické přístupy

Mají optimistický pohled na lidskou bytost a její schopnosti rozvíjet se a převzít odpovědnost za sebe sama. Tyto tendence mohou být mimo jiné přitažlivé pro ty, kteří mají blízko ke spiritualitě. Humanistické přístupy lze dále rozdělit na následující tři:

- a) *Fenomenologická arteterapie* předpokládá, že se v terapii často setkáváme s člověkem ponořeným do svého vlastního světa zahlceného zátěží, přičemž klíčovým se zde stává akt vidění (tedy zdomácnění se v obraze a dívání se na věci skrze něj = nazírání za účelem vidění, nebo-li intencionalita). Pojem fenomenologie můžeme chápat jako učení o věcech, které můžeme vnímat naší myslí (jevy), jelikož ve vědomí představují neoddělitelnou zkušenost.
- b) *Gestalt arteterapie* klade důraz na osobní odpovědnost jedince za průběh jeho života. Základní myšlenkou je předpoklad, že jedinci jsou schopni efektivně řešit své životní nesnáze. Hlavním cílem terapeutů je tedy pomoci klientům zažívat vlastní existenci tak, že si uvědomí své vlastní obrany vůči pocitům a prožívání a přímo se vypořádají se svou neuzavřenou záležitostí z minulosti v současné situaci (v terapii) a tím zahubí své konflikty, čímž může rozšířit úroveň svého uvědomění a sjednocení neznámých částí své osobnosti.

- c) *Expresivní arteterapie* je zaměřená na člověka a klade vysoký důraz na klientův tvořivý proces (hudba, psaní, malba, kresba, improvizace atd.) za účelem vyjadřování jeho pocitů, přičemž se zároveň setkává s předpokladem, že každý umělecký proces přináší sebeobjevení a vhled.

3) Psycho-edukační přístupy

Pokládají za důležité učení a aktivně řízenou terapeutickou situaci, která pacientovi napomáhá získat novou dovednost nebo nové vzorce chování. Velikou výhodou klientům může také mimo jiné být i to, že jsou stanoveny cíle ihned na počátku terapeutického procesu, což je atraktivní nejen po časové, ale také po finanční stránce. Psycho-edukační procesy dále předpokládají, že je-li možné změnit obraz, je také možné navodit změny v klientově životě.

- a) *Behaviorální arteterapie* slouží k pozorování symptomů (nežádoucího chování), rozvíjí se dvěma směry
- zaměřené na emoční učení (obzvláště u ambulantních pacientů)
 - pozorující chování a navozování jeho změn prostřednictvím zpevňování (hospitalizovaní pacienti)
- b) *Kognitivně – behaviorální arteterapie* vychází z lidského chování, jeho příčin a z toho, co se lze dozvědět o pocitech klientů. To lze využít k tomu, aby se s klienty o jejich chování hovořilo a za pomoci porozumění jej mohli nakonec změnit.
- c) *Vývojová arteterapie* vychází z různých hledisek analytického psychosexuálního a psychosociálního vývoje a zároveň čerpá ze studií kognitivního růstu a studií vývoje výtvarného projevu. Vše se opírá o teorie normálního vývoje.

4) Systemické přístupy

Tyto se zaměřují především na práci s rodinou či nejbližším klientovým okolím, skupinou. Tato terapie se začíná vyvíjet ve chvíli, kdy odborníci přestali chápat problémy klienta jako záležitost intrapsychickou, ale více jako intrapersonální. Terapeuti chápou klientovy symptomy jako neoddělitelné od aktuální dynamiky

v jeho nejbližším okolí, proto do výtvarné tvorby zapojují některé či všechny členy klientovy rodiny a navozují změnu v rámci rodinného systému. Rodině můžeme nabídnout skupinovou interpretaci, narativní terapii, využití principů paradoxů apod.²⁰

V knize se dále můžeme dočíst o **Integrativních přístupech**, mezi něž Rubinová řadí také *Eklektickou arteterapii*, kde je nástrojem terapie vzájemná souhra mezi terapeutem a pacientovým "já". Aby terapeut vytěžil ze svého potenciálu co možná nejvíce, musí vybírat a čerpat z široké řady dostupných teorií, které můžeme obohacovat o své vlastní zkušenosti podle toho, co potřebuje a jak nahlíží na svět. Dalším aspektem je hledání porozumění, přičemž se jedná o aktivní proces věnující pozornost všem vlivům, včetně nových názorů a teorií. Každý terapeut je jedinečný a tvořivá práce je samozřejmě jeho jedinečností ovlivněna a jeho životní zkušenosti mohou mít dopad na každý moment terapeutického vztahu.

J. Šiřková – Fabrici ve své knize *Základy arteterapie* dále člení arteterapii na formy „individuální (klient má terapeuta k dispozici jen pro sebe, vzniká intenzivní emocionální zážitek styku s chápajícím člověkem) a skupinové (zde probíhá sociální učení rychleji a intenzivněji, je však mnohem náročnější pro terapeuta).“²¹

Mezi další přínosné autory v tomto oboru je vhodné zařadit také Cathy Malchiodi, která ve své knize *Handbook of Art Therapy* rozděluje arteterapeutické přístupy do několika současných směrů vycházejících z klasických psychologických škol i nové, u nás méně známé metody a každý z těchto přístupů vysvětluje za pomoci případových studií. Velmi zajímavé je pojetí konceptů spontánní tvorby a aktivní imaginace v psychoanalýze, která arteterapii posloužila i teoriemi přechodných objektů. Stádia objektních vztahů dovolují uchopit arteterapii jako proces interpersonální komunikace, zatímco umělecký artefakt

²⁰ RUBINOVÁ J., *Přístupy v arteterapii*. Praha: Triton 2008

²¹ ŠIŘKOVÁ – FABRICI J., *Základy arteterapie*. Praha: Portál 2002

slouží jako přechodný objekt, podporující vztah klienta k sobě sama. Humanistické přístupy jsou založené na akceptaci umělecké tvorby jako metafor pro vlastní volbu a svobodnou vůli a dovolují klientovi skrze umělecky vyjádřené aktivizovat vnitřní zdroje pro změnu a růst své osobnosti. Pro skupinovou terapii je zde uveden gestaltistický přístup, který se osvědčuje zaměřením na percepci tvarů, linií, barev, pohybů a materiálů, kterým klienti dávají osobní význam. Autorka popisuje arteterapii i v pomáhání u zvládání bolestí, traumatických událostí a překonávání posttraumatické stresové poruchy, a to prací s mentální imaginací k restrukturování emocí, negativních myšlenek a kognitivních schémat v kognitivně orientovaných přístupech, často zahrnujících množství domácích úkolů. Přístupy zaměřené na řešení pracují se systémem cílů, kterých klient dosahuje za pomoci výtvarného ztvárnění výjimek z nežádoucího chování, či odpovědí na zázračné otázky po změnách, jež by navodily zmizení symptomů. V rodinné terapii podle autorky nachází uplatnění narativní přístup, neboť expresivní arteterapeutické metody snáze navozují a podporují komunikaci mezi jednotlivými členy rodiny a umožňují najít rozdíly mezi různými pojetími problémů v rodině. Lowenfeldova teorie normálního uměleckého vývoje je tu podkladem pro vývojově zaměřené přístupy v arteterapii, které nabízejí například metody pro senzorickou stimulaci, rozvoj dovedností a adaptability u mentálně retardovaných dětí.²²

Veškeré formy arteterapie jsou velikým přínosem pro klienta a záleží především na možnosti a rozsahu znalostí a zkušeností terapeuta, který s ním pracuje a vybírá pro něj nejvhodnější metody. Záleží však také na klientovi, který má možnost zvolit si sám terapeuta či metody, se kterými terapeuti pracují.

²² MYNAŘÍKOVÁ L., Recenze: Malchiodi Cathy A.: Handbook of Art Therapy. Časopis arteterapie, č. 4/2011.

2.2. Arteterapie v Čechách

Na území Československa přichází arteterapie v psychiatrické podobě již v meziválečném období, od padesátých let 20. století se do Čech dostává obecně psychoterapeutická linie, která je prozatím užívána jako doplňková metoda. Někdy se uplatňovala při výcviku sociálního směru v rámci různých speciálně výchovných zařízení a hlavní slovo našla zejména v psychoterapii psychóz, neuróz a závislostí.²³ Jednu z prvních fází tohoto vzniku lze spatřovat v práci psychoanalytiků a psychiatrů v práci s alkoholickými pacienty a s pacienty závislými na různých formách halucinogenů a omamných látkách (zde například PhDr. Milan Kyzour, st.²⁴ a dnes PaedDr. Milan Kyzour, ml.), kteří přicházejí s povšimnutím odlišného výtvarného vyjadřování a to nejen v barevnosti artefaktů. Obraz a proces jeho vytváření zde působí terapeutickým dojmem, skrze nějž se pacient uvolňuje a lze s ním abstraktně i konkrétně interpretovat situaci v obraze ve spojitosti s reálným životem.²⁵

Na počátku 80. let začíná zájem o arteterapii jako o obor ze strany lékařů upadat, zájem o ni roste ze strany speciálně – výchovné. Uplatnění nachází především u speciálních pedagogů a dále se začíná rodit spolupráce s katedrami výtvarné výchovy, kde můžeme jako zakladatele a představitele jmenovat doktora Zichu,²⁶ který arteterapii zavádí do učebních plánů speciální pedagogiky a dále do plánů pedagogických fakult.²⁷

V současné době existují v České republice v oblasti vzdělávání v arteterapii dvě linie. První z nich je forma pětiletého psychoterapeutického výcviku České arteterapeutické asociace, který začal v roce 1998. Druhou formou je vysokoškolské studium, se kterým se můžeme setkat na některých fakultách jako se součástí ostatních studijních oborů (psychologie, pedagogika apod.) či jako se

²³ SLAVÍK J., Několik slov o české arteterapii. Praha: 2000.

²⁴ Pozn. Autora. PhDr. Milan Kyzor, st. je zakladatelem rožnovského pojetí arteterapie v ČR.

²⁵ PEROUT E., Přednáška o vzniku arteterapie v ČR. České Budějovice: 2013.

²⁶ Pozn. Autora. Zicha uvádí, že počátky i rozvoj arteterapie jsou spojeny s psychoterapií, diagnostikou a obecně psychopatologií schizofrenie. In srovnání vybraných arteterapeutických směrů, Praha: 2000.

²⁷ PEROUT E., Přednáška o vzniku arteterapie v ČR. České Budějovice: 2013.

samostatným oborem na Pedagogické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde vznikl ateliér arteterapie v roce 1990. Založil jej a také deset let vedl pedagog, hudebník a malíř PhDr. Milan Kyzour.

Základem pro jeho arteterapeutický přístup, který se dá nazvat i projektivní či intervenční arteterapie, byla i mnoholetá zkušenost s výtvarným vedením dětí všech kategorií, jakož i dlouholetá terapeutická práce s pacienty neurozologického úseku psychiatrického oddělení v Českých Budějovicích.²⁸ V současné době vede ateliér PhDr. Yvona Mazehóová, Ph.D. a je možné se zde setkat s řadou odborníků a vynikajících terapeutů.

Ateliér je koncipován jako výcvikový, předpokládající zážitkovou analýzu ve skupině a jeho nedílnou součástí je také kladení důrazu na praktický nácvik a zručnost studentů a aplikování poznatků v konkrétní práci s artefaktem. K interpretaci se využívají zadaná témata, která jsou studenty (a později také klienty) výtvarně zpracovávána nejčastěji formou akvarelu a koláží a tzv. akčním akvarelem. Studenti vyšších ročníků se poté mají možnost setkávat také s dalšími výtvarnými technikami, a to buď pod vedením profesorů či vlastními poznatky z terénů, které do ateliéru přinášejí.

Na samotných internetových stránkách ateliéru arteterapie se mimo jiné dozvídáme, že specializace ateliéru umožňuje absolventům v rámci jejich profesních úkolů uplatňovat edukační, poradenskou, diagnostickou a terapeutickou činnost, která je založena na systematické práci s výtvarnými projevy osob, s nimiž pracují. Výuka v ateliéru arteterapie vychází z předpokladu, že změnu výtvarného výrazu následují změny i v ostatních oblastech projevu člověka.²⁹ Samozřejmě se také můžeme setkat s různými kurzy nabízejícími ochutnávky či akreditované školení tohoto oboru (např. HUPTYCH.cz).

V 90. letech začíná probíhat rozvoj tohoto oboru také v léčebné praxi, konkrétně v Bohnické psychiatrické léčebně v Praze³⁰ a v dalších podobných léčebnách po celé České republice.

²⁸ ŠIČKOVÁ – FABRICI J., Základy arteterapie. Praha: Portál 2002

²⁹ <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/>, dne 17. 08. 2011 v 11:33 hodin

³⁰ www.plbohnice.cz/home1/cz, dne 12. 04. 2013 v 18:29 hodin

Dalším podstatným momentem je založení samostatného profesního arteterapeutického sdružení v roce 1994,³¹ který nese název Česká arteterapeutická asociace (ČAA).³²

Se vznikem arteterapie a to nejen na našem území se objevuje také několik kvalitních autorů, kteří o tomto zajímavém oboru publikují, jako například:

Davidov, R.: Kresba jako nástroj poznání dítěte. Drvota, S., Osobnost a tvorba. Rubin, J. A. (ed.): Approaches to Art Therapy. Šicková, J.: Základy arteterapie. Slavík, J., Umění zážitku, zážitek umění (teorie a praxe artefiletiky). Freud, S.: O člověku a kultuře nebo Výklad snů. Jebavá, J.: Úvod do arteterapie. Lhotová, M.: Proměny výtvarné tvorby v arteterapii. Perout, E., Arteterapie s nevidomými. Kolektiv autorů, Současná arteterapie v České republice a v zahraničí.³³

2.3. Arteterapie v barvách a symbolech

Jedním z nejdůležitějších aspektů v arteterapii je barva, díky které můžeme z výtvarné produkce usuzovat momentální rozpoložení dítěte nebo typ osobnosti. Většinou však nelze přikládat výskytu té či oné momentální barevnosti přesný a neměnný význam. Existuje základní symbolika barev, která však postrádá jakýkoliv smysl, pokud na ni nahlížíme izolovaně, aniž bychom se ji pokusili včlenit do kontextu. Je tedy nemožné interpretovat obrázek bez znalostí okolností. Ještě je důležité podotknout, že než začneme obraz interpretovat, musíme se ujistit, zda dítě dobře vidí a slyší. Např. u barvoslepečho dítěte přirozeně barevný kód ztrácí celý svůj smysl – i zde se však můžeme setkat s množstvím alternativ. Dítě, které se narodilo se zrakem a osleplo až po čase může vnímat barvu přiléhavě jejímu významu stejně tak jako některé nevidomé dítě, které vnímá některé barvy od narození apod.

Dále bych se ráda pokusila nastínit základní barevnou symboliku používanou především v ateliéru arteterapie na Jihočeské univerzitě v Českých

³¹ SLAVÍK J., Několik slov o české arteterapii. Praha: 2000.

³² Pozn. Autora. Více o ČAA viz odkaz

<http://www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=11> , dne 12. 04. 2013 v 11:09 hodin

³³ www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=51 , dne 12. 04. 2013 v 15:48 hodin

Budějovicích, kde čerpám z poznámek z přednášek MgA. Stanislava Zemana, PaedDr. Milana Kyzoura, PaedDr. Evžena Perouta, PhDr. Yvony Mazehóové, Ph.D., a z poznámek ze samotných interpretací. Z tohoto výkladu se pokusím vyjít ve své práci. Je ale důležité připomenout, že žádná z těchto teorií není definitivní a vždy záleží na celém kontextu. Také nelze jasně vznášet výroky obzvláště ve chvíli, kdy máme od klienta pouze jeden obrázek – může se totiž jednat o řešení mimořádné situace apod.

2.3.1. Význam barev

Ani u barev nelze obecně říci, co která znamená a vždy je potřeba vnímat celkovou barevnost a kontext obrazu. Výklad barev je možný na rovině typologické, patologické, profesní, vztahové apod. a na základě vztahovosti vznikají možné interpretační podání. Následující řádky jsou tak pouze jedním z mnoha možných výkladů.

Bílá obecně není chápána jako barva. V obrázcích se však může často vyskytovat a to buď ve formě, kdy si ji klient přímo zvolí a pracuje s ní, nebo v podobě nezaplněného papíru, kde poté tedy vznikají bílá místa. Z psychoanalytického hlediska jí, mimo jiné, můžeme přisuzovat význam osobnostní kultivovanosti, bezohlednosti a oproštěnosti od citového života. Můžeme předpokládat také manipulaci s druhými (zejména citovou) a schopnost ovládnutí situace pomocí nevinnosti a vlastní dominance. Mezi další vlastnosti bílé barvy a tím i možné vlastnosti probanda, který ji používá, můžeme zařadit souhlasné jednání spojené s manipulací druhého a vytěsnění. Výrazně bílé věci a postavy na obrázcích či kolážích můžeme, ale nemusíme, považovat za vztahové objekty autora – opět záleží na celém kontextu a je potřeba při interpretaci postupovat velmi opatrně. Z psychosomatického hlediska se může, ale nemusí, jednat o bolesti hlavy či jiné somatické potíže a to zejména z důvodu potlačení agresivity (stejný předpoklad můžeme najít také u tzv. manýristických barev). Z profesního hlediska můžeme u klienta uvažovat o pozicích spojených s vedením

kolektivu, kde lze dobře uplatnit výše uvedený potenciál (vedoucí oddělení, poslanec apod. – opět ale s velikými riziky pro interpretaci).

Černá, stejně jako bílá, není považována za barvu, děti s ní však rády pracují. Zejména v období puberty se ve výtvarné produkci objevuje s převahou oproti ostatním barvám a vyjadřuje nepřístupnost a ostych ve vyjadřování citů. Obecně lze usuzovat o jistém negativismu, vzdoru, anarchii, úzkosti a buřičství. U dívek je možné zamýšlet se nad otázkou, zda své tělo nevnímá jako problém a zda se neměla narodit jako kluk. Pokud se začne ve značné míře objevovat ještě před pubertou, může se jednat o signál toho, že „se něco děje“. Při velkém výskytu nás může odkazovat až k depresivnímu potenciálu a citové vyprahlosti, v extrémním případě se může jednat o suicidální myšlenky (zde ale POZOR na interpretaci, záleží na kontextu a na individuu, nelze vycházet pouze z jednoho obrázku!). Dále se můžeme zamýšlet nad možností zániku další perspektivy (otázky budoucnosti) a zaměřeností na věci minulé, nepřítomné. Černá se vyskytuje v jakémkoliv věku a mimo možnosti prozrazení určité míry úzkosti a mimo jiné může svědčit o bohatém vnitřním životě. V pubertě je symbolika černé spojována s ostychem, nepřístupností a obavou z vyjadřování citů. Z psychosomatického hlediska by se mohlo jednat o výpadky paměti spojené s vytěsněním zážitků, kousání nehtů z důvodů např. nervozity, nesoustředěnosti z důvodu odbíhání v myšlenkách apod. Z profesního hlediska se můžeme setkávat s lidmi rovněž na pozicích, kde dostanou možnost k prosazení vlastního názoru, toto ale nemusí být pravidlem a opět velmi záleží na celém kontextu osobnosti a podmínek.

Červená je řazena mezi extravertované barvy a je zcela běžná u dětí před šestým rokem. Pokud se dále vyskytuje v hojné míře u dětí po šestém roce, ukazuje na možnou nedostatečnou kontrolu emocí, inovaci, impulzivní výbušnost a konfliktnost. U některých dlouhodoběji nemocných dětí červená nemívá tak sytý odstín, naopak při horečce může, ale nemusí, být červená ve výtvarné produkci

hodně zřejmá (objevuje se na nebi, v krajině atd.).³⁴ Pokud se červená objevuje v produkci na neobvyklých místech (u zdravých pacientů, bez horečky) můžeme se zamýšlet nad potřebou něco změnit. Také se může jednat o veliký výdej energie, o sexuální aktivitu či aktuální zamilovanost či excentrický potenciál. Pokud se v produkci objevuje s přemírou, může se v rámci psychosomatického hlediska jednat o možné srdeční problémy v obojím slova smyslu, psychopatii a o orgánové neurózy, žaludeční potíže a problémy s tlakem (obvykle hypertenze). Lidem, kteří preferují tuto barvu, by mohla sedět práce v týmu se svobodou rozhodování, avšak ne na vedoucí pozici.

Fialovou barvu malé dítě užívá jen zřídka a obvykle bývá příznakem neklidu, tajemnosti. Často se objevuje ve spojení s modrou, čímž může odkazovat na mystičnost. Pokud se však jedná o fialovou s větší mírou červené ve svém obsahu, může se jednat o potlačovaný vztek a sebeovládání. Fialová vzniká použitím modré a červené barvy, tato kombinace je již sama o sobě zajímavá, neboť se jedná o kombinaci intravertované a extravertované barvy. Fialovou tedy i díky tomuto spojení pokládáme za barvu ambivalentní – tedy jedinci, kteří ji používají, se mohou vyznačovat tajuplností a tíhnout ke spiritualitě. Pokud se u starších dětí neobjevuje vůbec, lze usuzovat o citové či fyzické absenci matky anebo o nestandardním vztahu s matkou. Lidé preferující tuto barvu mají také cit pro zpětnou vazbu a ve svém okolí vyhledávají intelektuální či snobské vztahy. Z psychosomatického hlediska se může jednat o epilepsii, problémy se žlučníkem či o schizoidní poruchu osobnosti. Z profesionálního hlediska se tyto lidé mohou poměrně dobře uplatnit na pečovatelských pozicích či na pozicích nesoucích jistou dávku tajemství (manažer, kartárka, pečovatelka).

Hnědá je rovněž považována za ambivalentní barvu, která může odrážet problémy s ventilací emocí, citovou uzavřenost a mindráky. Dále může odkazovat na potřebu sebepozorování a tím o možnosti hledání symptomů jako je např. paranoia, neuróza (např. při fyzické či psychické ztrátě otce) a o zadržování

³⁴ DAVIDO R., Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál 2001.

(financí, informací apod.). Může zde být také možná fascinace rozkladem nebo v extrémních případech smrtí (zde ale opět POZOR na interpretaci a kontext). Chybí – li tato barva úplně ve výtvarné produkci, lze usuzovat o smyslové a emoční absenci otce nebo nestandardním tatínkovi (stejně jako u fialové při absenci matky). V produkci se může objevovat také ve své světlejší podobě, která vypovídá o možné marnotratnosti, můžeme uvažovat o vztahu k mužské autoritě a všeobecné rozhazovačnosti a nutkavosti či nadšením pro zmar. Mezi další odstíny hnědé lze řadit také okrovou barvu, která může být spojována se starším sourozencem (většinou bratrem) a případnou impulzivitou. Z psychosomatického hlediska se při výskytu tmavě hnědé barvy může jednat o poruchy vyprazdňování (zácpa), bolesti břicha (střevo, slepé střevo). U světle hnědé se pak může jednat o průjemové problémy a hypochondrii. Po personální stránce osobám, které rády volí tuto barevnost, sedí pozice učitelů (zejména technických a logických oborů), náměstků, zástupců a manažerů.

Modrá barva je obecně řazena mezi „intravertované“ barvy. Tmavě modrou barvu často používají děti mladší pěti let, které své chování kontrolují více než děti používající červenou barvu. Může svědčit o sebekontrolě, úzkosti, klidu, bezkontaktnosti (citové, sociální), dobré intuici a tvořivosti. Dále se může jednat o fyzické nebo psychické vyčerpání, „duševní nevěru“ (útěky do světa fantazií) nebo případné deprese. Světle modrá vypovídá o dobré vůli, tendenci k idealizacím či udržování si odstupu od vrstevníků. Bývá také označována za barvu zdravotních sester, jejichž povaha se často vyznačuje mimo jiné také tím, že pro ostatní udělají více než pro sebe, čímž se dostávají do trpitého postavení (frustrace, deprivace), které se později může „zacyklit“ a lidé poté mohou již jen těžko utéct z těchto rituálů, čímž mohou trpět nejen oni, ale také například jejich rodina. Objevuje - li se modrá ve výtvarné produkci často na postavách, zejména v okolí hrudníku, může se jednat o astmatická onemocnění. Z profesního hlediska se osoby preferující modré barvy mohou hodit na pozice pomáhajících pracovníků.

Opět bych však ráda upozornila na možnost paušalizace ve výkladu barev a na potřebě znát celý kontext a nevycházet pouze z jednoho obrazu.

Oranžová je barvou extravertovanou, převážně spojovanou se sourozenci, vrstevníky nebo dětmi jako takovými. Děti ji velmi často používají v období, kdy do rodiny přijde nový sourozenec. V kombinaci s černou barvou se lze domnívat o případném konfliktu mezi sourozenci. Bývá často spojována také se žvaněním (nadměrné mluvení, často postrádající smysl), soutěživostí a určováním si vlastních pravidel. Pokud se oranžová začíná svým odstínem přibližovat barvě červené, můžeme uvažovat o počáteční, možná prozatím potlačované, naštvanosti. Lidé, kteří mají tuto barvu rádi, se mohou vyznačovat dobrou schopností utváření vztahů a leckdy mohou být tajemní ještě více než ti, kteří preferují fialovou barvu (jistou dávku tajuplnosti ale v závěru lze spatřovat téměř u každé barvy, dalším faktorem může být také kombinace barev). U starších dětí, zejména dívek, výskyt oranžové barvy v produkci může ukazovat k problému s přijímáním potravy (anorexie, bulimie). Dále se z psychosomatického hlediska může jednat o bolesti žaludku, zvracení, nechutenství a psychotické potencionály. Profesně se lidé, kteří mají tuto barvu rádi, mohou uplatnit na pozici učitelek mateřských škol nebo v kolektivech, kde se pracuje v týmech.

Růžová bývá oblíbená u mladších holčiček a u dívek obecně. Objevuje – li se však ve větší míře, může se jednat o pocity viny, nalomené sociální funkce. U starších osob může, v kombinaci s fialovou barvou, naznačovat řešení „otázky rodičovství“. Psychosomaticky se může jednat o různé orgánové symptomy (např. ledviny, zejména v kombinaci se světle zelenou) při výskytu sociálních nebo pracovních/školních obtíží.

Šedá se u dětí příliš neobjevuje, pokud ano, může odrážet zvýšenou potřebu bezpečnosti komunikace s vnějším prostředím a emoční neangažovanost (tzv. šedá eminence), na druhou stranu výskyt této barvy nemusí znamenat vůbec nic výjimečného.

Žlutá, extravertovaná barva, je velmi často používána v kombinaci s červenou a může značit tendenci na sebe upozornit a je jakýmsi filtrem před vnímáním (slyším, ale poslouchat nebudu). Velmi často se objevuje u nejmenších dětí, neboť ji zrakově vnímají jinak, než osoby starší (např. dospělí již ze vzdálenosti dvou metrů špatně rozeznávají kresbu žlutou barvou, na rozdíl od dítěte, které ji vidí bez obtíží – pokud se u něj neobjevují oční potíže). Dále nás může odkazovat na reprezentativní způsob vystupování, povrchnost, optimismus a touhu prosadit se. Mezi další úvahy by se dala zařadit aktuální ztráta půdy pod nohama, volání o pomoc, silné racionální, logické uvažování, záliba v jasně postavených pravidlech, bloky v konverzacích, žárlivost a soutěživost. Žlutá s nádechem oranžové nebo okrové barvy (potemnělá žlutá) nám může napovědět cosi o pošpiněné morálce a možných výčitkách svědomí. Ovšem je také nutné počítat s jistou průbojností těchto jedinců a nezaleknutí se překážek. Při nadměrném výskytu této barvy se také může jednat o hysterický potenciál. Z psychosomatického hlediska se může jednat o epilepsii (pokud se v produkci objevuje v partiích hlavy), chronickou únavu (obzvláště z prezentace) a maniodeprese zapříčiněné potlačováním aktivity. V pracovních pozicích se lidé, používající žluté barvy, poměrně dobře uplatní jako žurnalisté či na pozicích jednatelů společnosti, aby tak mohli uplatnit svůj reprezentativní potenciál.

Zelená, řazena mezi intravertované či díky svému složení (žlutá a modrá barva) ambivalentní barvy, nás může nasměrovat k úvahám o možné soutěživosti, slovní pichlavosti či neomalenosti a křivdách (například ve vztahu k otci, pokud se v produkci neobjevuje hnědá barva), v některých barevných kontextech se můžeme zamýšlet o zášti či ztrátě pudového objektu. Dále může svědčit o nejistotě, neklidu, strachu z budoucnosti, síle a neústupnosti v názorech. V kombinaci s tmavě modrou barvou může vypovídat o depresivním potenciálu a citové nebo psychické deprivaci. Světle zelená barva nám může napovědět o případné hádavosti, denním snění, lenosti a neobvyklém infantilním chování či aktivaci výkonu. Bývá oblíbená zejména u dětí v MŠ a prvním stupni ZŠ.

Z psychosomatického hlediska se při jejím nadměrném používání můžeme zamýšlet nad možností problematiky párových orgánů, zejména ledvin a jater. Obvykle se může jednat o urologické potíže. Z profesního hlediska se lidé preferující zelené odstíny mohou hodit na pozice výzkumných pracovníků, učitele mateřských škol apod. Opět však záleží na celém kontextu barev a není možné na základě jednoho obrazu vyvozovat závěry.

Jak již jsem se ale zmiňovala výše, je interpretačně nutné přihlížet k mnoha dalším faktorům, jako jsou například kulturní vlivy, móda, aktuální nálada, mimořádné a nečekané situace a zdravotní stav dítěte. Samozřejmě zde také vstupuje ve hru kombinace barev a množství produkce, které od dítěte máme. Není úplně možné vyvozovat závěry pouze z jednoho obrázku, neboť se může jednat o aktuální rozpoložení apod.

R. Davido ve své knize *Kresba jako nástroj poznání dítěte* uvádí, že extravertované dítě, které je impulzivně činorodé, překypuje efektivitou, je obráceno směrem ven, stále vyhledává kontakty a vřele vyjadřuje své city, přitom projevuje tendenci k nestabilitě, a když se jeví jako necitlivé, snadno ho zraní afektivní šoky. Takové dítě zpravidla používá velký počet barev, hlavně červenou, žlutou, oranžovou a bílou. Naproti tomu introvertní dítě, s nímž se jen obtížně navazují kontakty a které vyvíjí omezenou činnost, se spokojí s malým počtem barev – průměrně s jednou až dvěma, většinou modrou nebo zelenou, fialovou nebo černou, případně šedou. Stabilní subjekt, který je dobře sociálně adaptován, používá zpravidla čtyři až šest barev.³⁵

2.3.2. Základní symbolika v dětské tvorbě

„Symbol je konkrétní předmět sloužící k označení abstraktního pojmu se zpravidla hlubším nebo skrytým významem.“³⁶

³⁵ DAVIDO R., *Kresba jako nástroj poznání dítěte*. Praha: Portál 2001.

³⁶ KOL. AUTORŮ, *Akademický slovník cizích slov*. Praha: Portál 2009.

Symbol v sobě nese vždy něco více, než jsme na první pohled schopni poznat. Poukazuje na něco, co není smysly registrované a obvykle se (alespoň v arteterapii a v obraze) vztahuje k naší fyzické schránce. Symbol zahrnuje vědomé i nevědomé obsahy projikované do obrazu. Klient tyto obsahy může zprvu odmítnout, obvykle by ale nakonec mělo dojít ke shodě, k přijetí symbolu i s jeho dalšími obsahy a tím k uvědomění si možných příčin případných problémů. Pozorováním symbolu v obraze můžeme dojít k propojení aspektů, čímž dochází k formulaci myšlenek, pomocí nichž se terapeut může dobrat sdělením a to i bez verbální komunikace s klientem. Na obraze dochází ke ztotožnění obrazu se samotným autorem. Z tohoto důvodu je užitečná alespoň částečná znalost některých symbolů.³⁷ Vždy je ale potřeba soustředit se na kontext a spolupracovat s klientem. To znamená, že všechny způsoby interpretace v rovinách symbolu mohou být velmi různorodé v závislosti na individualitě autora.

Níže se pokusím vyjmenovat několik základních symbolů, se kterými jsem se nejčastěji setkávala v produkci dětí, se kterými jsem pracovala. Informace jsou čerpány z přednášek MgA. Stanislava Zemana, PaedDr. Milana Kyzoura, PaedDr. Evžena Perouta, PhDr. Yvony Mazehóové, Ph.D. za celou dobu mých studií (2008 – 2011) a jsou pro mě velmi cennými. Opět je ale potřeba podotknout, že každý symbol má vždy více významů a záleží na celém kontextu – rozhodně se zde nejedná o definitivní výklady a ani o pokus sepsání jednotných definic.

Dům je častým prvkem ve výtvarné produkci všech dětí a to i v různých zástupných pojetích, jako je chalupa, hrad apod. Podle mnohé literatury je tento symbol spojován převážně s lidským/autorovým tělem. Střecha tak může být zástupným prvkem hlavy, okna očí, dveře úst apod. Pokud dítě zapomene například nakreslit dveře a okna či jsou menší nebo „zazděná“, může tím dávat najevo, že má potíže s komunikací s ostatním světem a že se uzavírá sami do sebe.

³⁷ Z přednášek PaedDr. Milana Kyzoura – Symptom versus symbol, letní výcvikový kurz arteterapie 2011.

(přílohy, obrázek č. 3 a 4 a také 1, 2, 5, 6, 7, 19). Domy mívají antropomorfní prvky a můžeme tak sledovat i výraz ve „tváři“ (přílohy, obrázek č. 5 a 6).

(Černý) pták může značit dozrávající pubertu, ale také například uvědomění si odlišných pohlavních znaků, sexuální dozrávání anebo třeba také přání někam odletět (přílohy, obrázek č. 5, 6, 19). I zde si můžeme hrát se slovy a pod ptákem si (z dnešního používaného slangu) můžeme představit například mužský pohlavní úd. Záleží také na druhu ptáka, zda se jedná o orla (přílohy, obrázek č. 19) – ten může být symbolem síly a hrdosti, supa (přílohy, obrázek č. 5) – který se může přizívat na cizím neštěstí, ale je také prospěšný tím, že pomáhá nešíření se nemocem – takový ptačí lékař, vrány (přílohy, obrázek č. 6) – které bývají často spojovány s příchodem dítěte apod.

Had může značit životní moudrost a energii (přílohy, obrázek č. 22 a 24). Také může být vnímán jako sexuální symbol nebo jako negativní symbol spojený s autoritou, především mužskou.

Hvězda by mohla napovědět o přítomnosti dobrých skutků (buď ze strany autora, nebo o dobrém skutku, který se děje vůči autorovi), štěstí a plánování budoucnosti ve smyslu lepších zítřků (přílohy, obrázek č. 5, 6, 24, 29). Bývá spojována s oblohou, anebo s kouzelnými předměty (hůlka, klobouk), které mohou naznačovat splněná přání. Jedná se o ženský prvek, v přeneseném významu a v návaznosti na kontext obrázku tak můžeme uvažovat například o ženské autoritě či o ženských pohlavních orgánech. Jsou-li konce hvězdy výrazně špičaté, můžeme se zamýšlet nad možnými vzteky či obranami ze strany autora, dost možná k osobě ženského pohlaví.

Jáma, jeskyně (přílohy, obrázek č. 24) může značit dveře nebo bránu na druhý svět a to buď ve smyslu například stěhování se a nových začátků či ve smyslu myšlenek na smrt (může se objevovat např. při úmrtích v rodině, kamarádů atd.). Také může vznikat, dojde-li k identifikaci s druhou osobou. U

starších dívek by se mohlo jednat o přání či myšlenky na založení rodiny. U chlapců by se mohlo jednat o fascinaci ženským pohlavím spojenou s dospíváním.

Kočka bývá často spojována s ženskostí a falší (děti si v útlém věku velmi rády vymýšlejí). Námět se také často vyskytuje u malých dětí, které se rády mazlí (přílohy, obrázek č. 10, 44).

Košíček (kabelka) nacházím s velikou převahou u dětí AD - může být tedy spojován s představou nám známého rčení láska prochází žaludkem, kdy se v rodinném zázemí obvykle jedná o to, že se matka o děti stará a stravuje je nebo se může jednat o odkaz k orálnímu stádiu (tedy k době, kdy byly děti odebrány své původní rodině a umístěny do dětského domova) – budeme-li tedy předpokládat jistou spojitost košíčku a jídla, nebo se může jednat o odkaz k falickému stádiu (košíček může být symbolem vagíny), kdy děti dospívají a začíná se u nich ve větší míře projevovat genetická výbava z původní rodiny – tedy nosím si s sebou svoji matku/původní genetickou výbavu? (přílohy, obrázek č. 5, 6, 49, 51 a také 8, 9, 10, 11). Dále se může jednat o úvahy, komu autor dal či od koho dostal košem. Může se také jednat o příznak služebné osoby nebo spojitost se zavazadlem (seber si svých pět švestek a vypadni)³⁸ – tedy pocit, že stále nikam pořádně nepatřím a jsem neustále jakoby jednou nohou připraven k odchodu.

Kůň bývá spojován s pudy, které je nutné potlačovat z hlediska společenských norem. Dále může značit sílu a vitalitu. Často bývá znázorňován v běhu, což by nás mohlo zavést k otázkám o tom, kolik má v sobě autor potlačené energie a jak by bylo možné ji ventilovat (přílohy, obrázek č. 19, 21). Bývá také častým v obrázcích dívek, které mají tyto zvířata v oblíbě.

Matka odkazuje na obraz výchovné péče a starostlivost, na svět emocí, pocitů a vztahů (přílohy, obrázek 39 – 52). Na obrázcích sledujeme její výraz, gesta a vztah k dítěti (autorovi), případně ambivalentní postoje. Na obrázcích se

³⁸ FREUD S., Výklad snů. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, s.r.o. 2004.

nejčastěji objevuje v podobě ženských starších autorit, tedy jako královna, ježibaba, kněžna apod.

Měsíc (přílohy, obrázek č. 5, 6, 24) bývá spojován s ženskými prvky, může představovat tedy především symbol plodnosti. Může se tak objevovat u osob, které začínají uvažovat o vlastní rodině. Je také znamením záhadnosti a proměnlivosti (stejně jako početí, děloha). Dále by se mohlo jednat o přítomnost matky či její autority (přeneseně možná – to, co se nesmí dělat, lze dělat v noci, když je tma a nikdo mě nevidí – ale matka nakonec vše zjistí...?).

Moře značí touhu po svobodě a poznání, úniky. Nejčastěji jsem se s tímto motivem setkávala u dětí z dětských domovů, které tím tak mohly naznačovat přání k opuštění stávajícího prostředí a příchodu například do nové rodiny.

Ostrov může být jistou touhou po aktivitě a sebeprosazení. U dětí často značí potlačení originality a sebe sama (pokud ovšem dítě nekreslí např. zážitek z prázdnin). Tento symbol byl rovněž nejčastější u dětí z dětských domovů. (Tyto dva symboly se v 90% objevovaly v obrázcích dětí DD v tématu „Mé přání“. Toto téma jsem ale nakonec do své práce pro velké množství artefaktů nezařadila).

Otec se na obrázcích nejčastěji objevuje jako král, myslivec (přílohy, obrázek č. 44), voják (zejména ve spojitosti se Superegem – personifikace špatného svědomí), nebo také jako antropomorfní slunce (přílohy, obrázek č. 12? 18, 19) či Bůh (přílohy, obrázek č. 24). V negativním významu je zlou obludou, klaunem nebo vlkem. Rovněž je nezbytně důležité sledovat jeho výraz, gesta a vztah k dítěti (autorovi obrázku). Pro děti bývá důležitou osobou a často se s ním setkáváme v klasickém pojetí (přílohy, obrázek č. 39, 40, 43, 44, 45, 47).

Pes může značit buď ztrátu, anebo silně vyvinutý některý ze smyslů (např. čich). Pes je věrný pánovi, ale bývá také často omezován svobodě (na vodítku). Můžeme se tak zamýšlet nad omezením autora prostoru či nedobrovolné podřizování se druhé straně (např. problém s autoritami v pubertě). Můžeme zde

také nalézat podobu s vlkem, kdy by se v souvislosti s dalšími kontexty mohlo jednat o postavu otce a to buď negativní či pozitivní (přílohy, obrázek č. 12, 13).

Penis v produkci obvykle nebývá znázorňován ve své skutečné podobě. Bývá zastoupen různými symboly, jako jsou stromy, věže (přílohy, obrázek č. 11, 14, 19), houby apod. (je nutné podotknout, že je důležité sledovat tvar jmenovaných symbolů. Ne vždy se v případě malby stromu musí jednat o pohlavní orgán.

Slunce často mívá antropomorfní prvky (přílohy, obrázek č. 12, 18, 19, 41). V dětských obrázcích obvykle může odkazovat na vliv otce. Pokud má dítě dobrý vztah s otcem, kreslí velké teplé slunce s věncem paprsků. Toto tvrzení ale nelze brát zcela definitivně nehledě na to, že skoro každé dítě velmi často kreslí slunce (slunce bývá jedním z prvních dětských obrázků) a nemusí tak opět odkazovat na nic mimořádného. V extrémních případech bývá slunce vybledlé, malé nebo schované za horizontem. Je-li u starších dětí slunce značně malé, zapadající za horizont s nádechem červánků s postavou, která „odchází do slunce“, můžeme jej spojovat s případnými myšlenkami na suicidium (nelze usuzovat pouze z jednoho obrázku, záleží na kontextu).³⁹

Strom bývá spojován s tělem autora (viz například Baum Test), kde se v případě koruny jedná o hlavu, kmen je tělo, větve ruce, kořeny nohy, suky mohou být nějaká traumata apod. (přílohy, obrázek č. 1, 5, 6, 8, 10, 11, 12, 13, 22, 23, 24). Je důležité sledovat také tvar stromu – někdy můžeme nalézt spojitost s mužským pohlavním orgánem.

Vagina se v obrázcích samozřejmě obvykle neobjevuje ve svém popisném zobrazení, jakožto spíše ve své symbolické rovině, tedy v podobě knih, kočiček, chaloupek, stříšek, srdíček nebo kytiček (upozorňuji, že tomu tak nemusí být vždy, důležitý je kontext). Často se s těmito symboly začínáme setkávat u

³⁹ Poznámky z přednášky PaedDr. Evžena Perouta, výtvarný ateliér, 2011.

dospívajících dívek (např. srdíčka na sukni – přílohy, obrázek č. 6) a u dívek, které si začínají uvědomovat své tělesné dispozice a odlišnosti. U chlapců se tyto symboly příliš často neobjevují. Pokud ano, můžeme se zamýšlet nad případným Oidipským komplexem či nad navozováním vztahů s opačným pohlavím.

Věž nás může odkázat ke konci starých návyků, náhlé celkové změně. Je ovšem nutné pozorovat, mimo jiné, její tvar, neboť nás může odkázat k mužským pohlavním orgánům (přílohy, obrázek č. 14). Objevuje se u dospívajících dívek, ale také u chlapců.

Voda je velmi významným a často opakovaným symbolem. Objevuje se nejen v krajinomalbách, ale také v široké škále dalších témat. Podle Výkladů snů od S. Freuda nás odkazuje na tři možná vysvětlení – můžeme se zamýšlet nad tím, koho nebo co chce autor držet pod hladinou (koho a proč by chtěl utopit, tajemství), na těhotenství či přání mít děti a na tělesné potíže spojené s močovými cestami. Podle C. G. Junga se jedná o znázornění kolektivního nevědomí, kam jsou ukládány již neuvědomované zkušenosti naši předků. V arteterapii se často setkáváme s doporučením ze strany terapeutů, aby klienti ve svých obrázcích více pracovali s vodou jako takovou – tedy aby si namáčeli štětec nebo rovnou celý papír, popřípadě aby volili techniku „smejváku“⁴⁰

Vlk může být negativním otcovským symbolem a symbolem značícím ovládanou sexualitu (přílohy, obrázek č. 12, 13). U chlapců by mohl být spojován s kastrací úzkostí, u dívek s Elektřiným komplexem.

Uváděné možnosti výkladů vybraných symbolů vychází z přednášek v ateliéru arteterapie a je potřeba na ně vždy nahlížet v celém kontextu s možností

⁴⁰ Pozn, Autora: smejvák – technika při práci s vodovými barvami a tušemi. Nejprve se namáčí celý papír, poté se na papír libovolně nanáší barevné skvrny. Po jejich částečném zaschnutí se papír omyje pod tekoucí vodou, čímž docílíme barevných map, ze kterých podle fantazie dotváříme obrazy.

interpretace také v jiných souvislostech a rovinách.⁴¹ Samozřejmě se v tomto seznamu ani z daleka nejedná o všechny symboly, se kterými děti pracují a stejně jako u barev musím upozornit na to, že nic není definitivní a všude je potřeba hledat také další souvislosti. Vždy záleží na aktuálním rozpoložení autora, na zadaném tématu, dostupnosti výtvarných prostředků, výtvarném poučení apod.

PRAKTICKÁ ČÁST

3. Výtvarná produkce dětí

Samotnou práci s dětmi jsem započala v březnu 2010. Bylo potřeba oslovit rodiny a dětské domovy a vyzvat je ke spolupráci při psaní mé bakalářské práce. Největší komplikace činilo vyhledání dětí AD (adoptované děti), ve spolupráci s dětským domovem se mi však nakonec podařilo navázat kontakt s některými rodinami. Je ale pravdou, že navazování vztahů s rodiči těchto dětí bylo nejednou komplikované a to především z důvodů obav z toho, že se v obrázcích může odrazit něco "špatného" a také to, že rodiny obvykle skutečnost o adopci svých dětí drží v utajení a nepřejí si, aby se o tomto dozvědělo příliš lidí. Nakonec se mi podařilo prolomit tyto strachy a v práci tak bylo možné pokračovat. Z důvodu špatného vyhledávání rodin s adoptovanými dětmi bylo nakonec pro práci vybráno pouze deset dětí z každé skupiny.

Naopak nejsnazší spolupráce byla s dětmi DD, které mou přítomnost přivítaly přímo s nadšením, stejně jako jejich vychovatelé. Domnívám se, že se z jejich strany jednalo o jakési zpestření zaběhlých rituálů a o radost z pozornosti, o kterou jsou jinak zvyklé se celý život dělit.

Pro práci s PD jsem volila buď školní prostředí, kde jsem s dětmi malovala v rámci družiny, anebo jsem děti navštěvovala v jejich rodinném prostředí. Pro děti PD jsem ale byla spíše tím, kdo je obírá o jejich volný čas, neboť po škole mají spoustu jiných zájmů a ať již se jednalo o malé či dospívající děti, měly

⁴¹ KYZOUR M. ml., MAZEHOVÁ Y., PEROUT E., ZEMAN S., Přednášky v ateliéru arteterapie. JCU: České Budějovice 2008 – 2011.

povětšinou jiné představy o tom, co se bude dělat ve volném čase. Domnívám se, že se tyto postoje proto odrážejí i v některé jejich výtvarné produkci. Musím poznamenat, že jsem však děti do výtvarné činnosti nenutila a spolupracovaly se mnou pouze na základě jejich dobrovolného uvážení, avšak tvořily mnohem rychleji než AD a DD.

S dětmi jsem obrázky neinterpretovala, ale jejich produkci jsem hodnotila v podobě hypotéz, kde jsem se pokoušela zodpovědět otázku, která mě provázela po celou dobu mého výzkumu – tedy zda jsou nějaké odlišnosti ve výtvarném vyjadřování těchto skupin a pokud by skutečně nějaké rozdíly byly, v čem se nejvíce liší a popřípadě, zda se v produkci objeví skutečně něco tak zásadního či markantního, co bude společné pro jednu skupinu a bude se výrazně lišit od skupin dalších, na základě čehož by se dalo domnívat, z jakého prostředí dítě, se kterým pracujeme, pochází. I když v praktické části neuvádím ontogenezi výtvarného zobrazování u dětí, během práce jsem ji samozřejmě měla neustále na paměti (převážně výtvarné rozlišování od Leowenfla), ačkoliv jí v práci nepřikládám až takovou důležitost a příliš se nezabývám tím, zda se děti výtvarně projevují adekvátně ke svému věku, neboť toto nebylo stěžejním pro výzkum. Jednalo se spíše o hledání společných symbolů a barevných preferencí.

Komentáře, které uvádím v práci, vyplynuly během tvoření výtvarné produkce od dětí samotných.

Pokud děti tvoří nebo něco vyrábějí, mají často potřebu komentovat to, co jim vzniká pod rukama a jak se u toho cítí. Často také propůjčují postavám a dalším zobrazovaným motivům hlasy, a aniž by si to uvědomovaly, nám tím leckdy mohou sdělit překvapivé věci týkající se buď jich samotných, anebo jejich okolí. V práci jsem použila pouze některé výroky, které mě zaujaly a které během práce s dětmi zazněly.

3.1. Zadání výtvarných témat

Pro výzkum byly osloveny děti z **dětských domovů (DD)**, **děti adoptované (AD)** a **(děti žijících ve svých přirozených rodinách PD)** ve věku **7 – 18 let z Karlovarského kraje**. Výzkum probíhal od měsíce března 2010 do měsíce února 2011. Nutno zdůraznit, že AD o svém původu věděly, PD pocházely z úplných rodin a DD své původní rodiny vůbec nevídají.

Jsem si vědoma toho, že věkové rozmezí oslovených dětí je velmi široké a že bývá výtvarné vyjadřování probandů obvykle velmi ovlivňováno věkem (pokud se nejedná o různá postižení apod.), avšak v práci mě především zajímalo, co mají v jednotlivých skupinách ve výtvarném zobrazování a preferenci barev děti z jednotlivých skupin společného a zda se (pokud jsou) společné znaky skupiny nějakým způsobem liší od případných společných znaků zbývajících skupin bez ohledu na věk (tedy zajímám se především o to, zda při kresbě například Červené Karkulky děti z jedné skupiny kreslí Karkulku s košíčkem a zbývajících skupiny s vlkem apod.). Samozřejmě, že pokud se objevil nějaký výrazný regres ve výtvarné tvorbě, zkoumala jsem, zda by společným znakem skupiny nemohlo být mimo jiné také toto.

Všechny skupiny dostaly stejná témata k výtvarnému zpracování, formát papíru na výběr A4 nebo A3, výtvarnou techniku si mohly zvolit podle svého vlastního uvážení. Děti tvořily samostatně a nemohly tak být ovlivněny výtvarným zpracováním ostatních dětí (stejný případ byl i při návštěvě dětí ve školní družině, kde děti sice dostaly možnost zpracování tématu, seděly a tvořily však odděleně). Do výtvarné produkce nebylo metodicky zasahováno a to především z důvodů, aby se děti mohly svobodně výtvarně vyjádřit. Možnost zkreslení konečných výsledků tak byla co možná nejmenší.

Oslovené děti měly za úkol zpracovat zadaná témata a barevnou zkoušku. Pokud některé z dětí odmítalo z nějakého důvodu zpracovat některé téma, nenutila jsem ho. Samozřejmě se ale nemohu vyhnout případným otázkám, zda se také nejedná o možný společný znak ve skupinách.

Seznam témat:

1) *Perníková chaloupka*

Toto téma jsem vybrala z důvodu pozorování možných sourozeneckých či vrstevnických vazeb a také proto, že se jedná o pohádku, kterou všichni znají, abych se tím vyhnula případnému nepochopení zadání – jako se mi to stalo u zadání pohádky o Ledové královně, kterou děti tolik neznaly. Z tohoto důvodu jsem téma ledové královny již dále nezadávala. Jedná se také o jedno z mnoha témat, kde se setkáváme s kresbou postav/figur, neboť je pro dítě ve vývoji zobrazování kresba člověka klíčovým a často opakovaným tématem. Skrze něj nám tak sděluje své pocity a uvědomuje si samo sebe.

2) *Červená Karkulka*

Toto téma mi připadá zajímavé, neboť se v něm jedná o autorovo vnímání sexuality a vztahu k otci či mužským autoritám. U dívek se jedná o vnímání vlastního těla, u chlapců se pak může jednat o vnímání druhého pohlaví a případné ztotožnění s otcem.

3) *Šípková Růženka*

Také toto téma se zabývá dospíváním a vnímáním sebe sama. I zde vystupuje postava otce (král nebo starší princ) a leckdy také matky, pokud se na obraze objeví například sudička, královna atd. Může se také jednat o partnerské vazby a chlapců o vnímání sebe jako muže/zachránce.

4) *Adam a Eva*

U tohoto tématu je důležité vnímání partnera – u obou pohlaví – a rovněž tak svého těla, popřípadě jednoho z rodičů v případě, že se na obraze objevují další postavy.

5) *Autoportrét – nakresli sám sebe*

Zde se mi jednalo především o to, abych zjistila, jakým způsobem děti vnímají sami sebe, svoji osobu, svoji osobnost.

6) *Mé tělo a já – nakresli obrys svého těla a vybarvi každou část, kterou považuješ za problém*

Tímto tématem jsem chtěla sledovat sociální vazby, vnímání vlastního těla a také to, zda by mohly mít skupiny společné partie, které považují za problematické, přičemž jsem se domnívala, že by např. DD mohly zvýrazňovat oblasti hrudníku z důvodu odmítnutí vlastní rodiny apod.

7) *Rodina*

Toto téma se zadává dětem velmi často. Mě zajímalo především to, koho děti z jednotlivých skupin nakreslí a koho vynechají a jak se do obrázku rodiny sami začlení, popřípadě zda se budou objevovat také postavy, které do rodiny přímo nepatří – například kamarádi, učitelé atd.

8) *Nakresli velmi důležitou osobu ve svém životě*

Zde mě zajímala preference osob a to buď ze strany rodinných příslušníků či z jiných oblastí. Důležité pro mne bylo sledování toho, zda se děti shodnou při výběru důležitých osob.

Ve výběru témat, po jejich seskupení a interpretaci, však nakonec postrádám téma, které by se přímo věnovalo vztahu k matce či její zástupné osobě. V případě Ledové královny jsem se setkala s neznalostí příběhu. S přímou postavou matky se tak můžeme setkat pouze v roli ježibaby v Perníkové chaloupce, jako se sudičkou nebo zlou královnou v pohádce o Šípkové růžence atd.

U skupiny dětí AD se objevily značné rozdíly ve výtvarné produkci. Z toho důvodu je proto potřeba rozdělit tuto skupinu na další dvě podskupiny – tedy **ADa** (děti, které jsou ve výtvarné produkci pestřejší) a **ADb** (děti, které jsou ve své výtvarné produkci úspornější, a dalo by se říci, že se jedná o regres) – viz obrazové přílohy a vyhodnocení práce.

Barevná zkouška KTC:

Na papír formátu A5 kreslily děti 5 barevných skvrn velikosti drobné mince v rozvržení tak, jako když na hrací kostce padne číslice 5. Skvrny číslovaly v pořadí tak, jak je zhotovovaly. Libovolnou barvu mohly použít opakovaně.

V případě použití bílé barvy byly děti vyzvány k tomu, aby použily jinou barvu pro obrys skvrny.⁴²

3.1.1. Téma č. 1 – Perníková chaloupka

Perníková chaloupka je všem dětem i dospělým (alespoň těm žijícím na území České republiky) dobře známá, a protože se nejedná o nijak složité téma pro výtvarné spodobnění či v náročnosti dějství, všechny děti jej proto zpracovaly a to s většími či menšími odlišnostmi.

Děti PD kreslí chaloupku, která je obvykle převážně žlutá, pečlivě propracovaná po detailní stránce zdobnosti a ornamentalitě perníčků, přičemž si děti rády hrají také s vybarvováním střechy chaloupky, která bývá povětšinou hnědá nebo červená (přílohy, obrázek č. 2). Děti u vybarvování chalupy volí poměrně širokou škálu barev, jak již ale uvádím výše, je zde značná převaha žluté/zářivé barvy - s čímž se u této skupiny setkávám také u zpracovávání dalších témat (přílohy, obrázek č. 1 a 2). Nalézáme zde i silné využití černé barvy (přílohy, obrázek č. 1), která však v podání dětí nepůsobí negativně, jedná se spíše o zvýrazňování prostředek. Děti také docela často používají armování objektů. Domnívám se však, že by se nemuselo jednat o neurotizaci dětí jako spíše o to, že je k tomu například zpracování architektury či geometrických perníků vybízí.

Nevím, zda se v tomto případě jednalo o nesrozumitelně zadané téma či se děti nechtěly zdržovat s kresbou figur, neboť se v obrázcích setkáváme pouze s chaloupkou (přílohy, obrázek č. 2) a pokud se u ní objevuje postava, je vždy maximálně jedna – obvykle dívčí, zřejmě Mařenka, (přílohy, obrázek č. 1) a to v průřezu všech věkových kategorií a u obou pohlaví dětí, zejména poté u starších chlapců. Jako u jednoho z mála témat se zde objevuje také země (pevná půda pod nohama) a formát tohoto obrázku je ve srovnání s ostatními obrázky tvořenými touto skupinou zaplněnější, ačkoliv poněkud vyčmáraný (přílohy, obrázek č. 1). Naproti tomu se poté u některých dalších dětí setkáváme pouze s chaloupkou

⁴² Pozn. AUTORA: Jedná se o barvenou zkoušku KTC.

v prázdném formátu (přílohy, obrázek č. 2). Tyto odlišnosti však nejsou věkově vymezeny (kresbu pouze chalupy naleznete u sedmiletého i patnáctiletého dítěte), jedná se tedy spíše o pohodlí dítěte, které téma zpracovávalo s větší nebo menší chutí do práce. Vyčmárané pozadí pot přisuzuji stejným příčinám, dětem se zřejmě zdál obrázek málo zaplněný a proto jej takto doplnily (přílohy, obrázek č. 1). V obrázcích se zde také jako u jediného tématu pro tuto skupinu a jako u jediné skupiny pro toto téma setkáváme s nápisy typu Mňam, U baby Jagy atd. (přílohy, obrázek č. 1) a to zejména u starších dívek. Mohly by nás nápisy upozorňovat na potřebu komunikace či nepotřebných „pubertálních“ komentářů, potřebu posledního slova či informaci o tom, že je autor znalý tématu a dělá si z něj srandu?

Pro tvorbu tohoto tématu děti volily převážně fixy a pastelky. S voskovkami nebo vodovými barvami se v tématu Perníkové chaloupky nesetkáváme vůbec. Volba těchto technik nám ukazuje na oblibu kresby pro tyto děti, jelikož se s ní setkáváme u všech témat. Jsou zde možné dvě příčiny. První z nich je pohodlnost možnosti sáhnout do penálu pro tužky, než se obtěžovat s chystáním vody a štětců. Druhá by mohla být příčinou možné uzavřenosti dětí (domnívám se, že vůči mě – neboť jsem pro ně byla pouze cizí osobou) a řízenosti jejich projevu (musí chodit do školy, psát úkoly, poslouchat rodiče...), která se tak prolíná i do výtvarného projevu.

Děti DD kreslí chaloupku, Jeníčka a Mařenku a velmi často se setkáváme také se třetí postavou (přílohy, obrázek č. 3 a 4), která patří Ježibabě (u jedné z dívek se dokonce objevují Ježibaby dvě). V některých případech je u chaloupky pouze Ježibaba. Ježibabu spojuji s mateřskou autoritou, přičemž se v případě Ježibaby jedná obzvláště o její negativní pojetí. Což je velice výmluvné, zejména pro tuto skupinu dětí, která jednak považuje matku za nejdůležitější osobu ve svém životě (viz téma č. 8 – Nakresli velmi důležitou osobu ve svém životě) a na druhé straně ji velká část dětí obviňuje ve větší či menší míře z umístění do dětského domova, ačkoliv na toto téma se odmítají vyjadřovat, což je pochopitelné.

Chalupka je vykreslená se zdobenými perníky, i když ne v takové míře, jako tomu bylo u dětí PD. Často nemívá nakreslená okna, anebo mívá, ale jsou natolik zamalované, že není jasně rozpoznatelné, ve kterých místech se nacházejí (přílohy, obrázek č. 3). Jednou z úvah by tak mohl být pocit dětí, že jsou v dětském domově jako v kleci (obrazně řečeno – zde se nejedná o nedobrovolné věznění, neboť děti zde žijí v dobrých podmínkách a vzájemných vztazích – myšleno tedy spíše po stránce emocionální, kdy ačkoliv děti mají zázemí, postrádají vazby se svoji vlastní rodinou). Obecně ale také v této spojitosti nalézt obrazy klecí a mříží – a to buď v přímém podání (přílohy, obrázek č. 4) nebo v náznacích – pravouhlost (přílohy, obrázek č. 3, 4) u této skupiny dětí. Nebo lze chalupu spojit přímo s jejich osobou či tělem, kdy se děti cítí svazované (rovněž obrazně řečeno) a častokrát se před umístěním do dětského domova zřejmě setkaly s něčím, co neměly vidět (proto žádná nebo zatemněná okna – okna spojují s očima dětí. Tento prvek potměných očí nalézáme také u tématu č. 5 – Autoportrét). Podle studie, kterou provedla Corinne Ribaultová, mají děti z dětských domovů tendenci pokrýt celou plochu papíru a často zapomínají nakreslit dveře a okna, a pokud je nakreslí, jsou menší a jejich méně než u ostatních dětí – můžou tím dávat najevo, že mají potíže s komunikací s ostatním světem a že se uzavírají sami do sebe.⁴³

Chaloupku můžeme najít buď v lese a nebo stojící někde na samotě. Jeníček a Mařenka bývají vždy spolu a to ve všech dějstvích (buď k chalupě přicházejí, potkávají se s Ježibabou nebo je Ježibaba již chytila) (přílohy, obrázek č. 3 a 4). Jejich postavy jsou převážně zamračené a nohy často mívají nepříliš přirozený tvar – jsou buď schované pod sukní Mařenky, nebo jsou pokrčené či se jedná pouze o pahýlky (přílohy, obrázek č. 3 a 4). S problematickým nebo neúplným zobrazením končetin, zejména dolních, se rovněž setkáváme u více témat v této skupině a častokrát se s ním setkáme také u témat dětí PD. U dětí PD se ale spíše jedná o recesi, neboť s porovnáním jejich ostatní produkce se postavy objevují vcelku v dobrých proporcích vzhledem k věku dítěte. U dětí DD tento

⁴³ in R. DAVIDO, Kresba jako nástroj poznání dítěte. C. RIBAUTOVÁ – výzkum kresby DD, Praha: Portál 2001.

úkaz již ale nepovažuji za záměr, nýbrž za úkaz pocitů sociální nezakořeněnosti (nevím, kam patřím).

Obloha bývá převážně zamračená (ušpiněné barvy, s nádechem šedi), pravděpodobně tedy před deštěm či za soumraku, anebo se jedná o noční oblohu. Pouze jediný chlapec namaloval modré nebe (přílohy, obrázek č. 4). Temná obloha se objevuje u této skupiny často. Buď jako záměr, anebo v důsledku míchání barev, kdy se po nedostatečném vyprání štětce barvy vzájemně špiní. Zatažená obloha by nás mohla směřovat k zamyšlení se nad depresivním potenciálem dětí, smutky a strachem z nejasné budoucnosti, které zřejmě nebývá viděna v příliš dobrém světle.

Pro zpracování tohoto tématu děti volily pouze vodové barvy, v některých případech můžeme vidět kombinovanou techniku voskovek s vodovkami. V obrázcích se často setkáváme s ornementalitou perníků a hojným využitím růžové barvy (přílohy, obrázek č. 3). Toto spojuji s etnikem dětí, kde v dětských domovech nalézáme vysoké procento Romů.

Děti AD kreslí chaloupku, Jeníčka a Mařenku, les a na některých obrázcích se objevuje baba Jaga a dějství v noci (přílohy, obrázek č. 5 a 6).

Jeníček a Mařenka se usmívají a ve formátu je nalézáme vždy v pravé části, bok po boku jeden druhému a nebo v těsné vzájemné blízkosti. Přítomnost Ježibaby není na všech obrázcích, není však ani vyloučená a je tedy možné ji u některých dětí spatřit – buď celou postavu (přílohy, obrázek č. 5), nebo se schovávající a vykukující například za chalupou (může se jednat o možnou představu vlastní matky dětí?). Mařenka velmi často mívá nakreslený košíček (přílohy, obrázek č. 5 a 6), což by nám spíše mohlo připomínat Červenou Karkulku. Karkulka v košíčku nesla babičce něco k snědku a pití, což mimo jiné zaujalo i vlka. Co by mohla však nést Mařenka (košíček je vždy prázdný) je otázkou stejnou jako to, koho by tím mohla zaujmout (je možné, že chce zaujmout Ježibabu – tedy matku? A nebo by se mohlo jednat o spojitost s biologickou matkou, který si s sebou děti nosí celý život jako genetickou výbavu?). Každopádně však touto věcí zaujímá diváka. Mohlo by se tak jednat o jakousi

návnadu nebo snahu dětí na sebe nějakým způsobem upozornit a snad také potřebu zaujmout něčím neobvyklým, což by mohlo mít jistou spojitost s možnými pocity dětí, že se jich vlastní rodina vzdala a oni tak potřebují dokazovat své adoptivní rodině a snad i okolí to, že jsou skutečně něčím výjimeční a stojí proto minimálně za povšimnutí?

Na nebi se velmi často objevuje měsíc a hvězdy a dějství obrázku se odehrává převážně v noci nebo za možného svítání (přílohy, obrázek č. 5 a 6). Možným vysvětlením může být samotný fakt, že se děj pohádky odehrává v noci. Proč by jej ale kreslila pouze tato skupina? Může se jednat o úkaz přání? Kdy by hvězda mohla představovat ženu (matku) a měsíc muže (otce)? O přáních sníme častokrát v noci, mohlo by se tak jednat o výmluvný úkaz snění o adoptivní či vlastní rodině těchto dětí? Někdy se na nebi objevují i ptáci (přílohy, obrázek č. 5 a 6). Zde se může jednat o sexuální symbol muže (není mi ale příliš jasná souvislost), či o přání někam odletět.

Chaloupku s červenou stříškou, která bývá v některých případech poněkud antropomorfní, nalézáme vždy v levé části formátu a je buď v jehličnatém lese, nebo jen někde na samotě, přičemž tedy nikdy nechybí země, na které by mohla stát. Možný výraz chaloupky by se dal spojovat s lidskou bytostí. Mohlo by se jednat o případného pozorovatele dětí? (Mohou mít pocit, že je někdo pozoruje, nebo se snaží zalíbit pozorovateli). Pokud ano, jistě by to stálo za zmínku a bylo by jistě zajímavé zaznamenávat odpovědi dětí. Domnívám se, že by převaha dětí mohla mluvit o matce (chalupa by mohla být spojována s ženskou postavou, zejména, pokud tato perníková chaloupka patří Ježibabě), a to vlastní či adoptivní.

Naproti této pečlivosti a rozmanitosti znázornění tématu Perníkové chaloupky stojí skupina dětí, které kreslí pouze hnědou chaloupku samotnou ve formátu, naprosto bez kontextu či alespoň náznaku snahy o pečlivější znázornění (přílohy, obrázek č. 7). Chaloupka je odbytá, vyčmáraná a působí opuštěně a zchátrale. Protože tuto rozdílnost nalézám ve všech tématech, kdy děti **ADb** volí pouze strohou a chudou barevnost a obrázky působí sirotčím dojmem, domnívám se, že se může jednat o děti, které o svoji původní rodinu přišly úplně (například při nějaké havárii), nebo by to mohlo být zapříčiněné možnou délkou pobytu

v dětském domově, kdy se děti do náhradních rodin dostaly až v pozdějším věku, což v nich mohlo zanechat jistý emoční chlad. Na druhé straně se jedná o velice výrazný výtvarný regres, což je spojujícím znakem pro skupinu ADb.

Všechny děti volily pro kresbu Perníkové chaloupky pastelky a velikost formátu A4. V jednom případě se jedná o předkreslování figur a dějství fixou, což jako u dětí PD může působit poněkud neurotizovaně a řízeně (přílohy, obrázek č. 5). Jedná se však o chlapce ve věku osmi let. Děti v tomto věku rády pracují s omalovánkami. Je tedy možné, že se jedná o ulehčení práce, kdy se poté mnohem pohodlněji vybarvuje to, co je již předkreslené.

3.1.2. Téma č. 2 – Červená Karkulka

U tématu č. 2 - Červená Karkulka, kreslí **děti PD** Karkulku značně malinkou se skřítkovskou čepičkou a s naddimenzovanými stromy nebo košíčkem (přílohy, obrázek č. 8 a 9). Pokud je Karkulka velká, zůstává ve formátu sama a často létá – tedy nestojí na žádné zemi (přílohy, obrázek č. 9). Vlk, babička a chaloupka se začínají objevovat až u dětí starších deseti let, v případě vlka se však jedná spíše o těžce identifikovatelný objekt (přílohy, obrázek č. 8). Pokud se na obrázku objevuje vlk, je vždy v levé části obrázku a Karkulka pak vždy drží košíček v levé ruce. Pokud vlk na obrázku není, drží Karkulka košík v pravé ruce, který buď nastavuje, anebo odhazuje. Košík je však vždy bez obsahu (přílohy, obrázek č. 8 a 9). Celé dějství zůstává v prvním plánu, převážně na spodní lince a v případě kresby stromů se jedná buď o jehličnany nebo listnaté stromy, které se však lesu nepodobají. Karkulka velmi často na obrázku pózuje, jako by byla u fotografa a její úsměv se proměňuje až v úšklebek (přílohy, obrázek č. 8 a 9), který by se dal považovat za škodolibý či jako by Karkulka věděla něco, co není pozorovatel obrázku (nebo bych zde dále mohla rozvíjet svoji domněnku o demonstrativním postoji dětí k malování, které jim zkracuje volný čas). Karkulčiny nohy jsou buď kresleny jako hůlky anebo v opačném případě má Karkulka nohy nakreslené i s botami. Pro znázornění tohoto tématu děti nejčastěji volily fixy a pastelky v případě, že je Karkulka na obrázku sama nebo bez další

žijící postavy. Pokud je Karkulka kreslena s vlkem, volily děti vodové barvy, v jediném případě se jednalo o použití kombinované techniky s vodovkami a voskovkami. Často se objevuje nevyužití celé plochy a tím vznikají na papíře bílé a vykradené plochy, což by nás opět mohlo odkázat k pohodlnosti dětí.

Karkulka **dětí DD** je barevnější, do košíčku jí vkládají ovoce (nebo něco jiného...) a ke stromům se přidává pevná zem, cesta a nebe, na němž děti kreslí také mraky a slunce (přílohy, obrázek č. 10 a 11). Avšak spíše než o prostory lesa se v produkci jedná o znázornění louky nebo pole a stromy jsou zde vždy (pouze listnaté, častá je také kresba či malba květin (přílohy, obrázek č. 10 a 11). Karkulka se na všech obrázcích usmívá, má však výrazné, leckdy až rozpité oči a je již více zakomponována do formátu než u dětí PD a vždy stojí na nějakém pevném podkladu, ačkoliv nohy nemívá nakreslené celé a pokud ano, jsou jednoduše stylizovány, deformovány a nemají boty (nalézáme zde spojitosti s ostatními tématy, viz téma č. 1 Perníková chaloupka nebo téma č. 5 Autoportrét). Také se u postavy Karkulky děti více zabývaly vykreslením jejího oblečení, kde k červenému úboru přibývá například pásek - mohlo by se jednat o symbolické oddělení pudů od citů - (přílohy, obrázek č. 10). Karkulka je také velmi často znázorňována jako blondýnka (přílohy, obrázek č. 11). Toto se objevuje jako u jediné skupiny ve veliké míře (což je pozoruhodné, neboť se ve skupině oslovených dětí DD žádná blondýnka nevyskytovala). Pokud se setkává s vlkem, ten vypadá spíše jako kočka (přílohy, obrázek č. 10) nebo přátelský, blíže těžko identifikovatelný (zejména u dětí do 8 let) tvor a vždy jej nalézáme v pravé části obrázku. Pro obrázek Červené Karkulky děti volily velmi často vodové barvy.

Děti AD přidávají k vybarvené Karkulce les a chaloupku. Formát je plně využit a Karkulka na některých obrázcích s vlkem hovoří (přílohy, obrázek č. 12). Vlk je vždy kreslen v pravé části obrázku, má naježené chlupy a drápy (přílohy, obrázek č. 12 a 13). Košíček má Karkulka v pravé ruce a bývá povětšinou plný. Formát je plně zaplněn a buď je v obrázku obloha s mraky a slunce, anebo je

Karkulka uprostřed lesa, kam už se horizont nevešel. Les je buď jehličnatý nebo smíšený. Karkulka má vždy tmavé vlasy, boty a oblečení zdobené například krajkami, límečkem nebo knoflíky (přílohy, obrázek č. 12 a 13). Pro zpracování tohoto tématu používají děti pastelky. Jedná se však pouze o skupinu dětí ADa.

Naproti tomu nalézáme diametrálně odlišnou polohu zobrazování, kde děti kreslí Karkulku samotnou na bílém papíru. Karkulka je buď na středové kompozici, anebo v horní části papíru, převážně na levé straně (zejména u chlapců starších třinácti let). Protože se jedná o prostor vztahující se k aktuálnímu oslovení autora, domnívám se, že chlapci v tomto věku začínají pohlížet na děvčata už ne jako na pouhé kamarádky. Toto zobrazení nacházím pouze u skupiny dětí ADb.

3.1.3. Téma č. 3 – Šípková Růženka

Podobně jako Červená Karkulka a Perníková chaloupka je na tom ve svém výtvarném zpracování také téma č. 3, Šípková Růženka.

Děti PD často kreslí Růženku malinkou v nezaplněném prostoru nebo nakreslí pouze růži a to zejména chlapci ve všech věkových kategoriích (přílohy, obrázek č. 15). Pokud je Růženka veliká, je na obrázku sama. Domnívám se, že mimo ukrajování dětem jejich volného času by pro ně také mohl být zavádějící název, kdy při zadání kresby Šípkové Růženy tak logicky kreslí pouze Růženku, neboť se v zadání nemluví o princí, zámku apod. Ve výjimečných případech však dvě děvčata ve věku 12 a 16 let nakreslily diametrálně odlišný obrázek ve srovnání s ostatními dětmi ve skupině - k Růžence přidávají zámek a prince, přičemž se již jedná o více zaplněný formát papíru (přílohy, obrázek č. 14). Růženka se často drží za bok nebo břicho a to i v případech, kdy Růženku kreslí chlapci. Ve druhé ruce Růženka obvykle drží růži. Ani na jednom obrázku Růženka nespí a dokonce ani nevypadá, že by chtěla usínat. Všechny dívky si při tvorbě tohoto tématu dávají záležet při zdobení a vybarvování princezniných šatů. Šaty jsou buď dlouhé až na zem, nebo jsou polodlouhé s tím, že princezniny nohy

opět připomínají spíše pahýlky. Objevuje se tak větší množství růží nebo jiných květů (přílohy, obrázek č. 14).

Děti DD kreslí Růženku, růže a jako u jediné skupiny můžeme na obrázcích najít Růženku spící (přílohy, obrázek č. 17). Na obrázcích se vedle růží objevují růžové keře se spoustou pupat a občas dokonce kapky krve, zřejmě po píchnutí Růženky do prstu (přílohy, obrázek č. 16 a 17). Princezna je vždy blondýnka (zde nalézáme podobnost s tématem č. 2 Červená Karkulka, která se také často objevuje jako blondýna a to i přes to, že se mezi dětmi ve skutečnosti žádná blondýnka nevyskytuje) a pokud drží květinu, je vždy v pravé ruce. Na rozdíl od Červené Karkulky se u tohoto tématu nesetkáváme se zaplněním formátu v takové míře. Růženka se na obrázcích usmívá anebo spí, i když nám může spíše připadat, že spánek pouze předstírá. Oděna je povětšinou do dlouhých, jednobarevných šatů, které jí zakrývají nohy (jako u předešlých témat se zde opět objevuje neúplné nebo deformované zobrazení dolních končetin). Ve formátu je Růženka zobrazována v prvním plánu. V obrázcích se můžeme také setkat s podivně vykresleným obočím (přílohy, obrázek č. 16) a v některých případech opět s rozpitýma očima. Pro zpracování tohoto tématu děti volily převážně vodové barvy, občas pastelky.

Děti AD kreslí Růženku, postel, hrad, růže a prince (v jednom případě princ přijíždí dokonce na koni – přílohy, obrázek č. 19), setkáváme se také s perspektivním zpracováním krajiny a s překrýváním prvků. Růženka na obrázcích nespí, ale často čeká na prince. Skoro to vypadá, že na něj čeká právě proto, aby mu ukázala cestu a popřípadě mu poradila, kudy má jít (přílohy, obrázek č. 18 a 19).

Naproti této zaplněnosti obrázků nalézáme u dětí **ADb** ve formátu osiřelou postavu s prázdným pohledem a mrazivým výrazem.

3.1.4. Téma č. 4 – Adam a Eva

Téma č. 4, Adam a Eva přineslo rovněž značné rozdíly ve výtvarném zobrazování.

Děti PD toto zadání vůbec neakceptovaly a opět se zde můžeme setkat s nápisy v obrázcích. Adam a Eva se tak na obrázcích objevují v podobě domácích zvířat (například jako psi a kočky, ale také labutě, koně apod.), přičemž zvířata mívají nad hlavami nebo někde poblíž svých postav popisky se jmény, aby bylo zřejmé, kdo je Adam a kdo je Eva (přílohy, obrázek č. 21). Domnívám se tedy, že děti si uvědomovaly, že tímto zpracováním neodpovídají zadanému tématu a z tohoto důvodu měly potřebu diváka obeznámit s tématem obrázku alespoň tímto způsobem, přičemž bojkotování tématu je zcela záměrné a překvapující tím, že ani jedno z oslovených dětí PD se nepokusilo nakreslit postavy. Děti buď ztvárňují zvířata (je možné, že se jedná o nějakou pohádkovou podobu tohoto tématu, která mi ale není známá), nebo odevzdávají prázdné papíry, anebo je uprostřed obrázku spodobněna velká kniha s převážně žlutým (nebo oranžovým) nápisem „Bible“, zejména tedy u chlapců, ale také dívek (přílohy, obrázek č. 20). Jako u jednoho z mála témat se tu však u některých dětí setkáváme s větší mírou využitelnosti formátu papíru (zvířata i knihy jsou zobrazovány přes celý papír, v centrální kompozici), ačkoliv je evidentní, že se jedná spíše o rychlou, ledabyle vybarvenou skicu, než o promyšlený pečlivě zpracovávaný obrázek. Nacházím zde ale jistou podobnost jako u dětí AD, kdy se v obrázku nějakým způsobem promítá přítomnost Boha (viz dále).

Přítomnost této postavy spojuji s postavou otce, s jeho autoritou a možná také s jistou obavou dětí z toho, že je otec/rodiče přistihnou u něčeho, co je zakázané. Jedná-li se tedy o téma Adama a Evy domnívám se, že mohou mít děti obavy z toho, že by je rodiče přistihli v intimních chvílích a to buď s partnerem nebo bez něj.

V obrázcích nacházím velmi často nakreslená srdíčka, což by alespoň z části mohlo asociovat lidskou postavu, především pak ženské pohlavní orgány,

neboť kresba srdce tak, jak jej používáme v současnosti, byla dříve spojována s ženskými genitáliemi (především kvůli podobnosti tvaru s rozkročeným ženským klínem)⁴⁴. Postupem času se ale tento symbol dostal do našeho podvědomí ve spojitosti s něžnostmi – láskou a mnoho lidí již proto ani netuší, co ve skutečnosti dříve tento symbol představoval.

Děti DD kreslí postavy Adama a Evy v lidské podobě, v blízkosti stromu. Jsou ale rafinovaně otočeni zády k divákovi nebo jsou nakresleni jako bezpohlavní bytosti. Eva i Adam mívají buď blond nebo hnědé vlasy, přičemž Adam je vždy krátkovlasý a vzhledem k nejasnosti pohlaví by se dalo uvažovat nad přítomností dvou postav stejného pohlaví – neboť Adam mívá velmi něžné rysy. Obě postavy se vždy usmívají a i když jsou k nám zobrazeny zády, otáčí se alespoň přes rameno, jakoby pozorovali, kdo se ne ně dívá. Adam v obrázcích občas posedává u stromu, Eva povětšinou stojí (přílohy, obrázek č. 23). Postavy se leckdy až nápadně podobají kresleným postavičkám ze seriálu *Byl jednou jeden svět* (přílohy, obrázek č. 23). Domnívám se proto, že se děti chtěly zavděčit pozorovateli nejen svou pílí, ale také tím, že se snažily o celkem zdařilé napodobeniny již existujících postaviček, přičemž musely vyvinout snahu i tím, že si ilustrovaný příběh vyhledaly v knize (buď za mé přítomnosti či bez ní a obrázky mi poté dodávaly dodatečně) a poté se jej snažily napodobit.

Pokud je v obrázku nakreslen strom, ten vždy postavy odděluje (přílohy, obrázek č. 22 a 23). V koruně stromu můžeme u některých dětí najít jablka, nejsou ale podmínkou. Adam a Eva jsou obvykle znázorňováni před hříchem. Po hříchu je kreslí až děti starší 16 let (postavy se objevují se zahaleným pohlavím či úplně oblečené). Had se neobjevuje na žádném z obrázků.

K postavám, stromu a pevné půdě pod nohama děti ještě často přidávají oblaka v nebi, slunce a květiny.

Děti pro zpracování tohoto tématu volí vodové barvy nebo pastelky a vždy formát papíru A4, povětšinou na šířku. Postavy jsou velmi často nakreslené v centrální kompozici strnulé či jakoby zdeformované (přílohy, obrázek č. 22 a

⁴⁴ ENSLER E., *Vagina monology*. Praha: XYZ 2008.

23). Deformací nahých postav by se dalo usuzovat nad možným nepříjetím vlastního/lidského těla, obzvláště jeho nahoty a případné rozdílnosti obou pohlaví. Pokud jsou postavy nakresleny bez evidentních deformací, jsou vždy oblečené.

Děti AD Adama a Evu zachycují nahé, nebo v intimních partiích zakryté listy (přílohy, obrázek č. 25), obvykle vedle jabloně nebo pod ní. Eva často drží v ruce jablko a pokud je v obrázku nakreslena jabloň, pak u ní nechybí ani had (přílohy, obrázek č. 24), který ji objímá svým tělem a sleduje mladý pár těsně před jejich prvním hříchem (může se v případě hada jednat o svědomí či o spodobnění nějaké autority, pravděpodobně tedy mužské?). Častá je i přítomnost Boha a to buď v lidské podobě v nebesích, pozorující výjev pod sebou (přílohy, obrázek č. 24) nebo alespoň v nápisech typu: „Bůh se na vás zlobí!“.

Postavy obvykle mívají pohlavní znaky, jejich pohlaví je bez ostychu přiznané a dokonce se můžeme setkat také s tím, že má Adam erekci. Pohlavnímu ústrojí nechybí samozřejmě chlupy. Pokud jsou postavy zahalené, i tak lze rozpoznat, o jaké pohlaví se u dané postavy jedná, ačkoli Adam bývá znázorněn také s jemnějšími rysy, i když již ne do takové míry jako tomu bylo u dětí DD. Menší děti kreslí také postavy, avšak zde není zřejmé, zda jsou nahé či nikoliv, neboť se povětšinou jedná o postavy drobné a více se zaměřují na dějství kolem postav. Domnívám se, že je to proto, že pro děti mladší není ani tak důležitý fakt, že Adam a Eva byli v ráji nazí, jakožto spíše to, že byli v ráji (přílohy, obrázek č. 24).

Eva mívá buď tmavé vlasy, nebo je blondýnka. Adam má vždy tmavé vlasy (bez ohledu na věk dítěte). Pokud je v obrázku nakreslen strom, jedná se vždy o jabloň, přičemž ve znázornění Adama a Evy před prvním hříchem je vždy zaplněný celý formát. Strom Adama a Evu buď odděluje nebo postavy stojí u sebe v pravé části formátu. Eva je nakreslena vždy vlevo od Adama, Adam poté přirozeně stojí vždy vpravo od Evy a to jednak v případě stromu, který je odděluje, anebo v případě, kdy jsou postavy ve formátu samy či u sebe u stromu.

Můžeme se zde setkat také s noční oblohou, kde se mimo jiné objevují hvězdy a měsíc (přílohy, obrázek č. 24), či se setkáváme s denní oblohou. Pokud

jsou postavy samy, jsou nakresleny v nezaplňném formátu a jsou zahalené - tedy již po zhřešení (přílohy, obrázky č. 25).

Postavy vždy stojí a buď se mračí, usmívají nebo jsou vyděšené a není podmínkou, že by se vztahovaly k divákovi. V obrázcích můžeme najít také další objekty, jako je například jeskyně, myš, ohniště apod.

Děti kreslily vždy pastelkami.

3.1.5. Téma č. 5 – Autoportrét

Téma autoportréту považuji za důležité právě z důvodů vnímání sebe sama. Při zadání nebylo důležité, aby děti nakreslily samy sebe co možná nejpřesvědčivěji (už jen proto, že realistické ztvárnění portrétu či konkrétního člověka je velmi složité i pro dospělé jedince), šlo však především o to, aby děti nakreslily to, jak se vnímají, neboť takováto autentická kresba nám může prozradit mnohé. Děti kreslily se zájmem (je přirozené, že jsou děti – zejména v útlém věku – sebestředné). Kresby/malby po jisté časové prodlevě, kdy děti uvažovaly, jak se ztvární, vznikaly poměrně rychle a spontánně. Téma autoportrétu znamená pro mnohé neškolen výtvarníky prostor pro projekci idealizované představy o sobě samém, nebo je výsledkem korektiv takové představy, což vede k reflexi nepravých iluzí a napomáhá osobnímu zrání.⁴⁵

Děti PD kreslí portrét buď jako hlavu s krkem, v některých případech s částí ramen (nejedná se však o bystu, neboť chybí část hrudníku nebo poprsí) či celou postavu, která bývá nejčastěji zobrazována jako představa o budoucí profesi. Pozadí obrázku děti neřeší, objevuje se pouze u jedné dívky, která se nakreslila jako modelka na molu – kolem ní je tedy tma a ona stojí v záři reflektorů (což nás opět zavádí ke sebestřednosti, v tomto případě se ale jedná o

⁴⁵ KYZOUR M., O krizových jevech v dětské kresbě a malbě. In PEROUT E., Portrét v arteterapii, časopis Arteterapie 22 – 23/ 2010.

velice atraktivní patnáctiletou dívku, která si je dobře vědoma zájmu chlapců – přílohy, obrázek č. 29).

Na obrázku dětem chybí buď řasy nebo obočí, vždy se usmívají a často se jedná o interakci s divákem, kdy nás postavy v obrázku oslovují svým postojem nebo gestem (přílohy, obrázek č. 28 a 29). Pro kresbu děti volily pastelky nebo fixy a na rozdíl od ostatních témat, kreslených touto skupinou, se jedná již o větší zaplnění prostoru (postavy jsou větší, ačkoliv stále osamělé v ploše obrázku).

Děti DD mě svým ztvárněním autoportrétu velice překvapily a to nejen tím, jak se obrázky v této skupině jeden druhému podobají a od ostatních skupin se velmi liší, ale také tím, jak, dalo by se říci morbidně, působí na diváka. Na první pohled si totiž nemůžeme nevšimnout výrazných očí, které jsou veliké a nepřehlédnutelné buď tím, jak pečlivě jsou vykreslené nebo tím, že vypadají jakoby byly vypálené – ve většině případů se totiž jedná o velké černé díry, které jsou v místech očí (přílohy, obrázek č. 30 a 31).

Tyto díry, stejně jako úzkostlivě vykreslené oči, mají častokrát dlouhé řasy a sledují svět jakoby skrze sebe sama. Prázdné oči tak mohou vypovídat o citovém útlumu, což je pochopitelné a očekávatelné především díky prostředí, ve kterém děti žijí (čímž samozřejmě nezpochybňuji kvality dětských domovů, jen poukazují na možnou citovou deprivaci způsobenou absencí rodiny). Dále nás mohou zavádět k myšlenkám o tom, že děti nechtějí vypovídat samy o sobě a je pro ně jednodušší mluvit (ať už v produkci či ústně) o ostatních, neboť toto téma pro ně nebývá natolik bolestivé. Další úvahy by nás mohly zavést k domněnkám, zda děti viděli něco, co vidět neměly (z vyprávění od vychovatelek vím o některých dětech například to, že před nimi matka – v té době živící se jako prostitutka - provozovala styk s muži).

To, co se nemá vidět, o tom by se samozřejmě nemělo ani mluvit, což nám může potvrdit kresba rtů, které vypadají, jakoby byly zadrátované, zašité nebo zalepené (přílohy, obrázek č. 30 a 31). Domnívám se, že se spíše než o stehy se však mělo jednat o zuby (o křečovitý „americký“ úsměv?), aby portréty vypadaly šťastně – stejně jako se děti snaží působit na své okolí. Vyceněné zuby by nás

však mohly dovést například k orální agresivitě, což by opět mohlo poukazovat na to, co se nesmí říct. Ve spojitosti s již zmiňovaným ztvárněním očí bychom se dále mohli zamýšlet nad citovým chladem také v orální podobě – tedy dětem nejsou rodiči sdělovány emoce (mám tě rád...) jako dětem, které mají rodiny (toto však není pravidlem) a je tak také možné, že děti spíše než aby mluvily o lásce, slovně raději napadají vrstevníky (orální agrese) jako kompenzaci pocitů, o kterých mluvit neumí, stydí se a postrádají je.

V obrázcích se občas objevuje náznak pozadí (jako u jediné skupiny). Jedná se především o hvězdy a slunce – tedy o ztvárnění nebe. Hvězdy (přílohy, obrázek č. 31) kolem hlavy mohou poukazovat na dobré skutky, které se dějí kolem dítěte (možná by se mohlo jednat o dobrý skutek či vděk vůči dětskému domovu a vychovatelkám, které se o děti starají a v rámci možností jim suplují rodinu) nebo se může jednat o splněná přání, především snění o nich (například nová rodina, jaké by bylo být v rodině apod. – tedy je možné hvězdy spojovat s přáními, které děti takřka pravidelně provázejí a o kterých často hovoří). V případě slunce se může jednat o otcovskou autoritu, avšak ani v jednom případě se nejedná o teplé slunce – spíše nalézáme malá až barevně špinavá sluníčka – tedy vztah k otci nebývá příliš dobrý, jeho autorita je pošpiněná (nemusí se ale jednat o skutečnou postavu otce, neboť děti si ho často pouze představují na základě toho, jak jim ho popisuje matka – obvykle tak v nepříliš kladném světle).⁴⁶

V portrétech dětí často nalézáme hnědé odstíny barev či „špinavé“ barvy. Jednou z příčin může být mimo jiné to, že se v rámci dětských domovů častokrát jedná o poměrně vysoké procento Romů. Dalšími důvody může být například pošpiněné mínění o sobě samém nebo vnímání odlišností od ostatních dětí (myšleno především dětí, se kterými se děti DD setkávají ve školách, kam docházejí – jedná se totiž obvykle o děti PD).

Dále si v obrázcích všímáme toho, že portréty dětí působí přiškrceně. Ve většině případů totiž portrétům nechybí korále, límce atd. a nebo nemají krk vůbec

⁴⁶ Pozn. autora. Je pozoruhodné a část, že děti v DD bývají v kontaktu převážně s matkou. S otcem se buď nevidají a nebo vůbec neznají.

(přílohy, obrázek č. 30 a 31). Může se jednat o oddělení myšlenek od emocí (hlava je symbolicky oddělena od trupu – podobné výtvarné zpracování nalézáme u skupiny PD v tématu č. 6 – Mé tělo a já, spojitost mi však není zcela jasná).

Jako u jediné skupiny a jako u jediného tématu se zde setkáváme s, dalo by se říci, studijní kresbou, kdy děti (pouze některé dívky starší 16ti let) kreslí až se studijní přesností rysy tváře. Domnívám se, že se může jednat o pokusy napodobit kresby, které děti již někde viděly (například portrétisté na ulicích, kresby v časopisech atd.). Zbytek dětí používá ve veliké míře vodové barvy. U jednoho dítěte (sedmiletý chlapec) se jednalo o kresbu pastelkami.

Děti AD často kreslívaly celé postavy, které však mají nepřírozeně nakreslené nohy (jsou buď příliš krátké, fajfkovité nebo absentují). Jak dále rozvádím v tématu č. 6, v případě nohou se může jednat o představu vztahu k realitě. Jsou-li tedy nohy krátké, fajfkovité může se jednat o vnímání reality poněkud odlišným způsobem.

Dále si všimněme u skupiny ADb postav, které vypadají jako klauni (postavy mají dlouhé špičaté barevné boty, neobvyklé nosy – přílohy, obrázek č. 32). Což nám tedy opět potvrzuje domněnku, že se tyto děti vnímají odlišně od druhých, popřípadě se může jednat o vysmívané dítě (například tyto děti mohou být terčem posměchu mezi vrstevníky ve škole právě kvůli tomu, že jsou adoptované). Ve skupině ADb se jako obvykle však nesetkáváme s přílišnou barevností, děti se kreslí převážně v černobílém oblečení (jako sirotci, jakoby drželi smutek – je opravdu možné, že se v životě setkaly se ztrátou svých skutečných rodičů? Či je adoptivní rodina citově frustruje?), a s pouze s barevnými akcenty - boty, obočí (přílohy, obrázek č. 32).

U skupiny ADa se setkáváme jak s kresbou obličeje, bysty nebo celé postavy (které ale nemají celé nohy). Tyto portréty jsou barevné, ale nedá se o nich říci, že by se usmívaly. Když se na ně pozorněji zadíváme, všimneme si, že mají spíše vážný až vyděšený výraz (jako děti ADb), některé se mračí nebo šklebí (pokoušejí se o úsměv, ale marně – přílohy, obrázek č. 30 a 31). U jednoho chlapce se setkáváme s kresbou kuličky mezi zuby – obrázek na mě působí,

jakoby chlapec v ústech svíral kuličku, která mu nemůže vypadnout, tedy nesmí mluvit. O čem se nemluví je, stejně jako ve skupině DD, možné diskutovat. V tomto případě se ale bude spíše jednat o držení jazyku za zuby z důvodu adopce, o které obvykle rodina nechce, aby se ostatní dozvěděli.

Nezbývá tak než položit si otázku, čím je zapříčiněna kresba těchto výrazů. Je možné, že se děti ve skupině AD obecně nerady ztvárňují nebo mají tento vyděšený pohled na svět díky svému vědomí o jejich původu? Vzhledem k tomu, že takto kreslily všechny děti si nemyslím, že by se jednalo o shodu náhod či o aktuální rozpoložení. Domnívám se, že se by se mohlo jednat o jeden z možných ukazatelů původu dítěte (nelze toto však tvrdit se stoprocentní jistotou – může se například stát, že nám také dítě PD nakreslí autoportrét se zamračeným výrazem, protože bude zrovna našťvané. Je tedy potřeba nevycházet pouze z jednoho obrázku dítěte, ale vzít v potaz veškerou produkci, kterou od něj máme).

Dále jsem si také všimla toho, že se obrázky příliš nepodobají skutečnému autorovi (ted' nehodnotím způsob provedení ani uměleckou kvalitu obrázků). Děti si tak například kreslí jinou barvu očí a vlasů, jinou délku a barvu vlasů. Mohlo by se jednat o přání dětí, aby se fyzicky podobaly svým adoptivním rodičům (například chlapec, který má hnědé oči, si je v obrázku nakreslil modré – takové mají jeho adoptivní rodiče) a zároveň o nevědomé odmítnutí původní rodiny?

3.1.6. Téma č. 6 – Mé tělo a já

Velmi překvapivé výsledky v rozdílnosti produkce přineslo zpracování tématu č. 6 Mé tělo a já – nakresli obrys svého těla a vybarvi každou část, kterou považuješ za problém.

Ukázalo se, že téměř všechny oslovené **děti PD** považují za své problematické partie krk anebo hlavu (přílohy, obrázek č. 33 a 34). Je v pořádku, je-li v dětské kresbě věnována větší pozornost hlavě, která bývá zdůrazněna více

než ostatní části těla, protože je obecně považována za centrum osobnosti. Ve spojitosti s již zmíněným zadáním se ale může jednat o znak jisté nevyrovnanosti, o emoční, adaptační, komunikační potíže a potřebu být středem pozornosti. Zvýrazněním krku můžeme uvažovat o potížích propojení myšlenek a emocí (tedy: „Dělám to, co po mě okolí vyžaduje a jde mi z toho hlava kolem. Necítím se s tím být v pohodě.“).⁴⁷

Děti DD vybarvily převážně horní a dolní končetiny (přílohy, obrázek č. 35 a 36). Vybrání těchto partií těla by nás mohlo zavést k úvahám o snaze usilování o kontakt s okolím, zájem o okolí a snahu o sebeprosazení, eventuálně pocit bezmocnosti a manipulovatelnosti. Nohy nám poté mohou potvrdit očekávané, tedy problémy se sociálním zakotvením, nejistotu. U obrysu se také nejedná o zobrazení lidského těla, jako spíše o zvláštní a nesouměrné tvary zdálky připomínající pokřivený lidský stín (přílohy, obrázek č. 35). Také se zde nesetkáváme se zobrazením obličejové části (přílohy, obrázek č. 35 a 36) a pokud ano, jedná se o vyděšený výraz.

Naproti tomu **děti AD** uvádějí hlavu nebo krk v kombinaci s horními či dolními končetinami (přílohy, obrázek č. 37 a 38), přičemž hlavu nebo krk připisují hlavně vědomí dětí o jejich původu a potřebu vše si urovnat. Domnívám se, že za toto může převážně silný rozpor mezi odmítnutím vlastní rodiny (z tohoto odvozují zvýraznění končetin) a přijetí nové rodiny.

U všech oslovených skupin ve výjimečných případech některé z dětí přidalo ještě jinou partii těla, jednalo se však vždy o dítě po úrazu anebo operaci (např. jizva na bříše, bolavá záda), některé dívky ve věku od 12 let vybarvují také poprsí, což lze vzhledem k věku připsat sexuálnímu dozrávání.

⁴⁷ Komentář chlapce PD při kresbě daného tématu, 11 let. (Slohově a stylisticky upraveno, pozn. autora)

3.1.7. Téma č. 7 – Rodina

Toto téma považuji za důležité z důvodu vnímání vztahů v rodině. Hodnotím především to, zda jsou v obrázku zastoupeny všechny osoby, či zda některé z nich chybí (jedná se především o primární rodinu), popřípadě zda se v obrázku objevuje nějaká další postava. Je podstatné, zda dítě kreslí všechny členy rodiny, včetně sebe (tím nám vypovídá o rodinné konstelaci). Opomenutí jedné z osob rodičů může signalizovat odmítání, napětí nebo ambivalenci (výjimečně se může jednat i o opačný postoj). Dítě obvykle zobrazuje, co je pro rodinu běžné nebo naopak to, co ho trápí nebo co by chtělo změnit.

Stává se, že v obrázcích často chybí zobrazení prostředí, v němž by byla rodina situována. U mladších dětí to může být zapříčiněno neschopností nakreslit složitější obrázek. U starších dětí může takové zobrazení rodiny svědčit buď o celkově nižší vývojové úrovni, nebo o neochotě spolupracovat, lhostejnosti, citové chudosti, rezignaci či vyčerpání. U dětí PD se tak bude pravděpodobně opět jednat o neochotu spolupracovat či o vyčerpání, protože se s tímto setkávám téměř u všech témat. U dětí DD se poté pravděpodobně bude jednat o citovou chudost právě z důvodu absence vlastní rodiny.

Samozřejmě u skupiny dětí DD je toto téma, dalo by se říci, poněkud odvážné. Z počátku jsem poměrně dlouho váhala, zda jej těmto dětem vůbec zadávat. Měla jsem totiž obavu, že bych v nich mohla vzbudit lítostivé pocity, stres, méněcennost v důsledku uvědomění si toho, že vlastní rodinu nemají. Konzultovala jsem své obavy i s vychovatelkami v dětském domově, ty mě však ujistily o tom, že pro děti je tohle téma běžné a na druhou stranu se s ním mohou setkat i v běžném životě (například ve výtvarném kroužku, kde o původu dětí nemusí vědět), tudíž nebyl důvod, proč se tomuto tématu vyhýbat. Samozřejmě jsem do něj ale také nikoho nenutila.

Děti PD tomuto tématu nevěnovaly příliš pozornosti. Protože jsem se s tímto setkala i v předešlých tématech nemyslím si proto, že by se muselo jednat o nějaké problémy v rodině, spíše se zde pravděpodobně jednalo o pohodlnost dětí

a místy jsem měla až pocit, že je setkání se mnou a kreslení překážkou pro lepší využití volného času, proto bylo zřejmě lepší vše rychle odbýt, ačkoliv, jak již jsem psala, jsem nikoho do spolupráce nenutila a děti měly možnost mě odmítnout. Je ale možné, že byly pod nátlakem rodičů, kteří možná rozhodovaly za ně, zda budou nebo nebudou spolupracovat (což by mě mrzelo a mohlo by to do značné míry ovlivnit výsledky výzkumu).

V tématu rodiny se tak u dětí setkáváme pouze s portréty osob, které jsou vyčmárané a jen těžko lze určit, zda se podobají skutečným lidem, které mají představovat. Hlavy mají nad sebou ve většině případů popisky, aby bylo zřejmé, o koho se jedná (přílohy, obrázek č. 39). Toto je celkem běžný postup, kdy děti popisují to, co kreslí. V tomto případě si však myslím, že spíše než o upřesnění postav pozorovateli se jedná o poznávací znaky zejména pro dítě, které je ztvárnilo, neboť se v obrázku nesetkáváme pouze s primární rodinou, ale také s prarodiči, tety, strýci, kamarády apod. Aby si tak dítě i po jisté časové prodlevě pamatovalo, kdo je kdo, musí si vše řádně označit. Je ale na druhé straně pozoruhodné, že když děti nehodlaly ztrácet tolik času nějakým pečlivým vykreslováním, trávily tolik času kreslením ostatních osob, které neřadíme do primární rodiny. Může to být buď známkou toho, že se děti nedokázaly rozhodnout, koho upřednostnit a koho z obrázku vypustit (v prvním ročníku jsem měla stejný problém – při zpracovávání rodinné koláže se tak jednalo o zastoupení celé široké rodiny i kamarádů, protože jsem prostě neměla dobrý pocit z toho, že bych na někoho „zapomněla“). Nebo se v případě cizích osob (kamarád, soused) může jednat o jev, který bývá typický pro děti citově deprimované, bez dostatečného citového zázemí. Stírá se u nich rozdíl v postoji k blízkým a neutrálním osobám. Opačným extrémem je idealizovaná kresba rodiny ve skutečnosti neexistující, kdy je potřeba citového zázemí uspokojována jen ve fantazii dítěte, což by tedy mohlo odpovídat na otázku, proč jsou obrázky odbyté. Protože se však o toto znázornění jedná ve většině obrázcích, bude spíše nasnadě to, že se děti jen nedokázaly rozhodnout koho nakreslit a zároveň nechtěly strávit příliš času vykreslením a detaily.

Výraz postav zde není zcela jasný. Pravděpodobně by se mělo jednat o úsměvy. Protože se ale jedná o rychlé kresby, leckdy se může stát, že postavy působí zamyšleně až nepřítomně (na druhou stranu, připustíme-li, že se jedná o záměr dětí, mohou se nám postavy jevit až jako osobnosti, protože má každá jiný výraz). Nedá se ani říci, že by postavy pózovaly fotografovi, protože si při bližším pozorování všimáme toho, že se každá z nich dívá jinam (můžeme se tedy ptát, kdo se na koho dívá a proč – přílohy, obrázek č. 39).

Za povšimnutí stojí také fakt, že děti v obrázku rodiny velmi často nekreslí vůbec samy sebe (to ale neplatí pro všechny děti). Jedná se vždy pouze o kresbu ostatních osob. Tento jev je zajímavý, doposud jsem se během své praxe nesetkala s tím, že by děti opomněly na svoji postavu. Přes důležitost, kterou děti přisuzují ostatním postavám, je tak možné, že samy na sebe zapomenou právě kvůli tomu, že se snaží nezapomenout na ostatní.

Na obrázku rodiny šestnáctileté dívky nás zcela jistě zaujme jeho netradiční zpracování a to nejen v porovnání s ostatními dětmi z této skupiny (na rozdíl od ostatních se totiž pouze v tomto případě jedná o kresbu celých postav a pouze primární rodiny – přílohy, obrázek č. 40). Dívka k tomu uvádí: „Kolem rodiny je to vše barevné, mimo ni už ne.“⁴⁸ Na obrázku je tedy jasně zřejmá pevná citová rodinná vazba, mimo rodinu jakoby se zastavil čas a nic nebylo podstatné. Je ale také možné, že již autorce přes svoji pečlivost nezbyly síly pro vymalování okolní krajiny a tak si poradila dle svých možností – nutno podotknout, že velmi kulantně.

Díváme-li se pozorně dále na tento obrázek zjišťujeme, že postavy mají křečovitě výrazy, jakoby byly pouze napózované pro diváka, aby budily dojem ideální spokojené rodiny. Úsměvy jsou strnulé, oči smutné. Dále si můžeme všimnout, že všem postavám chybí ruce (kromě nejmenší postavy, zde se ale jedná spíše o jakési pahýlky). Jedná se o důležité údy, kterými člověk navazuje sociální vztahy s lidmi kolem sebe. Chybí-li, můžeme předpokládat problémy v sociální komunikaci a to buď s navazováním vztahů, anebo problémy se vztahy stávajícími. Nakonec bych ještě ráda zmínila barevnost tohoto obrázku – kolem

⁴⁸ Pozn. autora. Komentář dívky k obrázku, který nakonec napsala i na zadní stranu obrázku.

rodiny se vytváří bublina, která drží její členy pohromadě a vylézt z ní nahání strach asi všem přítomným. Je zde jasné, že nikdo neví, jaké by to bylo mimo rodinu – vidí to černobíle – a tak je mnohem jistější zůstat tam, kde jsou, ačkoliv toto pro nikoho není příliš pohodlné.

Zde by se mohlo jednat o společný znak s ostatními dětmi v této skupině. I když jsou obrázky rodiny vybarvené, je barevnost nevýrazná a ve velké míře zde bývá zastoupen jeden, dva odstíny a pozadí obrázku nebývá řešeno vůbec.

Děti DD kreslí obvykle svojí matku společně s ostatními vlastními sourozenci, kteří jsou rovněž v dětském domově (přílohy, obrázek č. 41). Postava otce se příliš často neobjevuje a pokud ano, jedná se o dis-proporční figurku, která bývá kreslena černou barvou a pouze v obrysu (postava otce se objevila jen ve dvou případech). Domnívám se, že je to zapříčiněno pravděpodobně tím, že děti svého otce neznají a pokud ano, pak jen z vyprávění od matky, které podle všeho nebývá moc dobré. Ostatní děti kreslí jako rodinu skupinu dětí z dětského domova a vychovatelku („tetu“), která se o skupinu stará (přílohy, obrázek č. 42).

Tento jev jsem očekávala ve větší míře (objevil se pouze ve čtyřech případech), protože se skutečně jedná o rodinu dětí (i když suplující). Překvapilo mě, že takové procento dětí kreslilo svoji původní rodinu, ačkoliv se na druhou stranu není zas až tak čemu divit, neboť si děti své rodiče idealizují, mluví o nich a v některých případech si na ně pamatují. V kontextu ostatních dětí, se kterými se běžně setkávají (škola, družina...) se tak jedná o jev očekávatelný právě z důvodů, že ostatní děti rodiny mají a děti DD ji tak mají alespoň ve své mysli.

Jedná-li se o kresbu rodiny, kde vystupují rodiče nebo jeden z nich, společně se sourozenci, jsou tyto postavy jakoby v mlze, rozpité, namalovány ve světlých nevýrazných barvách (figurám chybí obličeje, vypadají jako kuželky, tváře jsou rozmazané – umazané apod. – přílohy, obrázek č. 41). Je tedy evidentní, že se jedná pouze o představu, iluzi nebo mlhavou vzpomínku dětí. Na obrázcích nalézáme celé postavy stojící blízko sebe, u kterých není jasné kdo je kdo (chybí popisky, děti jsem se musela doptávat) a velmi často se drží za ruce a stojí k divákovi an-face. Vytváří tak představu spořádané rodinky, která se

společně vypravila k fotografovi, kde chce na fotografiích vypadat šťastně a to za jakoukoliv cenu. Absence tváří nám ale dojem kazí a pokud se objevují rysy, jsou nakresleny pouze náznakově (ve všech případech se postavy usmívají), zjednodušeně a vždy v jedné linii, často na spodní lince obrázku – tedy prvoplánově. Celá kresba na nás tak působí dojem, jakoby ji kreslilo dítě ve věku 3 - 4 let.

Ve zbývajících případech poté děti kreslí jako svoji rodinu skupinu z dětského domova, kde se v popiskách, mimo jiné, setkáváme s tím, že děti označují tety (vychovatelky z dětského domova) jako maminku, babičku. Vždy se jedná o skupinu minimálně pěti osob, které jsou stylizovaně nakreslené a ve formátu levitují. Obrázek je ledabyle provedený, zhotovený za pár minut (přílohy, obrázek č. 42).

I když se tak rodina ze začátku nejevila jako problémové téma pro tuto skupinu a i když děti kreslily vždy s chutí, v obrázcích se jedná spíše o piktogramy než o skutečné postavy, ve kterých je leckdy špatně rozeznatelné pohlaví, natož konkrétní identita dotyčného. A stejně jako u dětí PD v obrázcích často absentuje postava autora. Pokud se objevuje, tak pouze u některých dětí na obrázku, kde je matka a sourozenec (často na obrázku nalézáme tři postavy – máma, autor a sourozenec – přílohy, obrázek č. 41).

Děti AD kreslí svoji nukleární adoptivní rodinu a vždy se v obrázku setkáváme s postavou autora (přílohy, obrázek č. 43 a 44). Obrázky jsou ve většině případů velmi střídmo barvené, leckdy i černobílé (kresba pouze tužkou – skupina ADb – přílohy, obrázek č. 45). V některých případech se setkáváme s některou z „cizích“ postav (kamarádka, otec – u patnáctileté dívky se setkáváme s otcem č.1 a otcem č.2 – matka se rozvedla a vzala si jiného muže, pro dívku jsou ale důležité obě dvě postavy).

Všechny postavy jsou nakreslené celé a objevují se u nich popisky pro případ, že by divákovi nebylo jasné, kdo je kdo. U postavy autora se v popisce objevuje jeho jméno. Nedá se však říci, že by se postavy usmívaly. V některých případech se jedná spíše o ztrápené výrazy (mohlo by se jednat o napětí v rodině

či smutek, týkající se například spousty otázek, které rodinu provázejí a které nebudou pravděpodobně nikdy zodpovězeny? Z rozhovorů s rodinami a zároveň také z vlastní zkušenosti vím například to, že se rodiče bojí genetické výbavy dětí a také toho, že se děti jednoho dne rozhodnou hledat své pravé rodiče a na ty adoptivní zanevrou.).

V obrázcích se také velmi často objevuje nějaký další předmět. Například u sedmiletého chlapce se setkáváme s letadlem, které letí nad postavou chlapce – to si můžeme vysvětlit buď tak, že si chlapec připadá bombardován (bombardován připomínkami, vzpomínkami, představami), protože má letadlo u křídel bomby anebo se může jednat o přání odletět (přílohy, obrázek č. 43). Když jsem se chlapce ptala, proč se letadlo v obrázku objevilo pověděl mi, že mu rodiče slíbili, že poletí o prázdninách k moři a bomby má proto, že chlapce zajímají vojáci/válka (ostatně jako skoro všechny jeho vrstevníky). U devítileté dívky se objevuje soška kočky, počítač apod. Dívka totiž kreslila každého člena domácnosti na samostatný papír v situacích, které jsou pro ně typické – maminka je účetní a tak sedí doma u PC a pracuje, otec je hajný a tak má u sebe myslivecké potřeby, bratr se učí atd. (přílohy, obrázek č. 44) S tímto se však setkáváme pouze u skupiny Ada.

Skupina ADb kreslí rodiče a sourozence bez jakýchkoliv akcentů či detailů typických pro postavy. Opět se jedná spíše o smutné figury, které by v nás mohly evokovat představu smutečního obřadu nebo duchů. Figury mají velmi často prázdné oči a i když se usmívají, jedná se o prostředí spíše mrazivé (svým výtvarným zpracováním ve mně evokují animované postavičky Tima Burtona). Je tak možné, že si děti se svými adoptivními rodinami nesesnou a emoce i rodinné konstelace jsou chladné (tento případ můžeme samozřejmě nalézt také u PD – přílohy, obrázek č. 45).

3.1.8. Téma č. 8 – Velmi důležitá osoba

Je samozřejmé, že každý za svoji velmi důležitou osobu v životě považuje někoho jiného a pro většinu z nás může být nesmírně obtížné vybrat pouze jednu

postavu. Zajímalo mě, zda se jednotlivé skupiny dětí ve svém výběru shodnou či zda se budou nějak významně lišit. Samozřejmě předpokladem bylo, že se nejvíce bude lišit skupina DD, neboť jsem se domnívala, že děti PD a AD budou volit jednoho z rodičů.

Děti PD podle předpokladu nejčastěji volily jednoho ze svých rodičů, s převahou matku, která se v obrázcích objevila pětkrát (přílohy, obrázek č. 46), otec se objevil dvakrát (přílohy, obrázek č. 47). Ve zbývajících případech se setkáváme s postavami sourozenců a kamarádky. Osoby jsou vždy kresleny bez kontextu, obvykle na středové kompozici, bez pozadí či alespoň pevné půdy pod nohama. Osoby se na nás usmívají, stojí strnule s rukama u těla a co jsem se setkala s členy domácnosti musím říci, že se kresby podobají těm, které mají představovat, i když jsou poměrně stylizované.

Všechny **děti DD** kreslí svoji matku (přílohy, obrázek č. 48 a 49). Bohužel nejsem schopna posoudit, zda se jedná o atributy shodné se skutečnou postavou matky, neboť jsem ji neměla šanci vidět a děti nemají ani fotografie své původní rodiny. Podobně však jako u tématu rodiny se jedná spíše o snové nekonkrétní postavy, které opět působí jakoby se nacházely v mlze či jakoby se namísto lidí jednalo o kuželky či loutky (přílohy, obrázek č. 48). Pouze v jednom případě se jednalo o kresbu postavy, která byla pečlivěji zpracovaná a působí jako lidská postava (přílohy, obrázek č. 49).

Všimněme si v obrázcích také například rukou, které nejsou ruce, ale jedná se spíše o stylizované a rozpité tvary, což v nás může evokovat pocit bezmoci a snahu o sociální kontakt. V tomto případě je zde tedy evidentní přání, snění o pečující matce (přílohy, obrázek č. 48 a 49).

V některých případech se objevuje na obrázcích také pozadí, převážně se jedná o mraky a slunce – tedy opět si můžeme potvrdit již zmiňovanou úvahu o tom, že se jedná spíše o přání než o kresbu reality.

Naprosto všechny **děti AD** kreslí jako velmi důležitou osobu svoji matku (přílohy, obrázek č. 50 a 51). V obrázcích se můžeme setkat také s komentáři typu *Pro mě je nejdůležitější mamka, protože...* Postava stejně jako u předešlých skupin stojí k divákovi

an-face na středové kompozici. Pozadí se rovněž neobjevuje a pokud ano, jedná se pouze o plakátová prohlášení – tedy vše je prvoplánové (přílohy, obrázek č. 51).

Za povšimnutí stojí také to, že některé postavy drží v ruce předměty. U devítileté dívky se jedná o krabici s mlékem (protože se už v tématu rodiny objevuje kresba kočky je tedy pravděpodobně pro matku typický její kladný vztah k těmto zvířatům), u patnáctileté dívky matka drží košík (s tímto jsme se setkali již v tématu Červené Karkulky – kde je košík samozřejmě očekávatelný, ačkoli ostatní skupiny jej nekreslily a dále u tématu Perníkové chaloupky, kde se košík objevuje navíc – přílohy, obrázek č. 51). Symbol košíčku je pro tuto skupinu dětí pravděpodobně důležitý. Ve vztahu k mace se může jednat o představu nám známého rčení láska prochází žaludkem, kdy se v rodinném zázemí obvykle jedná o to, že se matka o děti stará a stravuje je nebo se může jednat o odkaz k orálnímu stádiu (tedy k době, kdy byly děti odebráni své původní rodině a umístěny do dětského domova) – budeme-li tedy předpokládat jistou spojitost košíčku a jídla, nebo se může jednat o odkaz k falickému stádiu (košíček může být symbolem vagíny), kdy děti dospívají a začíná se u nich ve větší míře projevovat genetická výbava z původní rodiny.

Téma důležité osoby tak splnilo má očekávání. U dětí DD mě sice trochu zaskočil výběr postavy, na druhou stranu se však nejedná o nic neobvyklého a je pochopitelné, že děti sní o matce a rodinném prostředí.

3.2. Barevná zkouška

Kvinternocolor (dále jen KTC) je barvová zkouška, která se svoji povahou blíží projektivním kvalitativním testům. Chybí jí však statistické zpracování a validita, čímž tedy nesplňuje podmínky testu. Autorem této barvové zkoušky je PhDr. Milan Kyzour starší, který v ní vychází z Lüscherova testu (preferenční volba barev) a dále ho upravuje pro terapeutickou praxi. Jde zde především o poukázání na aktuální stav a psychické rozpoložení klienta/probanda nebo se naopak může jednat o zprávu o tom, jak klienta vnímá jeho protějšek (partner, kamarád, rodič, terapeut apod.). Rizikem KTC je, že terapeut do něj může projikovat sám sebe a tím může, leč nevědomky, zkreslit průběh interpretace. Toto riziko však nalézáme prakticky u všech projektivních testů a samozřejmě také u témat, která se klientům zadávají a která jsem zadávala dětem během svého výzkumu.⁴⁹

Zadání zkoušky:

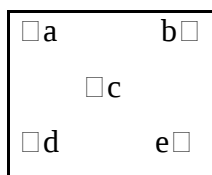
Na papír formátu A5 kreslily děti 5 barevných skvrn velikosti drobné mince v rozvržení tak, jako když na hrací kostce padne číslice 5. Skvrny číslovaly v pořadí tak, jak je zhotovovaly. Libovolnou barvu mohly použít opakovaně. V případě použití bílé barvy byly děti vyzvány k tomu, aby použily jinou barvu pro obrys skvrny. U KTC lze vybírat pastelky i se zavřenýma očima, tento postup jsem však s dětmi nevolila z důvodů nedůvěry, která by mohla nastat, kdybych je vybídla k tomu, ať zavrou oči, čímž by například nemohly dle svých schopností korigovat průběh práce. Papír byl dětem podáván rohem, aby tak mohly samy zvolit vertikální či horizontální polohu papíru.⁵⁰

⁴⁹ KYZOUR M. ml., MAZEHOVÁ Y., PEROUT E., ZEMAN S., Přednášky v ateliéru arteterapie. JCU: České Budějovice 2008 - 2011

⁵⁰ KYZOUR M. ml., MAZEHOVÁ Y., PEROUT E., ZEMAN S., Přednášky v ateliéru arteterapie. JCU: České Budějovice 2008 - 2011

Hodnocení zkoušky:

Z přednášek z Ateliéru arteterapie na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, kde je možné se s touto zkouškou setkat, jsem se během svých studií dozvěděla některé z postupů, jak lze KTC hodnotit. Jedná-li se tak například o formát papíru naležato, může usuzovat spíše o extrovertní osobnosti, která může být stabilní, jistá a ve vztahové rovině působící směrem JÁ – TY (nejdříve já, potom ty). Formát „nastojato“ může poukázat na osobu zaměřenou spíše introvertně, která si záležitosti řeší sama v sobě, je nejistá, ale může mít větší potenciál kreativity, je dynamičtější a velmi často touží po změně. V tomto případě se jedná o osobu ve vztahové rovině zaměřenou směrem JÁ – JÁ (tedy problém tkví spíše ve struktuře osobnosti než že by se jednalo o vztahový problém). Při hodnocení zkoušky vnímáme celkovou barevnost (umístění barev, teplá či studená barevnost) a nesmíme samozřejmě zapomenout na chybějící barvy, které nám mohou napovědět možný zdroj problému (například pokud v KTC absentuje hnědá barva, můžeme se zamýšlet nad chybějícím otcem a to buď fyzicky či psychicky). Při samotné interpretaci vycházíme ze schématu dopisu – tedy vlevo nahoře oslovení (co klienta aktuálně oslovuje), vpravo dole podpis (jaké je aktuální rozpoložení klienta), uprostřed se řeší aktuální problematika.

V horním pásu zkoušky (viz obrázek, písmena A a B) se jedná o rovinu klientova přání a o prostor, kam se projikuje řešení problémových situací (tedy jak klient může jednat například ve stresových situacích). Ve spodním pásu zkoušky (viz obrázek, písmena D a E) se jedná o provozně – funkční rovinu, tedy o standardní a běžné klientovo chování. Levá strana zkoušky, kterou zastupují písmena A a D, vypovídá o okolí, rodině, partnerovi. Můžeme tak uvažovat nad tím, co je na obzoru, jaké má klient vztahové závazky, co očekává, vyžaduje od

okolí nebo co se domnívá, že okolí vyžaduje od něj. U pravé strany, písmena B C a E, se pak nakonec jedná o podpis klienta – tedy o to, jak hodnotí a vnímá sám sebe, jaké na sebe klade požadavky atd. Prostředek zkoušky, písmeno C, pojednává o základní povaze klienta, o aktuálně řešeném problému, o nejaktuálnějším chování a stylu myšlení. Pro hodnocení zkoušky je tak samozřejmě přímo nezbytné znát symboliku barev a dívat se na KTC jako na celek.⁵¹

3.2.1. Děti z přirozených rodin

Děti PD v barevné zkoušce KTC volí veselé barvy. Celá zkouška na nás tak působí pozitivně, jakoby barevné skvrny vyskákaly z krabičky od lentilek (přílohy, obrázek č. 53 – 55). Barvy jsou syté a kolečka jsou povětšinou pečlivě vybarvena. Číslování skvrn se u dětí nalézá přímo v puntíku a to ve všech případech. Všechny děti pro zkoušku volily přítomnost žluté a zelené barvy, které se v některých případech i opakují. Dále se setkáváme s modrou barvou, která se u některých dětí objevila také opakovaně, nepoužily ji však všechny děti. U dětí poté nalézáme ještě červenou, oranžovou, fialovou, růžovou a hnědou barvou. Můžeme si také povšimnout toho, že tyto barvy nebyly použity takřka vůbec ve svých světlejších odstínech (nesetkáváme se tak se světle zelenou, světle hnědou...). Nejsvětlejší barvou tu tedy je žlutá, ačkoliv je velmi intenzivně vymalovaná a růžová, skrze kterou místy prostupuje bílá barva (barva papíru). KTC na nás celkově svoji barevností působí teplým dojmem, tedy můžeme usuzovat o extrovertované povaze těchto dětí. Barvy jako bílá, černá, šedá a okrová nebyly použity vůbec, ačkoliv ve výtvarné produkci či ve druhé barvové zkoušce se například s černou setkáváme až v nadbytečném počtu. Je tedy možné, že nás děti chtěly šokovat svým „černým“ viděním světa v případech, které mohly ovlivnit a u kterých se mohly domnívat, že nás takovýmto zpracováním zaujmou a tím na sebe upozorní? V případě, se kterým se ale doposud nesetkaly a tak nevěděly co od něj očekávat pak možná děti volily barvy, které jsou pro ně

⁵¹ KYZOUR M. ml., MAZEHOVÁ Y., PEROUT E., ZEMAN S., Přednášky v ateliéru arteterapie. JCU: České Budějovice 2008 - 2011

přirozenější, protože se pravděpodobně domnívaly, že se jedná jen o nějakou krátkou hru (v tomto také například spatřuji velikou výhodu barvové zkoušky KTC, neboť není časově náročná a člověk tak nemusí dlouze a opakovaně přemýšlet nad volbou – pokud totiž člověk dostane více prostoru, začne mimo jiné přemýšlet také nad tím, co je správně a co je špatně, což v tomto případě neplatí, jelikož se jedná o záležitost trvajících v řádu vteřin).

V číslování skvrn se ve všech případech setkáváme s číslem jedna v horní linii, na pozici písmene A nebo B. Z toho můžeme usuzovat, že jsou děti zvyklé (což je k věku pochopitelné) spoléhat na protějšek (v tomto případě pravděpodobně na rodiče) a dále se velmi často pohybují v rovině svých přání (což je pro děti také přirozené). Dále si můžeme povšimnout čísla pět, které se velmi často objevuje na pozici C. To by nám mohl napovědět o tom, že děti odsouvají problémy/povinnosti (což je vzhledem k věku také pochopitelné) až na poslední kolej.

Dívky v této skupině volí formát papíru vždy na výšku, chlapci poté vždy na šířku. Vzhledem k pohlaví dětí se tedy jedná o celkem očekávatelný jev, kdy chlapci/muži fungují obvykle spíše v provozní – reálné rovině a dívky/ženy spíše ve snové až magické rovině (toto ale není pravidlem pro pohlaví).

3.2.2. Děti z dětských domovů

Děti DD zadání zkoušky takřka vůbec nepochopily. KTC jsou provedena velmi chaoticky, bez řádu, papír je leckdy ušmudlaný a číslování puntíků je rovněž velmi roztržité – objevují se škrtačky čísel, šipky u čísel, které ukazují, k jakému puntíku číslo patří nebo u některých dětí absolutně postrádáme číslici pět, která však vždy logicky vychází na pozici písmene C (viz str. 74) – je tedy možné, že děti DD stejně jako děti PD odsouvají své problémy až na poslední kolej, avšak povětšinou si ani nechtějí připouštět, že nějaké problémy mají? Časté je také to, že dětem nestačil pouze jeden pokus na provedení barvové zkoušky. Některé děti nejprve nakreslily puntíky v jedné řadě nebo nad sebou, poté je začaly škrtať či gumovat. Nakonec papír otočily a zkoušku provedly ještě jednou a

to bez vyzvání. Ve druhém případě se sice již více podobá zadání, každopádně ani takto číslice pět na hrací kostce rozhodně nevypadá. V některých případech dokonce nalézáme přítomnost také šestého puntíku (přílohy, obrázek č. 56 a 58). Jiné děti se naopak ani nepokusily přiblížit rozvržení skvrn a puntíky kreslily spíše do tvaru kosočtverce nebo do řad vedle sebe (přílohy, obrázek č. 56 – 58).

Děti se během zkoušky necítily vůbec pohodlně, leckdy mi připadalo, že je toto zadání velmi svazuje až frustruje. Jakoby by věděly, co zkouška ověřuje a jakoby je toto vědomí rozrušovalo natolik, že nebyly schopny pracovat dle pokynů. Skvrny tvořily relativně rychle a s velmi soustředěným výrazem.

Mimo techniky a provedení nás také zaujme barevnost KTC, která je velmi monochromatická. Setkáváme se tu převážně pouze se dvěma barvami a to tmavě modrou, u některých dětí poté ještě s červenou.

Modré KTC jsou vždy tvořeny pouze v jednom odstínu barvy, působí tak na nás, jako by děti byly emočně totálně zchlazené, inhibované. Pokud se setkáváme s červenou barvou, je vždy v přítomnosti modrých skvrn. U některých dětí se pak objevuje ještě fialová barva (kombinace modré a červené barvy), růžová barva (velmi světlá červená) nebo zelená barva (ve dvou případech, samozřejmě u těchto KTC nechyběla modrá ani červená barva), dvě děti také ještě zvolily přítomnost žluté barvy (z toho v jednom případě se jedná o špinavou žlutou – až okrovou barvu) – samozřejmě vždy rovněž za přítomnosti modrých nebo červených skvrn. Děti kreslily KTC převážně vodovými barvami, ve dvou případech se jedná o kresbu fixy a v jednom případě o kresbu pastelkami.

Skvrny jsou buď velmi malé (jedná se tak o velice drobnou minci, v řádu haléřů) nebo naopak velké tak, že se téměř nevejdou do formátu (ve dvou případech). Malé puntíky nás tak mohou směřovat k zamýšlení se nad malým sebevědomím těchto dětí, které jsou až úzkostné a stažené do sebe (o čemž svědčí také barevnost KTC). Děti nám tak mimo jiné také vypovídají o tom, že neví, kdo jsou (neví, co od sebe mohou očekávat, neznají svoji rodinu, vrstevníci je mezi sebe obvykle příliš nepřijímají a tak se děti DD sdružují převážně mezi dětmi, které jsou rovněž z dětských domovů). Dále toto může svědčit o těžší psychické zátěži. V případě velkých KTC se spíše jedná o pózu, kdy na nás děti hrají, že

mají veliké sebevědomí, vzdorují nám (úmyslným nedodržením zadání, což je ale vzhledem k dobré a pilné spolupráci v případě zpracovávání témat překvapivé – domnívám se proto, že děti zřejmě musely nějak vytušit zaměření této barvové zkoušky, což je zřejmě našťvalo a ohrozilo) či se může jednat o přehnanou tendenci ke splnění přání (v souvislosti s barevností – jedná se o úzkostné děti, které jsou leckdy až neurotizované – rámování v produkci).

3.2.3. Adoptované děti

U dětí AD se setkáváme se zpracováním, které je ve středu mezi dětmi PD a dětmi DD. KTC jsou tak značně barevnější než u skupiny DD a zároveň jsou barevné méně než tomu bylo u skupiny PD (přílohy, obrázek č. 59 – 61). Děti velice často pracují se světle modrou nebo tmavě modrou (kterou použilo každé z dětí), dále se světle či tmavě zelenou (kterou použilo také každé dítě), dále se žlutou barvou (kterou použilo osm dětí), u některých dětí se setkáváme s růžovou nebo červenou barvou a u jednoho případu s oranžovou barvou. Chlapci v této skupině používají tmavě hnědou barvou a bez rozdílu pohlaví se pouze s touto skupinou u KTC setkáváme s černou a šedou barvou, což by nám mohlo naznačit pocity dětí spojované s postavou šedé eminence, která ačkoliv je fyzicky přítomná, psychicky je někde ve svých představách a snech (také ve spojitosti se světle zelenou). Černou barvu pak používají děti starší 14ti let, takže bych ji v tomto případě spojovalo zejména s pubertou, pro kterou je tato barva typická.

KTC jsou v některých případech vyčmárané, tahy přesahují přes ohraničení skvrn a často ze skvrn prosvítá bílá barva papíru (přílohy, obrázek č. 60 a 61). V ostatních případech jsou skvrny vybarveny pečlivěji s větším přítlakem na pastelku. KTC obvykle nevyužívají celý formát, jsou obvykle směřovány do levé a horní části papíru. Číslování skvrn se často objevuje nad puntíky.

Skvrny jsou téměř ve všech případech malé (stejně jako u dětí DD se jedná spíše o haléře než drobné mince), pouze dvě dívky nakreslily kolečka větší (ve velikosti dvoukorunové až pětikorunové mince).

4. Závěr

Ve své práci jsem pracovala s metodami kvalitativního výzkumu, který se zaměřuje především na to, jak děti či jednotlivé skupiny dětí (AD, DD, PD) nahlízejí, chápou a interpretují svět. Vycházím tedy z velkého množství informací k relativně malému počtu probandů (jedno dítě zpracovávalo 15 témat a barevnou zkoušku – po konzultaci s vedoucím práce a pro nadbytek podnětů a přílišnou případnou přehršenost práce bylo nakonec vybráno pouze 8 témat), založeném na výtvarném „dotazování“ za účelem porozumění.

Dále nevyužívám statistické metody (během práce jsem nepracovala s intervaly, během kterých bych se k dětem vracela a výtvarně s nimi dále či opakovaně pracovala – tedy postrádám intervaly spolehlivosti – je možné, že by děti po určité době témata ztvárnily odlišně...). Snažila jsem se pracovat se shlukovou analýzou – tedy pokoušela jsem se ve skupinách nalézt objekty, které jsou pro danou skupinu stejné/podobné a zároveň jsou odlišné od skupin ostatních. Neměřím však určité znalosti či dovednosti dětí (tedy například nezkoumám to, zda 12leté dítě skutečně kreslí odpovídajícím způsobem ke svému věku apod., ačkoli i toto je nesmírně důležitý a neopomenutelný fakt).

Srovnáme-li nakonec všechny skupiny a zhodnotíme-li všechna zpracovaná témata a barevné zkoušky, je možné zde nalézt rozdíly jak ve výtvarné produkci, tak v preferenci barev. V závěru tak můžeme potvrdit, že jistá rozdílnost je možná a že by se tak, samozřejmě po delší práci s dětmi a za přítomnosti odborníků, mohl vypracovat jakýsi závěr, který by mohl napovídat, podle jakých konkrétních symbolů, barev, motivů, výběrů témat, zpracování témat lze určit, zda se jedná o děti PD, DD nebo AD. Pochopitelně by však bylo zapotřebí pracovat také s dalšími skupinami dětí (pěstounská péče, rozvedené rodiny), u kterých by bylo také zapotřebí vyzorovat určitá specifika, která (pokud jsou) používají pouze tyto skupiny nebo zda jsou svoji výtvarnou produkcí podobné či stejné skupinám, se kterými jsem pracovala. Dále by také bylo vhodné pracovat s dětmi

z celé republiky a popřípadě i s přeshraničními dětmi. Je totiž pravděpodobné, že výsledky mého výzkumu mohou být zkreslené lokalitou (pracovala jsem pouze s dětmi v rámci Karlovarského kraje) a že by se třeba děti z Jižní Moravy mohly /ale také nemusely/ výtvarně vyjadřovat jinak.

Děti PD mě povětšinou překvapovaly úsporností svého zpracování témat. Téměř vždy se jednalo o velice vykradené (tematicky) obrázky, ve kterých jsem se setkávala buď pouze se symbolem zastupujícím zadané téma (u Šípkové Růženky například pouze šípky nebo růže, u Červené Karkulky košíček apod.), nebo se jednalo o velice malinkaté figurky ve veliké prázdné ploše, z čehož lze usuzovat poruchy v sebehodnocení dětí, podceňování se a nedostatek sebedůvěry. Pokud děti již kreslily postavu, jednalo se spíše o skřítky (samozřejmě tomu tak nebylo vždy, některá děvčata se například snažila vypracovat detaily i pozadí, například u tématu Šípkové Růženky), kteří měli údy zpracovány stylisticky, nebo se jednalo o zvířata, která měla lidi zastupovat (téma Adam a Eva) či se jednalo pouze o hlavy bez postavy (rodina). Odmítání kresby figury ve mně tak evokuje pocity poruchy dětí v sebepřijetí (toto je však silné tvrzení a znovu je potřeba podotknout, že nelze vycházet pouze z podkladů, které jsem získala). S kresbou figury se setkáváme obvykle pouze u autoportrétu nebo u kresby důležité osoby, kde však postavy jsou spíše odbyté než pečlivě vykreslené (rovněž ale ne u všech dětí). Domnívám se ale, že se spíše než o nějaký možný regres (nezvládnuté postavy, nedodržení témat, prvoplánovost, úspornost, vyčmáranost) jedná spíše o snahu vše rychle dokončit (jakoby děti setkávání se mnou vnímaly spíše jako něco, co oddaluje zábavu) a proto děti pravděpodobně pracovaly rychle a úsporně. Pokoušela jsem se tedy s dětmi domluvit a nechala jsem jim do dalšího setkání zpracovat určité téma, aby na něj měly dostatek času a aby mohly malovat, když budou mít samy chuť, avšak výsledek byl povětšinou stejný (nehodnotím teď kvalitu zpracování či kreslířskou zdatnost dětí). Na druhou stranu se ale jedná o velmi důvtipné vypořádání se zadaným úkolem.

Celou výtvarnou produkci těchto dětí doprovází převážně odstíny žluté a černé barvy (může se jednat o výstražnou barevnost), které jakoby měly

signalizovat to, že děti něco štve (snad nebudu příliš vztahovačná, když uvedu, že je mohlo štvát kreslení – jak již jsem uváděla, mohlo se v jejich očích jednat o omezování volného času, což mě velmi mrzí a co podle mého názoru může vést k možnému zkreslení výsledků).

Snad největší rozdíl v tvorbě těchto dětí jsem zaznamenala u barevné zkoušky KTC, kde děti snad poprvé volily rozsáhlejší barvenou paletu a toto zadání jako jedno z mála splnily dle představ a zadání. Jak se již zmiňuji v předešlých stránkách, v tomto se jedná o obrovskou výhodu barevné zkoušky KTC – je rychlá a probandi tak nemohou mít pocit, že by se mohlo něco hodnotit jako dobře nebo špatně – s čímž je možné se setkat u různých testů, kde sama ze zkušenosti vím, jak často se člověk zamýšlí nad tím, co je asi správně a co se bude hodnotit.

V závěru by se tak mohlo zdát, že skupina dětí PD vyšla z hodnocení výzkumu „nejhůře“ (ačkoli toto je velice zavádějící označení) ve smyslu výtvarného vyjadřování a barevných preferencí (děti používají hodně černé barvy, kresbu, úspornost zobrazování). K těmto výsledkům však musím být velmi opatrná, neboť se jedná o malý vzorek populace a zcela jistě pouze o jakousi demonstraci dětí, která je velice zdařile a vtipně provedena. Jelikož se jedná o děti, které se mezi sebou často znaly (jednalo se o omezenou lokalitu – Karlovarský kraj), může tento výsledek být zkreslený také tím, že si děti mezi sebou pověděly, jak a co malovaly a ačkoliv tak netvořily společně (čímž jsem chtěla předejít možnému vzájemnému ovlivnění), mohly se děti ovlivnit slovně (toto ale nemám ověřené, jedná se až o domněnky vycházející ze závěrečného hodnocení). Dětem tak patří můj obdiv, dokázaly se po svém a nutno podotknout, že s důvtipem, vypořádat se zadaným úkolem.

Děti DD pracovaly s chutí a ve zpracovávání témat byly velmi pečlivé. Jako jediná skupina dětí velmi často pracují s vodovými barvami a obrázky obvykle zaplňují celý formát papíru. Vždy, když jsem za dětmi přišla do dětského domova, jednalo se pro o ně o rozptýlení a musím říct, že jsem měla vždy pocit, že mě rády vidí. Jak jsem již uváděla během práce, tyto děti bývají

často svými vrstevníky z kolektivu vylučovány a jejich partu tak povětšinou tvoří zase děti z dětských domovů (ačkoliv je také možné, že se děti do tohoto postavení staví samy). Z tohoto důvodu se lze domnívat, že děti byly rády, že o ně někdo projevuje zájem a snažily se možná zavděčit tím, jak pečlivě a svědomitě malovaly a spolupracovaly. U témat se vždy snažily dodržet zadání, postavy leckdy kreslily podle předloh (zejména u tématu Adam a Eva) nebo se snažily co nejvíce přiblížit reálným figurám (všimla jsem si, že se děti častokrát pozorovaly, když chtěly například nakreslit ruku v určité poloze – sledovaly, jak ruka vypadá ve skutečnosti a podle toho poté tvořily). U témat jako je rodina, důležitá osoba, autoportrét nebo obrys těla však děti kreslily, dalo by se říci, až trochu morbidně (postavy se najednou proměňují do pitoreskních tvarů – stíny, duchové, kuželky, objevují se „vypálené oči“). Pokud tedy děti měly kreslit něco, co povětšinou lidé považují za smyšlené a neexistující (pohádkové postavy), jednalo se povětšinou o reálně provedené obrázky (také ne vždy), ve kterých se objevovalo pozadí, nebe, konkrétní prostředí apod. Pokud však děti měly kreslit něco skutečného, cítily se tím ohrožené a kolikrát nevěděly, jak téma zpracovat? Deformované postavy rodiny nebo sama sebe nás tak mohou odkázat na potvrzení domněnky o vnímání dětí sebe sama jako něčeho problematického, u rodiny neexistujícího nebo jen mlhavého. Velikým překvapením pro mě pak byly autoportréty dětí, kde se ve všech případech objevují výrazné oči. Tento úkaz mohu přikládat tomu, že děti možná kdysi viděly něco, co vidět neměly a nebo by se mohlo jednat o jistou formu sebe trestání, kdy děti raději nechtějí vidět okolní svět (možná je deprimuje pohled na okolí) anebo samy nechtějí být viděny. Často se také setkáváme s kresbou zamračeného nebe (ať už záměrně či v důsledku vzájemného špinění barev). Zde by se tak mohlo jednat o potvrzení domněnky o citové frustraci dětí. Hodně časté je také neúplné znázornění spodních končetin, což nám opět může potvrdit domněnku o možném sociálním nezakotvení dětí.

U barevné zkoušky KTC jsme se setkaly s absolutním nepochopením zadání a s naprostou citovou inhibicí, děti byly skoro až rozčilené (jakoby vycítily, že zkouška měří něco skutečného – jejich rozpoložení, vnímání atd. – a stejně jako u již zmiňovaných témat, kde se jednalo o něco reálného, děti

najednou začaly zmatkovat). S převážnou většinou se jedná o modré puntíky, které jsou malinkaté, nesystematicky sestrojené, špinavé a často tvořené až na druhý pokus (obvykle na druhé straně papíru). Zde je tedy zcela evidentní citová frustrace a úzkostné pocity dětí.

Děti AD bylo během práce potřeba rozdělit do dalších dvou skupin – děti ADa a děti ADb. Skupina dětí ADa kreslila veselé a zaplněné obrázky (kolikrát se mohlo jednat až o přeplněné obrázky – jakoby se objevoval strach z prázdnoty). Obrázky splňovaly zadání, postavy byly vzhledem k věku dětí zpracovány dobře. Častokrát se objevila kresba košíčku i u témat, kde se košíček obvykle neobjevuje (důležitá osoba, Perníková chaloupka). Symbol košíčku je pro tuto skupinu dětí pravděpodobně důležitý. Ve vztahu k matce se může jednat o představu nám známého rčení láska prochází žaludkem, kdy se v rodinném zázemí obvykle jedná o to, že se matka o děti stará a stravuje je nebo se může jednat o odkaz k orálnímu stádiu (tedy k době, kdy byly děti odebrány své původní rodině a umístěny do dětského domova) – budeme-li tedy předpokládat jistou spojitost košíčku a jídla, nebo se může jednat o odkaz k falickému stádiu (košíček může být symbolem vagíny), kdy děti dospívají a začíná se u nich ve větší míře projevovat genetická výbava z původní rodiny.

Děti ADb naopak kreslily obrázky prázdné (daleko chudší a vykradenější než tomu bylo u dětí PD), které působí chladným a kolikrát děsivým, sirotčím dojmem. Postavy mívají prázdné oči, což může svědčit o citovém útlumu a o tom, že děti o sobě nechtějí vypovídat. Dále se objevuje značné odmítání barev – děti často pracují pouze s obyčejnou tužkou a zelenou nebo hnědou barvou, což rovněž svědčí o citovém útlumu. Vnímání světa je veskrze černobílé a obrázky či postavy na nich ztvárněné vypadají, jakoby šly ze smutečního obřadu. Častokrát se také objevují groteskní postavy (podivný nos, klaunovské boty), což může naznačovat, že se děti vnímají odlišně od druhých (což je pravděpodobně zapříčiněno vědomím o vlastní adopci).

U barevné zkoušky KTC se setkáváme s barevným zpracováním, které je někde uprostřed mezi dětmi PD a DD. KTC jsou barevné, ale u dětí ADb se jedná

bud' o převahu zelených, modrých a hnědých odstínů, nebo se jedná o barevné KTC, které jsou však velmi světle vybarvené a prosvítá skrze ně barva papíru. Děti ADA jsou v intenzitě přítlaku na pastelku pečlivější, objevují se barvy, ale stejně jako u dětí ADB se i zde setkáváme se zastoupením modrých a zelených odstínů. Tato skupina také jako jediná pracovala se šedou barvou.

Jak již jsem zmiňovala, pro tento výzkum není tolik důležitá symbolika barev, jako preference a užití barev skupin dětí. Po vyhotovení a zkompletování testu tedy mohu říci, že by bylo možné, po delším zkoumání a zabýváním se touto zkouškou, pozorovat rozdíly v barevné preferenci a snad také usuzovat nad původem dítěte.

Dále by bylo vhodné oslovit děti také z jiných okresů a věnovat pozornost dětem PD, kde se podle mého názoru jedná o největší zkreslení během výzkumu.

Dle předpokladu tak také mohu potvrdit, že se u dětí DD často setkáváme s deprivací prvky (využití tmavě modré barvy, zatažená obloha, vypálené oči, domy bez oken...), což je tedy potvrzením již provedených výzkumů v této oblasti. Téměř shodné výsledky popisuje P. Bachtjan ve své studii *Arteterapie s dětmi z dětských domovů*: „Skoro bez výjimky se ve výtvorech objevovaly rysy deprivace – špinavé či tmavé barvy, chudé barevné spektrum, či naopak „duhová mlha“ – bez výběru, od všeho trošku, mnoho bílých či jinak prázdných míst; vývojově mladší prvky – figury v lepším případě loutkovité, v horším pojednané jako primitivní „znaky“ – několik čar a kruh jako hlava, antropomorfní budovy, kameny apod., nerespektování vzájemných velikostních vztahů, častá nezralá barevnost (nemíchané barvy); málo či téměř žádné detaily; prvky působící agresivně – špičaté tvary; neurotické prvky – naseto stejných světlezelených stromků apod.“⁵²

Zde se tedy jedná o potvrzení domněnky, že mezi dětmi z těchto skupin (PD, DD a AD) jsou rozdíly jak v symbolice, tak v barevné preferenci. Děti PD sice na první pohled ve svém výtvarném vyjadřování působí stroze, na druhé straně se ale jedná o celkem sebevědomé a důvtipné zpracování zadaných témat,

⁵² BACHTJAN P., *Arteterapie s dětmi z dětských domovů*. Praha: 2009.

přičemž převládají odstíny žluté a černé barvy. Děti PD mají také tendence poměrně často popisovat či jinak textem doplňovat své obrázky (například u tématu Perníkové Chaloupky, Adama a Evy, Rodiny, Nejdůležitější osoby). Děti AD se snaží zaplňovat celý prostor papíru (což přisuzuji strachu z prázdnoty/odložení) a jako jediná skupina sahají po bílé barvě (možná manipulace s okolím), i zde se můžeme setkat s popisky v obrázkách, ale již ne zdaleka v takové míře, jako je tomu u dětí PD.

Po práci s dětmi tak lze shrnout, že výzkum do jisté míry, ale zdaleka ne požadované, splnil mé očekávání a cíle v hledání rozdílnosti ve výtvarném vyjadřování a barevné preferenci skupin oslovených dětí. Bohužel ale musím znovu upozornit na úzkou skupinu oslovených dětí (bylo osloveno pouze deset dětí z každé skupiny z důvodu špatné dostupnosti a vyhledatelnosti adoptivních rodin) a z časových a dopravně dostupných důvodů jsem také pracovala pouze s dětmi z Karlovarského kraje (tedy z kraje mého trvalého bydliště), což mohlo značně zkreslit výsledky výzkum a nelze jej brát definitivně. Dále jsem na počátku výzkumu byla téměř přesvědčena o tom, že se bude kresba i preference symbolů a barev u skupin dětí něčím významným lišit, což se mi nepotvrdilo a v úplném závěru tak nelze říci, že by na základě něčeho v dětské výtvarné produkci bylo zcela zřejmé, z jaké skupiny dítě pochází, ačkoli na jisté rozdíly jsem během své práce narazila. Dále by pro komplexnější výzkum bylo potřeba pracovat s dětmi z dalších skupin pro lepší a srovnatelnější výsledky (např. děti z rozvedených rodin, žijícími s jedním z rodičů, úmrtí v rodině, pěstounská péče, děti nevědí o svém adoptivním původu, děti žijící s adoptivním sourozencem apod.). Celý výzkum tak ztrácí na věrohodnosti a pro dosažení kvalitních výsledků by bylo potřeba oslovit děti nejen z celé ČR, ale také z dalších států. Dále by také bylo zajímavé věnovat se výtvarné produkci dětí z různých skupin v užším slova smyslu, např. v jedné věkové kategorii. Bylo by, myslím, rovněž velmi zajímavé pracovat s oslovenými dětmi opakovaně, s odstupem času a dát jim také prostor pro výběr libovolného tématu, protože by se i zde například mohlo jednat o zajímavé výsledky ve shodě vybíraných témat.

Během celého výzkumu jsem tak měla možnost pracovat s velmi zajímavými dětmi a setkala jsem se s nejrůznějšími osudy, rodinami a prostředími, ve kterých děti žijí. Bylo pro mne velikým přínosem podrobit se tomuto výzkumu a i když výsledky nejsou tak jednoznačné, jak jsem si plánovala, musím tímto ještě jednou poděkovat všem zúčastněným.

Jsem si více než jistá tím, že existují rozdíly v rámci celé výtvarné produkce a to nejen mezi skupinami dětí, ale také napříč osobnostmi všech dětí a lidí – což se již ostatně několikrát prokázalo v jiných výzkumech odborníků.

Pro práci v terénu je ale zapotřebí zapojit více aspektů, času a možná také osob, které se budou na práci podílet či ji minimálně konzultovat s kvalifikovanými kolegy.

Na otázku, jaké byly objeveny nejzásadnější rozdíly, bych odpověděla asi takto: Děti PD využívají ve velké míře černo-žluté barevné kombinace, jsou často úsporné a rafinované ve výtvarném zpracování témat, časté jsou také nápisy a různé popisky v obrázcích. U Děti DD se objevuje deformace končetin, u kresby domů chybí okna a dveře nebo jsou zabeďněná, častý je výskyt blondatých postav a v kresbě autoportrétu se vyskytuje až morbidní provedení očí a rtů. Děti AD zobrazují košíček i v tématech, ve kterých není běžný a častá je i kresba večerní oblohy.

Práce probíhala v Karlovarském kraji v roce 2010 - 2011. Všechny oslovené děti pracovaly dobrovolně a svou ochotou mi velmi pomohly.

5. Seznam použitých pramenů

1. www.czso.cz dne 03. 10. 2011 v 15:08 hodin.
2. MATĚJČEK Z., O rodině vlastní, nevlastní a náhradní. Praha: Portál, 1994.
3. SATIROVÁ V., Kniha o rodině, Praha: PRÁH, 2006.
4. BURIÁNOVA J., a ŠVANCAR Z., Speciálně pedagogické problémy, ustanovení a ochranné výchovy. Praha: Státní pedagogické nakladatelství 1988.
5. <http://aplikace.msmt.cz/PDF/sb048-02.pdf> dne 15. 09. 2011 v 09:43 hodin.
6. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, §67.
7. Zákon č. 94/1963 Sb., o rodině, ve znění pozdějších předpisů, §71.
8. Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, §20.
9. Galerie hlavního města Prahy, Prinshornova sbírka. Praha: 2009.
10. SLAVÍK J., Přednáška arteterapeutické disciplíny. České Budějovice, školní rok 2010/2011.
11. KALINA P., Přednáška z dějin umění, na výstavě Prinzhornovy sbírky. Praha, školní rok 2009/2010.
12. KŘÍŽ J. Jean Dubuffet. Praha: 1989.
13. ŠÍČKOVÁ – FABRICI J., Základy arteterapie. Praha: Portál 2002
14. LEWIS D. C., 1925 in RUBINOVÁ J., Přístupy v arteterapii. Praha: 2008.
15. RUBINOVÁ J., Přístupy v arteterapii. Praha: Triton 2008.
16. MYNAŘÍKOVÁ L., Recenze: Malchiodi Cathy A.: Handbook of Art Therapy. Časopis arteterapie, č. 4/2011.
17. SLAVÍK J., Několik slov o české arteterapii. Praha: 2000.
18. PEROUT E., Přednáška o vzniku arteterapie v ČR. České Budějovice: 2013.
19. Kolektiv autorů. Srovnání vybraných arteterapeutických směrů, Praha: 2000.
20. <http://www.pf.jcu.cz/stru/katedry/arte/>, dne 17. 08. 2011 v 11:33 hodin.
21. www.plbohnice.cz/home1/cz , dne 12. 04. 2013 v 18:29 hodin.
22. <http://www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=11> , dne 12. 04. 2013 v 11:09 hodin.
23. www.arteterapie.cz/?podkategorie=arteterapie&clanek=51 , dne 12. 04. 2013 v 15:48 hodin.
24. FREUD S., Výklad snů. Pelhřimov: Nová tiskárna Pelhřimov, s.r.o. 2004.
25. DAVIDO R., Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál 2001.
26. KOL. AUTORŮ, Akademický slovník cizích slov. Praha: Portál 2009.
27. Z přednášek PaedDr. Milana Kyzoura – Symptom versus symbol, letní výcvikový kurz arteterapie 2011.
28. Poznámky z přednášky PaedDr. Evžena Perouta, výtvarný ateliér, 2011.
29. KYZOUR M. ml., MAZEHOVÁ Y., PEROUT E., ZEMAN S., Přednášky v ateliéru arteterapie. JCU: České Budějovice 2008 – 2011.
30. RIBAUUTOVÁ C.,– výzkum kresby DD, in R. DAVIDO, Kresba jako nástroj poznání dítěte. Praha: Portál 2001.
31. ENSLER E., Vagina monology. Praha: XYZ 2008.
32. KYZOUR M., O krizových jevech v dětské kresbě a malbě. In PEROUT E., Portrét v arteterapii, časopis Arteterapie 22 – 23/ 2010.

33. ŘEHÁKOVÁ P., Využití arteterapie a artefiletiky ve volnočasových aktivitách: proces tvorby jako jedna z oblastí využití. České Budějovice: 2010.
34. BACHTJAN P., Arteterapie s dětmi z dětských domovů. Praha: 2009.

6. Abstrakt

PŘÍKAZSKÁ, T. *Srovnání výtvarné produkce dětí žijících v dětských domovech, adoptovaných dětí a dětí žijících ve svých přirozených rodinách*. České Budějovice 2010 – 2013. Bakalářská práce. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Pedagogická fakulta. Ateliér arteterapie. Vedoucí práce E. Perout.

Klíčová slova: arteterapie, přirozená rodina, dětský domov, adopce, tvorba, srovnání

Předkládaná práce se věnuje využití arteterapie při práci s dětmi a hledání rozdílnosti výtvarného projevu a barevné preference jednotlivých skupin dětí. Stěžejní oblastí práce je tvorba a tvořivost dětí a vzájemné srovnání artefaktů.

Práce uvádí základní nalezenou rozdílnost ve výtvarné tvorbě dětí, věnuje se možným interpretačním variantám, výkladům barev a symbolů.

Cílem práce je najít základní či možná zásadní rozdíly mezi skupinami dětí a zodpovědět otázku, zda na základě výtvarných produktů lze usuzovat o původu dítěte.

ABSTRACT

Příkazská, T. *Comparison of art production of children living in children's homes, adopted children and children in their own families.*

Key words: art-therapy, family, children's home, adoption, comparison, production

The work deals with using of the art-therapy while working with children and searching for the differences in expression of art and colourful preferences of special children's groups. The main point of this work is the production and the creativity of children and the final comparison of the artefacts.

The work presents the basic found difference in children's art creation. It deals as well with possible options in interpretation, explanation of colours and symbols.

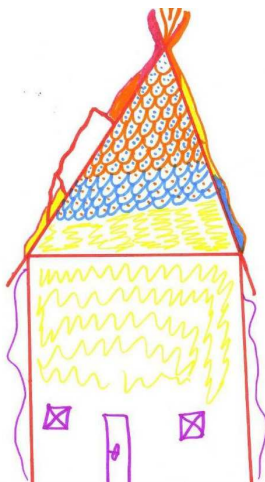
The aim of this work is to find the basic differences between the groups and to find the answer to the question, if it is possible to conclude about the origin from the production.

7. Přílohy

OBRÁZEK Č. 1: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, dívka 13 let PD

Černo – žlutá barevnost obrázku - možná úzkost věku. Objevuje se nápis v obrázku, což je u této skupiny dětí poměrně častý jev – může se jednat o potřebu popisného sdělování a tedy o řízenou/až neurotizovanou tvorbu? Objevují se disproporce: v porovnání s domem – velická hlava a malý strom. Co nám tímto autorka sděluje? Z čeho má „velkou“ hlavu? Hlava na identifikačním místě – vyděšený výraz – dívá se za dům, co tam vidí?

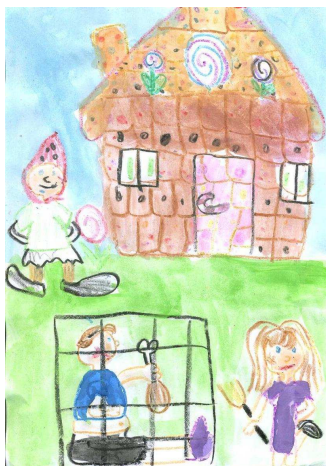
OBRÁZEK Č. 2: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, chlapec 8 let PD

Velká míra žluté barvy. Dům je bez kontextu v prázdném poli. Objevuje se falešný dekor a dvojitý obrys domku (podle autora se mělo jednat o perník z pouti v igelitovém obalu). Vzhledem k věku se může jednat o výtvarný regres, bezradnost s tématem. Můžeme nalézt také vývojově emoční zpoždění.

OBRÁZEK Č. 3: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, dívka 7 let DD

U postav některých postav chybí ruce – může se jednat o bezradnost v komunikaci s okolím? Nalézáme dekorativnost a vysokou míru růžové barvy – jedná se o romskou dívku. Na identifikačním místě černá postava – jedná se o výhled do budoucna? Vzhledem ke svému etniku ji dívka vidí takto? Dále se objevuje pravoúhlost v obrázku – až prvky mříží. Zabedněná okna a dveře – uzavřenost autora? Špinavé nebe, obzvláště na identifikačním místě – jedná se opět o představy sebe sama?

OBRÁZEK Č. 4: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, chlapec 18 let DD

Pravoúhlost obrázku – odkaz k mřížím, které se zde ale již objevují i ve svém samostatném zobrazení – klec. U dětí DD se jedná o poměrně častý úkaz – můžeme se doptávat autora, „co ho svazuje, drží v ohradce“? Veliká zdobnost perníků – jedná se o romského chlapce. U postav se objevuje deformace končetin – může se opět symbolicky jednat o nekontaktnost s okolním světem? Zabedněná okna domku – jedná se o pocit uzavřenosti? Mařenka ve fialovém, na identifikačním místě – jedná se o ztotožnění s matkou?

OBRÁZEK Č. 5: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, chlapec 8 let Ada

Postavám chybí ruce – jedná se o signál bezradnosti s kontakty s okolím? Chalupa má antropomorfní prvky – okna vypadají jako oči, dveře jako otevřená pusa – domek má „vyděšený výraz“ – ve spojitosti s autorem se tak můžeme ptát, kdo jej vyděsil a proč? Uvnitř chalupy je pec – v ní hoří oheň – můžeme se ptát, kdo doma zatápí (ve smyslu problémů). Na střeše je pták – sup – může se jednat o „příživníka“, který se živí z cizího neštěstí? Nebo ve spojitosti s vyděšeným výrazem domku (může se jednat o samotného autora?) se můžeme ptát, kdo je na něj jako sup, kdo se mu snaží ublížit? Dějství se odehrává v noci – což je v této skupině poměrně často zobrazováno. Můžeme se ptát, jaké věci se dělají, když není vidět (co nesmí vidět rodiče)?

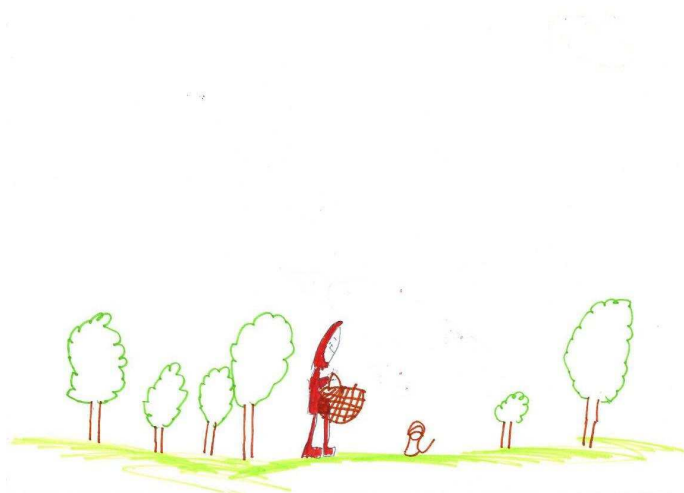

OBRÁZEK Č. 6: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, dívka 15 let Ada

Obrázek je vyčmáraný - vzhledem k věku by se mohlo jednat o výtvarný regres. Chalupa má antropomorfní prvky – „vypadá vyděšeně“. Dějství se odehrává v noci. Mařenka má košíček, srdíčko na sukni – jedná se o signál autorčina žensství? Přítomnost ptáků na nebi (viz obrázek č. 5 a rozборы v textu) – můžeme se ptát, kam ptáci letí a proč? Popřípadě je v návaznosti na obrázek na sukni spočítat?

OBRÁZEK Č. 7: Téma č. 1 – Perníková chaloupka, chlapec 16 let ADb
Chalupa je celá hnědá (může se jednat o otcův dům?), okna působí až nepřístupně – můžeme uvažovat o uzavřenosti a nepřístupnosti autora? Obrázek je chudý barevností, v prostoru je sám – „sirotčí dojem“. Vzhledem k věku se jedná o výtvarný regres a možné emoční zpoždění.

OBRÁZEK Č. 8: Téma č. 2 – Červená Karkulka, chlapec 11 let PD
Připustíme-li, že se ve zpracování jednalo o autorův záměr, jedná se o vtipné provedení tématu. V opačném případě bych zde spatřovala výtvarný regres a celkovou chudost tématu. Karkulka je deformovaná, pokřivená – je toto možné nahlížení na dívky?

12

OBRÁZEK Č. 9: Téma č. 2 – Červená Karkulka, dívka 14 let PD

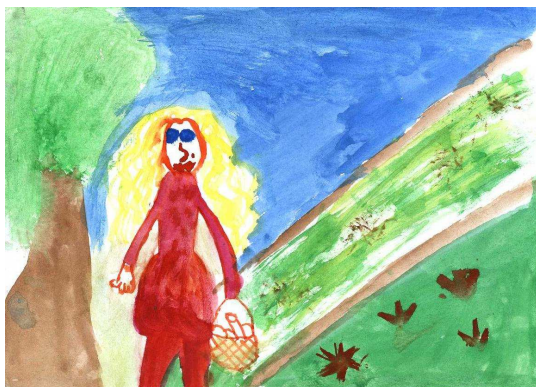
Červeno – hnědá barevnost, může působit až přepáleným dojmem. Můžeme se ptát, co aktuálně v životě autora „hoří“? Pravá strana Karkulky je větší – velká noha a ruka – vzhledem k věku se jedná o nezvládnuté ztvárnění, či nám autorka naznačuje nějakou svou tělesnou problematiku? Karkulka má „useknutý“ krk – límečkem (odděluje emoce od rozumu?).

OBRÁZEK Č. 10: Téma č. 2 – Červená Karkulka, dívka 11 let DD

Košíček vypadá jako kabelka, kterou Karkulka nabízí (!) vlkovi – ten je až zaražený.

Nejedná se ale o postavu vlka, jako spíše kočky (ženské postavy, ačkoli vzhledem k barevnosti by se spíše mohlo jednat o „zženštilou“ postavu) – může tato postava být vnímána jako bezpečnější vzhledem ke Karkulčině nabídce? Karkulka nemá ruce – má problém se sociálními kontakty či pocit nedostačivosti? V pozadí se objevují poměrně výrazné kmeny stromů, kter se až přestávají podobat stromům – může se jednat o problematiku přijetí svého těla?

OBRÁZEK Č. 11: Téma č. 2 – Červená Karkulka, chlapec 14 let DD

Velmi výrazný kmen stromu, který by mohl připomínat další osobu – bylo by možná vhodné ptát se autora na obsazení stromu – vzhledem k barevnosti. Karkulka je blondýnka – jedná se o časté znázornění v této skupině – jedná se o možné přání vzhledem k etniku dětí?, má výrazné oči (až díry v hlavě) avýrazné rty – opět častý moment ve tvorbě této skupiny- může se jednat o citový útlum a nechut' o sobě vypovídat? Chybí jí nohy (můžeme se ptát, kam nemá chodit?). Obsah košíčku vypadá jako mužské přirození – k čemu by bylo dobré jej s sebou takto nosit?

OBRÁZEK Č. 12: Téma č. 2 – Červená Karkulka, chlapec 7 let ADa

Slunce má antropomorfní prvky – může se jednat o postavu otce? Usmívá se a dívá se na to, co se děje pod ním. Karkulka má červeno – oranžovou barevnost – může se jednat o postavu sourozence? Naklání se k vlkovi, tváří se soucitně, podává mu košík. Vlk vypadá spíše jako ježek (nevypadá tak, jak by měl vypadat – je někým jiným, než by měl být – vzhledem k umístění vlka na identifikačním místě – může se jednat o postavu/a pocity autora?). Dívá se na Karkulku a čeká, co bude – může se jednat o sourozeneckou vazbu?

Kdo by mohl být strom v levé části obrázku?

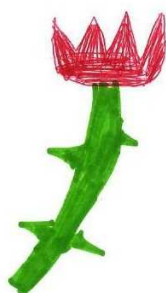
OBRÁZEK Č. 13: Téma č. 2 – Červená Karkulka, dívka 17 let Ada

Perspektivně dobře zpracováno, ale postavy jsou poměrně strnulé – zaražené v čase. Můžeme se ptát autorky, zda se necítí být něčím/někým omezována (nemůže se hnout z místa). Možná se polekala vlka? Kdo by mohl být vlk? Cesta vede k chalupě, můžeme se ptát, kdo v ní bydlí? Karkulka vypadá, jako by již šla od chaloupky pryč. Karkulka má „co nabídnout“ - má plný košíček (i vzhledem k věku?).

OBRÁZEK Č. 14: Téma č. 3 – Šípková Růženka, dívka 12 let PD

Oranžovo – růžová barevnost. Vzhledem k věku a pohlaví se může jednat o normální/oblíbenou barevnost. Ale kde je hranice mezi „normální“ barevností a organicitou? Růženka má vyspělé atributy, co schovává za zády? V případě schovaných rukou, barevnosti a tvaru věže můžeme usuzovat o pocit viny za masturbaci? Plot může vypadat jako zuby – můžeme se ptát, co je za zuby (drží jazyk za zuby)? Věž ve tvaru penisu, stříká... Věž má antropomorfní prvky – oči, pusy – dívá se na Růženku – může se také jednat o další postavu? Může se jednat o představy autorky či zkušenosti v této oblasti? Dále nalézáme mnoho květin – až obsesivní. SROVNEJ: obrázek č. 14 a obrázek

OBRÁZEK Č. 15: Téma č. 3 – Šípková Růženka, chlapec 17 let PD
Růže v prázdném formátu – bez kontextu. Může se jednat o důvtipné zpracování tématu či o výtvarný regres a bezradnost ve zpracování tématu?

OBRÁZEK Č. 16: Téma č. 3 – Šípková Růženka, chlapec 8 let DD
Na nebi nalézáme temné až hutné mraky – může se jednat o psychosomatické stesky? Keře růží jsou nepropustné, husté – změt', zmatek, nedostatek prostoru i ve spojitosti s mraky – jedná se o výpověď pocitů autora v omezování jeho prostoru? Růženka je blondýnka – vzhledem k etniku chlapce se může jednat o přání být jiný? Tělo Růženky je ve tvaru kuželky, chybí nohy, ruce jsou silně zdeformované (bezkontaktnost s okolím?). Co drží Růženka v ruce? Tvář Růženky působí morbidně - zmnožené obočí, temné až vypálené oči, nemá krk. Vzhledem k věku regresivní, bezradné zpracování tématu. Jedná se o možné potíže se sebehodnocením a o potíže s hodnocením opačného pohlaví?

OBRÁZEK Č. 17: Téma č. 3 – Šípková Růženka, dívka 17 let DD

Růženka je blondýnka, má podivné kuželkovité tělo, nohy jsou jen v náznaku, chybí jedna ruka – může se opět jednat o poruchy sebehodnocení a to i vzhledem k etniku dítěte? Z ruky teče velké množství krve – proč? Vzhledem k umístění ruky – může se jednat o menstruaci?. Růženka spánek spíše předstírá - jedná se o intriky? Pod Růženkou velké množství květin – má ustláno na růžích – jedná se o symbolickou výpověď pocitu nepohodlí? Za Růženkou velká hnědá vrata – kam vedou, sní o tom, že jimi odejde pryč?

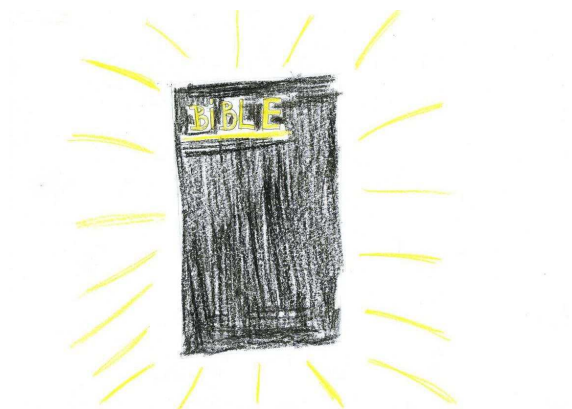
OBRÁZEK Č. 18: Téma č. 3 – Šípková Růženka, chlapec 7 let ADa

Veliké teplé slunce s antropomorfními prvky – může se jednat o postavu otce? Princezna je na identifikačním místě, v oranžovém oblečení – jedná se o postavu sourozence? Je postrkována paprskem k princ, podává mu květinu, ale odvrací se od něj – proč by otec chtěl, aby sestra byla u bratra? Proč ona nechce a proč je z toho bratr (princ) smutný? Supluje sestra matku? Postel mezi princem a princeznou je již prázdná – princezna je už probuzená? Princ je malinkatý, má korunu jako král (nebo je to král?). Má bílý zamračený obličej – vypadá jako lebka? Princ má ocásek (mělo se jednat o vlečku královského roucha), ale celkově vypadá jako šašek (vnímá se autor odlišně?).

OBRÁZEK Č. 19: Téma č. 3 – Šípková Růženka, dívka 12 let Ada

Slunce má antropomorfní prvky, je chlupaté/vousaté – může se jednat o postavu otce? Usmívá se a dívá se na princeznu. Ta čeká na prince, který přijíždí na koni (má také královskou vlečku). Princezna drží v ruce růži – jakoby princí ukazovala cestu ke svému hradu (ke své pevnosti). Objevuje se převaha růžové barvy (vzhledem k věku se opět může jednat o oblíbenou dívčí barvu, opět ale kde je hranice mezi „normální“ barevností a organicitou?). Na hradbách je erb s ptákem (zřejmě orel) – může se jednat o autorčin signál, že je již „připravená“? Hrad je ale na identifikačním místě – může toto vypovídat o tom, že je autorka nedobytná jako hradby? SROVENJ: obrázek č. 14 a obrázek č. 21.

OBRÁZEK Č. 20: Téma č. 4 – Adam a Eva, dívka 9 let PD

Netradiční zpracování tématu. Jedná se buď o důvtipné ztvárnění nebo o bezradnost tématu? V produkci nalézáme nápis a černo – žlutou barevnost (jedná se o neurotizaci v návaznosti na toto téma – poruchy v sebepřijetí = odmítání kresby postavy)?

OBRÁZEK Č. 21: Téma č. 4 – Adam a Eva, dívka 13 let PD

Netradiční zpracování tématu, obecná úspornost vyjádření (jedná se o neurotizaci v návaznosti na toto téma – poruchy v sebepřijetí = odmítání kresby postavy)?

Opět můžeme sledovat popisky v obrázku – jedná se o potřebu uvést vše na pravou míru s vědomím toho, že jsem „to“ mohl udělat lépe, ale raději se z toho vymluvím?

OBRÁZEK Č. 22: Téma č. 4 – Adam a Eva, chlapec 13 let DD

Silná deformovanost postav – jsou bezpohlavní (jedná se opět o poruchy sebepřijetí či přijetí nahoty?). Eva se drží za břicho, ve druhé ruce drží malinkaté jablíčko – naznačuje nám snad přítomnost potomka v břiše (jedná se o vyjádření „prvního“ autorova hříchu?) Listy působí jako opasky (oddělují pudy od emocí?).

Červené stíny pod postavami – vypadá, jakoby stáli v krvi – co se autorovi přihodilo? V koruně stromu změř klikyháků (může být autor zmatek v hlavě?)

OBRÁZEK Č. 23: Téma č. 4 – Adam a Eva, dívka 15 let DD

Strom se nevejde do formátu a odděluje Evu od Adama. Tvarem by mohl připomínat ruku

– jedná se o symbolické naznačení toho, že si má Eva držet Adama dále od těla –
vzhledem k věku? Eva trhá jablko a otáčí se přes rameno, asi aby zjistila, co na to diváci
– co ostatní na to, že si Adama nedrží dále od těla? Adam vypadá jako žena, hrozí prstem,
ale mohlo by se zdát, že ukazuje prostředníček. V ruce drží květinu – rozpitá barevnost –
v souvislosti s barvou a identifikačním místem se můžeme ptát, zda má autorka nějaký
problém v oblasti šíjí, ramenou a obličeje?

OBRÁZEK Č. 24: Téma č. 4 – Adam a Eva, chlapec 7 let ADa

Přítomnost Boha v obrázku, který pozoruje dění pod sebou, má vousy – může se jednat o
otcovskou autoritu? Dějství se odehrává v noci (to, co se nemá dělat – trhat jablka – se
může dělat, když je tma a nikdo nás nevidí?) = ale rodiče stejně nakonec na všechno
přijdou? Měsíc by mohl být zástupnou ženskou autoritou – matka? Adam a Eva jsou
černí, jen obrysy těl (může to být tím, že je noc?), strom je malinkatý, na stromě je had.
V pravé části obrázku – na identifikačním místě – je ohniště (můžeme se ptát, kdo doma
přikládá do ohně?). Vedle ohniště je jeskyně – kdo v ní bydlí? Vedle Evy je plot/mříže –
můžeme se ptát proč a co v něm je? Obrázek působí kontrolovaně – můžeme se ptát, jaký
má doma autor prostor?

OBRÁZEK Č. 25: Téma č. 4 – Adam a Eva, dívka 9 let Ada

Eva je vyděšená, na čele má květinu (může se jednat o označení, že je jiná – jako dříve Židé?). Postavy jsou zakryté listy, ale tak, že by pohlavní znaky šly vidět. Eva si ukazuje do rozkroku, Adam se dívá, kam Eva ukazuje. V ruce drží list – možná proto, aby Evu přikryl? Eva má gumované a prodlužované nohy – chtěla by být větší? (Může se jednat o vyděšení z toho, že je autorka ve věku, kdy si začíná uvědomovat rozdílnost pohlaví?)

OBRÁZEK Č. 26: Téma č. 5 – Autoportrét, chlapec 11 let PD

Představa spíše o své budoucí profesi ve spojitosti se současným zájmem autora. Objevují se popisky v obrázku (opět). Autor nás upoutává gestem a výrazem – dělá si z nás srandu?

OBRÁZEK Č. 27: Téma č. 5 - Autoportrét, dívka 15 let PD

Představa o budoucnosti – dívka je atraktivní a chtěla by být modelkou. Je v záři reflektorů (může toto svědčit o sebestřednosti?). Co schovává za zády – může se opět jednat o pocity viny?

OBRÁZEK Č. 28: Téma č. 5 – Autoportrét, chlapec 8 let DD

Velmi výrazné oči – působí až jako díry do hlavy či vypálené oči – jedná se o potlačení emocí a citový útlum? Červený nos, ze kterého teče krev, a červené uši – vypadá jako pierot (smutný klaun) – vnímá svoji odlišnost? Pusa vypadá jako zalepená – o čem se nesmí mluvit, co nesmí vidět? Chybí krk – odděluje hlavu od zbytku těla (myšlenky od emocí). Ušpiněná barevnost – možná záměr, jedná se o romského chlapce.

OBRÁZEK Č. 29: Téma č. 5 - Autoportrét, dívka 10 let DD

Až morbidní zpracování tématu. Výrazné černé, jakoby vypálené oči, nasazený nos, zadrátovaná pusa – co se nesmí říct, co nesmí vidět? Oddělení hlavy od trupu (viz obrázek 28). Hnědý obrys těla – autorka je Romka. Černý rozpítný nápis „JÁ“ v červeném poli – označení jako terč – jinými slovy „ukážme si na ní, z ní si můžeme střílet“?

Hvězdy kolem hlavy – může se jednat o přání?

OBRÁZEK Č. 30: Téma č. 5 – Autoportrét, dívka 9 let ADa

Na obrázku se objevuje poněkud zaražený výraz. Postava má dlouhé ruce a nohy, nohy však nejsou zobrazeny celé (kam nemá chodit?). Na pravé ruce je výrazný prostředníček (může se jednat o dobré pozorovací/anatomicky/ schopnosti autora, nebo nám tím autor cosi naznačuje?).

OBRÁZEK Č. 31: Téma č. 5 - Autoportrét, dívka 17 let Ada

Výraz, který vypadá, jako by autorka něco tušila – věděla něco, co mi ne. Dvojitý šev na rukávech – jakoby odříznuté ruce (může se jednat o kontakt s okolím?). Zdobnost – náušnice, korále, mašle ve vlasech, kytky na tričku (vzhledem k věku se může jednat o potřebu se líbit).

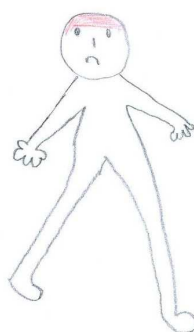
OBRÁZEK Č. 32: Téma č. 5 - Autoportrét, dívka 11 let ADb

Plačtivý výraz, černo – bílá barevnost (jedná se o citový útlum?) – působí až sirotčím dojmem – malinkatá postava v prázdném formátu, bez kontextu (jedná se o úzkost, nejistotu?). Může se jednat o ne přijmutí sebe sama? Nos ve tvaru rypáku – můžeme spojovat s pocitem posměchu – tzv. vysmívané dítě? Šev na rukávu a na sukni, špičaté až čarodějnické boty – může se jednat o „chudobu“ a to ať finanční tak emoční?

OBRÁZEK Č. 33: Téma č. 6 – Obrys těla, chlapec 8 let PD (krk, hlava)

Postava působí jakoby vlála ve vzduchu, je zřejmě nahá, ale má boty – můžeme se ptát autora, k čemu je potřebuje? Za problematickou partii je zde považován krk a hlava. Hlava může být považována za centrum osobnosti, ve spojitosti se zadáním to tak může být znak nevyrovnanosti a to např. emoční, adaptační nebo komunikační. Může nám také napovědět o autorově potřebě být středem pozornosti, možné vzteky a křivdy (hlava plná myšlenek). Nebo se může jednat jen o případné migrény. Krk nám může symbolicky propojovat myšlenky a emoce – může se tak jednat například o možné problémy v této oblasti? Nebo se opět může jednat pouze o aktuální bolesti krku.

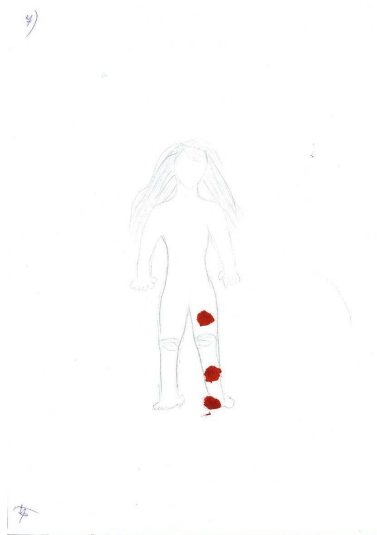
OBRÁZEK Č. 34: Téma č. 6 – Obrys těla, dívka 14 let PD (hlava)

Zvýrazněná hlava, chybí krk. Postava se mračí – může se jednat o bolesti hlavy? (viz obrázek 33)

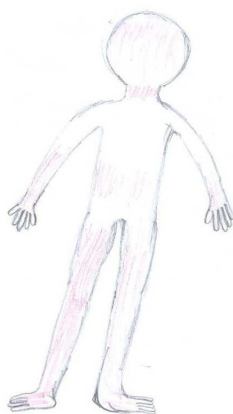
OBRÁZEK Č. 35: Téma č. 6 – Obrys těla, chlapec 8 let DD (ruka, nohy)

Obrys spíše o lidský těla – jedná se stín nebo ducha. Silná deformace, vzhledem k věku se může jednat o výtvarný regres nebo o ne přijmutí sebe sama. Zvýrazněné nohy a ruka, druhá ruka chybí úplně. V případě končetin se tak může jednat o symbolické vyjádření vztahů a kontaktů s okolím, které zde zřejmě chybí. U nohou dále můžeme usuzovat o potřebě někam patřit (třeba sociálně – sociální nezakořeněnost?). V oblasti obličeje se objevuje flek, je to záměr, či označení?

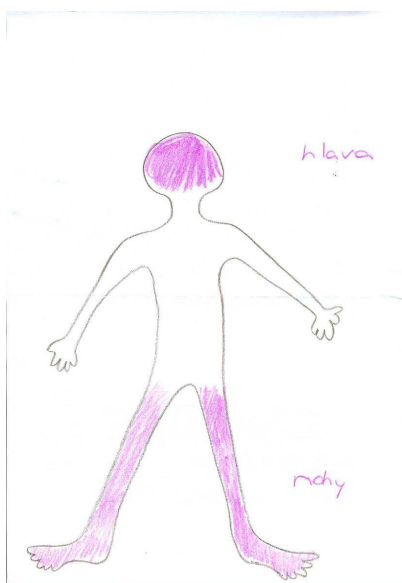

OBRÁZEK Č. 36: Téma č. 6 – Obrys těla, dívka 17 let DD (noha)

Zvýrazněná noha - může se jednat o podobné důvody jako u obrázku č. 36 nebo měla autorka nějaký úraz?

OBRÁZEK Č. 37: Téma č. 6 – Obrys těla, dívka 9 let ADa (ruce, nohy, krk)
Znázornění krku a končetin (kombinace PD a DD). Může se jednat o kombinaci
např. problému se sociální nezakořeněností (nevím, kam patřím – vzhledem ke
svému původu a současné situaci) a o nepropojení myšlenek a emocí (např. jako
obrana v situaci dítěte)?

OBRÁZEK Č. 38: Téma č. 6 – Obrys těla, dívka 15 let ADa (nohy, hlava)
Znázornění krku a končetin (kombinace PD a DD). Může se jednat o kombinaci
např. problému se sociální nezakořeněností (nevím, kam patřím – vzhledem ke
svému původu a současné situaci) a potřebu prosadit se, být středem pozornosti
(zavděčit se a zalíbit se současné rodině)?

OBRÁZEK Č. 39: Téma č. 7 – Rodina, dívka 13 let PD

Zastoupení celé rodiny (nejen primární) a kamarádů. Chybí postava autora – může ze strachu, aby náhodu na někoho nezapomněl a nikomu tím tak neublížil autor zapomenout na sebe? Objevují se popisky v obrázku. Postavy se na sebe vzájemně dívají (můžeme se ptát kdo se na koho dívá a proč), každá má jiný výraz.

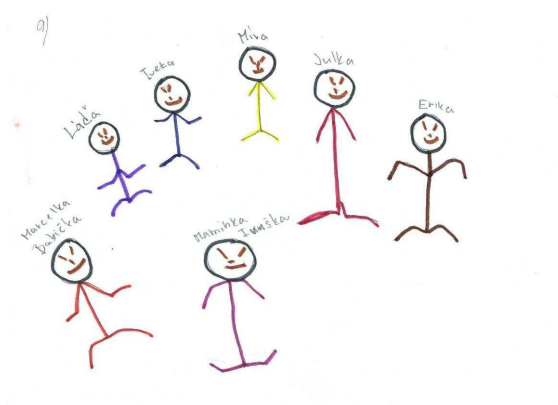
OBRÁZEK Č. 40: Téma č. 7 – Rodina, dívka 16 let PD

Zobrazení primární rodiny, na první dojem působí šťastným dojmem, při pečlivém prostudování mají ale postavy plačtivý výraz, chybí zobrazení rukou – můžeme se ptát, jaká je rodinná atmosféra (může se jednat o přání/představu ideální rodiny)?

OBRÁZEK Č. 41: Téma č. 7 – Rodina, chlapec 12 let DD

Zobrazení původní/biologické rodiny – autor, matka, sourozenec (nebo by se mohlo vzhledem k barevnosti jednat o postavu otce?). Postavy se drží za ruce, jsou na procházce za slunného počasí – jedná se o představu ideální rodiny?

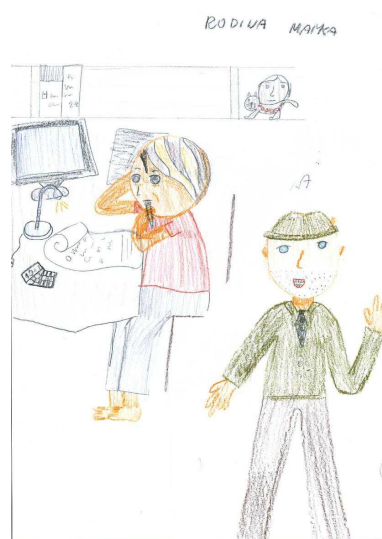
OBRÁZEK Č. 42: Téma č. 7 – Rodina, dívka 17 let DD

Jedná se o zobrazení tzv. rodinné skupiny v dětském domově. Postavy jsou v náznacích, spíše piktogramy, objevují se popisky v obrázku. Je možné sledovat barvy a postoje jednotlivých figur, jejich výrazy a pohledy, kdo se na koho nebo kam dívá.

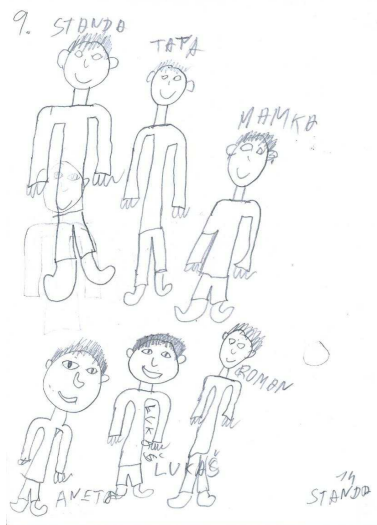
OBRÁZEK Č. 43: Téma č. 7 – Rodina, chlapec 7 let ADa

Nad postavou autora se objevuje letadlo s bombami – cítí se být autor „bombardován“? Sledujeme-li výrazy postav v obrázku, můžeme si všimnout, že se matka tváří překvapeně a jakoby chytala za ruku otce, který se mračí a odvrací se k dceři (i vzhledem k barevnosti můžeme usuzovat, že se jedná o sourozence), která se „šklebí“. Postavy mají červené vlasy, ruce ve tvaru kostí a nohy jen v náznaku. Jaká je v rodině atmosféra?

OBRÁZEK Č. 44: Téma č. 7 – Rodina, dívka 9 let Ada

Zobrazení každé postavy na samostatný papír – kresba každé postavy v pozici, která je pro ní typická – matka je účetní, otec lesník. Jedná se o potřebu každé postavě věnovat individuální pozornost a péči a je možné, že to samé očekává také autorka od ostatních?

OBRÁZEK Č. 45: Téma č. 7 – Rodina, chlapec 14 let ADb

Střídmá, chudá černo – bílá barevnost (jedná se o černo-bílé vidění světa? Pouze kresba postav, které jsou vzhledem k věku autora nakresleny nepříliš dobře. Některé postavy mají prázdné oči (můžeme se ptát proč, co nesmí vidět, jaké jsou v rodině vztahy). Ženy jsou nakresleny stejně jako mužské postavy. Chybí postava autora – je možné, že měl být 7. postavou, která se na obrázku objevuje pouze v náznaku. Můžeme se domnívat, že se autor cítí, že do rodiny nezapadnul?

OBRÁZEK Č. 46: Téma č. 8 – Důležitá osoba, dívka 7 let PD (matka)

Postava matky, vzhledem k věku se jedná o vhodné zpracování tématu.

OBRÁZEK Č. 47: Téma č. 8 – Důležitá osoba, chlapec 14 let PD (otec)

Postava otce – znázornění při profesi. Jedná se o poměrně zdařilou kresbu a jednu z pečlivěji propracovaných kreseb v dané skupině.

OBRÁZEK Č. 48: Téma č. 8 – Důležitá osoba, chlapec 8 let DD (matka)

Postava ve tvaru kuželky, nejasný – mlhavý výraz ve tváři (může se jednat o vzpomínku?). Absence a deformace končetin – jedná se o výpověď bezkontaktnosti (a vzhledem k barevnosti tak možné ambivalenci a emočním chladu) této osoby vůči autorovi? Šedý krk – může působit až přiškrceně.

OBRÁZEK Č. 49: Téma č. 8 – Důležitá osoba, dívka 15 let DD (matka)

Postava matky trochu působí dojmem prostitutky. Má blond vlasy a tmavou pleť (jedná se o romskou dívku), boty vypadají jako kanady, kolem pasu má opasek (symbolické oddělení emocí od pudů – může se jednat o přání autorky, aby tomu tak bylo?). Výraz ve tváři vypadá „natekle“, jedno oko je menší – napuchlá tvář (můžeme se ptát, samozřejmě opatrně, co tento výraz a znázornění matky pro autora znamená?). SROVNEJ: obrázek č. 49 a obrázek č. 51

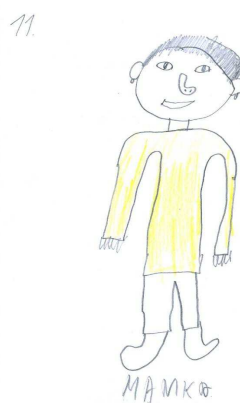

OBRÁZEK Č. 50: Téma č. 8 – Důležitá osoba, chlapec 8 let ADa (matka)

Na sukni se objevují antropomorfní prvky – mračící se tvář/proč se mračí? Květiny na sukni – může se jednat o podtržení ženství? Postava má modré ruce – může toto značit chlad? (nemá pro dítě pohlazení?). Postava působí velmi mladě.

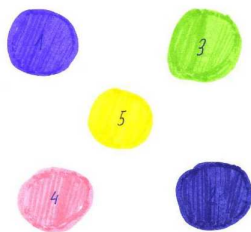
OBRÁZEK Č. 51: Téma č. 8 – Důležitá osoba, dívka 15 let ADa (matka)
Postava má boty na podpatku a kabelku nebo košíček – působí jako prostitutka (s tímto je ale potřeba zacházet opatrně). Má červené vlasy – může se jednat o představy hysterie a „přepálených“ emocí? Jedná se o adoptivní nebo biologickou matku? SROVNEJ: obrázek č. 49 a obrázek č. 51

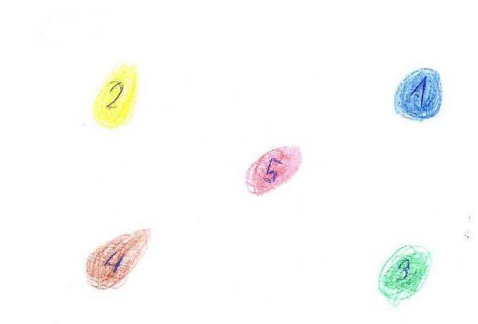
OBRÁZEK Č. 52: Téma č. 8 – Důležitá osoba, chlapec 14 let ADb (matka)
Chudá, černo – žlutá barevnost (tato barevnost byla velmi oblíbená u PD). Postava má fajfkovité nohy, odříznuté ruce a rypák namísto nosu – jedná se o netradiční a silně regresivní pojetí tématu. Může také toto ztvárnění vypovídat o netradičním vztahu s matkou, popřípadě její vysmívání (vzhledem k věku/pubertě je to možné)?

OBRÁZEK Č. 53: Bar. zk. – KTC, dívka 9 let PD

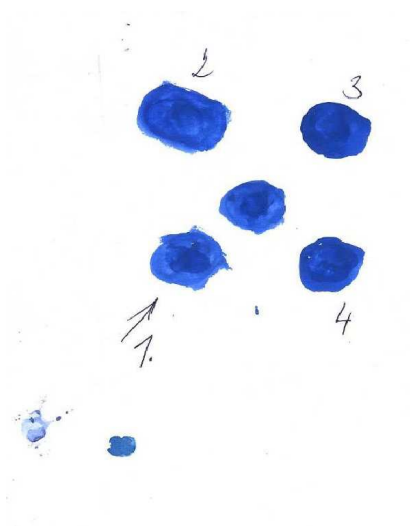

OBRÁZEK Č. 54: Bar. zk. – KTC, dívka 12 let PD

OBRÁZEK Č. 55: Bar. zk. – KTC, chlapec 14 let PD

Barevné KTC u všech dětí, barvičky působí jako vysypané lentilky z krabičky. Číslování se objevuje ve veliké míře přímo v puntíku. Číslice 1 – 3 se objevují v horní části obrázku – můžeme toto spojovat se snovostí dětí? Číslice 5 je vždy uprostřed – může se jednat o odsouvání problému až nakonec?

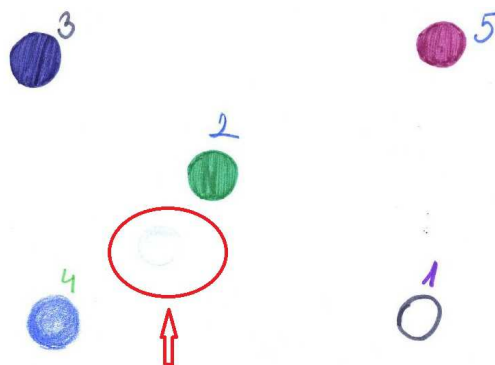
OBRÁZEK Č. 56: Bar. zk. – KTC, chlapec 8 let DD

Nepochopení zadání, zmatené číslování KTC, chybí číslice 5. Objevuje se špína či další puntíky ve formátu. Monotónní barevnost – pouze tmavě modrá. Může se jednat o emoční oprostěnost nebo záměrné bojkotování tématu? KTC jsou malá, v levém horním rohu papíru – může se jednat o snovost a problémy se sebeprosazením?

OBRÁZEK Č. 57: Bar. zk. – KTC, dívka 12 let DD

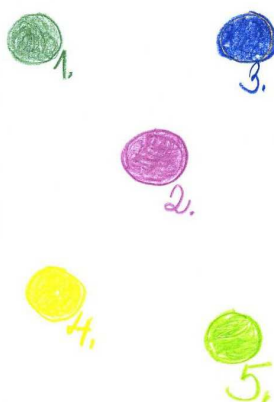
Nepochopení zadání, řazení KTC pod a vedle sebe. KTC jsou obrovské – přes celý formát papíru. Může se jednat o problém s vymezením prostoru nebo s přijímáním omezení vůči autorovi? Vzhledem k nepochopení tématu, může se jednat o vývojovou zaostalost nebo se jedná o záměr? KTC jsou barevné, chybí hnědá barva. Objevuje se béžová - může se jednat o odkaz ke staršímu sourozenci či přijímání mladších autorit?

OBRÁZEK Č. 58: Bar. zk. – KTC, chlapec 14 let DD

(přítomnost 6. puntíku – mezi 2. a 4. puntíkem)

Pochopení tématu (jako jeden z mála ve skupině), avšak objevuje se zde 6. puntík – je nakreslený tužkou a vyšrafovaný, nemá číslo. Co to může znamenat? Jedná se o záměr, ale co nám tím chtěl autor naznačit? Barevnost je chladná a tmavá. Může se ve spojitosti s barevností a puntíkem na protestantské rovině jednat o pokus přiblížení se otci? Snaží se nás autor dotlačit – nasměrovat tam, kam chce (vzhledem k puntíku č. 1)?

OBRÁZEK Č. 59: Bar. zk. – KTC, dívka 9 let AD

Barevné KTC, ale chybí červená. Také zde není přítomnost hnědé barvy.

Číslování by nás mohlo odkazovat k možným úvahám o tom, jak moc stojí autorka nohama na zemi zda se například příliš často nepoddává dennímu snění či lhavosti (ve spojitosti s puntíkem číslo 5), což by mohlo být jedním z aktuálně řešených problémů. V horní linii můžeme uvažovat o obavách z budoucnosti.

OBRÁZEK Č. 60: Bar. zk. – KTC, dívka 11 let ADb

Velmi světlá barevnost, hodně prostupuje bílá barva papíru. Vzhledem k číslování můžeme usuzovat o snovosti autora a o odkládání problémů až na druhou kolej.

V návaznosti na barevnost se můžeme zamýšlet, do jaké míry autorka dovede dosáhnout svého či jak moc se dokáže prosadit ve společnosti. (Barevnost: tmavě zelená, světle hnědá, šedá, modrá, červená.)

OBRÁZEK Č. 61: Bar. zk. – KTC, chlapec 16 let ADb

Výrazné, ale chladné barvy, prostupuje barva papíru. Je možné, že si toho na sebe autor „bere“ moc, což ho může neurotizovat. Výskyt černé a žluté barvy – možná varovný signál, šedá na identifikačním místě – dává nám tím autor najevo, že už je našťvaný a raději by tu nebyl? Chybí fialová barva – jaké jsou vztahy s matkou?